

Katoliški Obzornik.

Urejuje in izdaja

dr. Aleš Ušeničnik.

Letnik IV. — Zvezek IV.

V Ljubljani, 1900.

Tiska „Katoliška Tiskarna“.

Vsebina IV. zvezka.

	Stran
S Kristusom! (Dr. E. Lampe)	289
Katolištvo — naša edina rešitev. (Dr. Jan. Ev. Krek.)	295
Jetika. (A. B.)	319
Taki so . . . (Dr. Jožef Debevec)	331
„Vstajenje.“ (F. G.)	343
Novost v francoski literaturi. (I. Š.)	354
† Dr. Frančišek Lampe. (Dr. J. G.)	357
Prva slovenska umetniška razstava v Ljubljani. (Jožef Dostal.)	359
Slovstvo.	364
Drobtinice. Četrti mednarodni psihološki shod. (Dr. J. E. Krek.) — Mednarodni kongres katoliških učenjakov v Monakovem. (Dr. A. U.) — Viljem Liebknecht. (Dr. J. E. Krek.) — Garcia Moreno. (Dr. A. U.) — Aškerc in sholastična filozofija. (Dr. M. O.) — Dolgovi nepremakljivega posestva (Dr. E. L.) — Popravek	364—368
Glasnik Leonove družbe.	368

Naznanilo upravnštva.

Dobita se še *prvi* in *drugi* letnik „Katoliškega Obzornika“ po znižani ceni à 2 K. *Tretji* letnik je pošel.

Tej številki so pridejane položnice, da z njimi p. n. naročniki določijo naročnino za „Katoliški Obzornik“, oziroma udnino za „Leonovo družbo“.

Ustanovnina za „Leonovo družbo“ je vsaj 100 kron, udnina rednih članov z naročnino za „Katoliški Obzornik“ vred 10 K, udnina podpornih članov z naročnino vred 6 K, naročnina sama za „Katoliški Obzornik“ pa 5 K.

Če se kak p. n. naročnik preseli, naj to uljudno naznani, da mu vemo kam pošiljati list.

Upravništvo „Katoliškega Obzornika“.

„Katoliški Obzornik“ izhaja štirikrat na leto.

Velja 5 kron.

Naročnina naj se pošilja pod naslovom: **Upravništvo**

„Katoliškega Obzornika“ v Ljubljani.

S Kristusom!

Nekaj misli k drugemu slovenskemu katoliškemu shodu.

Če pregledamo novo gibanje po svetu, zdi se nam, kot bi se kaotične mase človeštva hotele urediti okoli dveh stalnih točk. Prej je liberalizem z načelom neomejene svobode razdril vsako stalnost. Proglasil je svobodo mišljenja, in ž njo je podrhl vse urejene modroslovne sestave. Kot Kronos svoje otroke, tako je liberalizem sam požiral svoje sadove, zakaj ko je vse proglasil za nestalno in svobodno, ni mogel svojim plodovom dati nesmrtnosti in stalnosti. Tako je sestav pobijal sestav, modroslovec zamenil modroslovca, in najdoslednejši glasniki te nove omike so proglasili načelo, da edino stalna je nestalnost! S svobodo čutnosti je odprl liberalizem razdirajočim elementom pot v umetnost in leposlovje. Padli so zakoni nravnosti, celó meje dostojnosti so se podrle, slabim nagonom je nebrzdana domišljija rodila vedno novih nebrzdanih otrok. Z gospodarsko svobodo je liberalizem razdril vse, kar je sklepalo človeštvo v potrebne, dobrotne vezi. Stanovski organizmi so padli, načelo vzajemne brambe se je zanemarilo, celo v svetišče družine je segel ta duh, da tam razdere še najsvetejšo in najprvotnejšo vez svetega zakona. Tako je liberalizem kot princip razdora razjedel, raztrgal in raztresel družbo. Žive organizme je hotel razvezati v mehanične atome, družbo v posameznike. Zato je pa moral oslabiti tudi oni dve družbi, ki kot velika okvira objemata človeštvo, in katerih najvitalnejša potreba je ravno organizacija njiju delov: oslabiti je moral vpliv cerkve in države.

Kjerkoli cerkev nastopa v javnosti, povsod nastopa kot kulturna sila. Vsaka kulturna sila pa se pokaže najprej v tem, da uredi posameznike in njihovo razmerje v soglasju z javnim blagrom. Zato je nemogoče, da bi se organizacija kdaj popolnoma ločila od cerkvenega življenja, saj je prvo in poglavitno načelo organizacije: skrb za splošni blagor, in to načelo je etično načelo. Ker liberalizem namesto načela javnega blagra proglasuje neodvisnost posameznika od vseh nravnih zahtev, zato pa mora nujno stopiti v boj proti cerkvi. In kako ta boj izvršuje, to vidimo dan na dan: z osebnimi napadi, z obrekovanjem, z zgodovinskimi lažmi in z nravnim izprijanjem ljudstva.

Liberalizem pa slabi tudi drugo organizatorično silo: državo, ker hoče namesto socialne države uvesti kapitalistično. Res je, da nikjer nista tako organizovana birokracija in militarizem, kakor v liberalni državi; a čim bolj je sestavljen ta veliki aparat, tem bolj se mu vidi, da je le umeten in da ne more nikdar nadomestiti naravne organizacije. Čim večje je birokracija, tem bolj mehanično deluje in tem manj lastnega življenja ima. Čim večji je militarizem,

tem težje leži na ljudstvu, in slednjič ne dobi drugega pomena, nego da brani birokracijo pred ljudstvom. Vse skupaj pa slednjič nima več namena služiti ljudstvu, ampak velikemu kapitalu, ki rabi birokracijo za knjigovodstvo, in armado za brambo svojih denarnic. Taka država ni socialna država. Njena moč je navidezno velika in bliščeča, a notri je prazna. Veliki kapital gospodarji, ves aparat mu služi, in da je še bolj varen liberalizem pred zdravo mislijo ljudstva in da še bolj dokaže slabost države, nastavlja po vseučiliških katedrah profesorje in plačuje pri židovskih listih pisarje, ki neprenehoma bobnajo v svet staro liberalno načelo: *Laissez faire, laissez aller! Le monde va de lui-même.* Država nima pravice, vtikati se v ureditev gospodarstva, ona mora le braniti nas, da se nam kaj ne ukrade!

Po takih naukih mora človeška družba razpasti v svoje prvine v nesrečo celoti. In če se tudi zidajo na tem temelju sijajne velike države, ki imajo stotisoče vojakov v kosarnah in uradnikov v pisarnah ter štejejo milijone v budgetu in milijarde v dolgovih — vendar ta družba ni srečna, ker ljudstvo nima svojim potrebam primernih oblik.

Če torej odpad od vere v svojih posledicah sega tako globoko v vse notranje življenje narodov, ako mu sledi razpad vseh blagih vezi, ki družijo človeka k človeku kot brata k bratu — tedaj je jasno, da tudi katoliška restavracija, povrat h katoliškim načelom ne sme biti le površen in idealen, ampak prav temeljit, in mora sezati v vse notranje ustrojstvo družbe!

Zato je pa naš drugi katoliški shod združil v sebi v poglavitnih potezah vse to, kar je potrebno, da se popravi čisto izkvarjeni naš družabni red. Nikar ne recite: Vera in javnost nimata med seboj nikake zveze! Kakor duša živi v vseh delih telesa, tako stoji vsak, tudi najoddaljenejši del socialnega življenja pod neprestanim vplivom kulturnih idej. Te ideje pa so ali krščanske ali protikrščanske, ker kultura ne more nikdar biti versko indiferentna, kakor slika ne more biti brez barve, in kakor glas ne more biti brez izraza. —

Poglavitna misel, ki se vleče skozi vse resolucije II. katol. shoda, in ki je navdajala vse govornike, je misel v z a j e m n e g a dela — in v tem se najbolje kaže protiliberalni značaj vsega shoda. Iz razvalin zidajmo novo stavbo, trdno, neomajno, neporušno!

Iz liberalnih razvalin pa skušajo tudi drugi sezidati novo stavbo. Socialna demokracija gradi novo državo brez Boga, v kateri se naj izbriše zadnja sled pozitivne vere.

Tako se res dandanes kaotične mase po liberalizmu razdejjane družbe zbirajo okoli dveh stalnih, trdnih točk; na jedni vihra zastava z nadpisom: brez Kristusa! na drugi se blišči svetli napis: s Kristusom!

Drugi slovenski katoliški shod je imel edino le ta namen, da organizacijo slovenskega naroda pritrudi na ono trdno središče, kjer vlada geslo: s Kristusom!

Ni dovolj, da le katoliško mislimo, treba je, da tudi katoliško živimo in delamo. To katoliško delovanje pa ne sme biti zaprto le med ozkimi stenami našega stanovanja, ampak kazati se mora očino v javnosti. Ta nauk

je glasno izrekel II. katoliški shod, in posebno vrednost mu daje to, da je segel daleč v posameznosti in kazal tudi v težavnih slučajih socialnega življenja, kako se dá v javnosti izvesti krščanska misel.

Zato po vsej pravici stojé na pravem mestu resolucije odseka za k r š č a n s k o ž i v l j e n j e, katerih prvi odstavek se glasi:

„Slovensko ljudstvo, zbrano ob koncu XIX. stoletja na II. slovenskem katol. shodu, se

a) klanja Kristusu, nesmrtnemu Kralju vseh vekov, in se posvečuje v XX. stoletju Njegovemu presv. Sreču;

b) izreka neomejeno zvestobo, udanost in pokorščino Kristusovemu namestniku na zemlji, vrhovnemu poglavarju katoliške cerkve, svetemu Očetu Leonu XIII; zaupanje, udanost in verno pokorščino svojim škofom, ki po njih vlada sv. Duh cerkev božjo; spoštovanje duhovnikom, ki kljub človeškim slabostim nikdar ne izgubé skrivnostne oblasti mašniškega posvečenja;

c) obsoja sovražne napade nekaterih slovenskih sinov zoper Kristusa in njegovo cerkev, zoper papeža in škofa, zoper duhovnike, redovnike in druge katoliške može.“

Tu je torej središče. Okoli Kristusa se vstopimo, iz njega kot iz neusahljivega vira crpajmo moč in življenje! A zato je treba urediti vso človeško družbo v lepe celote, ki ustrezajo konkretnim razmeram materialnega življenja in imajo hkrati pravo razmerje do središča, do Kristusa.

Katoliški shod je precej v prvem odseku razglasil one organizme, ki so še najduhovnejši in stojé najbližje našemu središču, namreč one družbe, ki so namenjene edino le za pospeševanje krščanskega življenja. Okoli teh družb in bratovščin pa se potem v vedno živih krogih razteza krščanska organizacija. Za bratovščinami, Marijinimi družbami itd. pridejo izobraževalna, bralna, varčevalna, protialkoholična društva itd. Človeške potrebe in nagnjenja neštevilnih posameznikov so neštevilna. Zato pa je tudi za dušni prospah in napredek treba mnogo posameznih organizacij, v katerih najde vsakdo sebi primerne dušne hrane in tovarištva, ki ž njim stremi za istim smotrom. Tako je načelo vzajemnosti in medsebojne pomoči jedno najbolj važnih že pri onih vprašanjih, ki so najbolj individualna, pri vprašanjih, ki se tičejo izveličanja lastne duše.

V tem krogu, ki se snuje okoli Kristusa, pride sedaj kot prva na vrsto naša š o l a. V njej se veže v celoto vse, kar rabi človek za časno in večno življenje, v njej se vzgajajo nežne kali krščanske družbe, ona je vrt, na katerem se negujejo žlahtna semena, da zrastejo v lepo drevje in donesó plemenite sadove. Zato je katoliški shod na drugo mesto postavil šolsko vprašanje. Ljudska šola se mora očistiti napak, v katere jo je zapeljal verski indiferentizem; avtonomni zastopi, ki imajo oblast do šole, morajo se zavedati svoje dolžnosti; in če nam javni zastopi odrekó svojo pomoč, tedaj moramo seči po skrajnem sredstvu in snovati zasebne šole. Podpirati pa moramo organizacijo krščanskih učiteljev nasproti liberalnim zvezam, da dobé naši pristaši pogum in veselje do dela in da najdejo v naših vrstah zaslombo,

ker le iz samozavesti izvira trdnost in stalnost. Dobra ljudska šola je velik zaklad, a treba skrbeti tudi za srednje in visoke šole, da iz njih odstrani to, kar nas ločuje od Kristusa, in da se vsa omika povrne k pravi katoliški smeri, ne da bi zaradi tega količkaj izgubila ono znanstveno vsebino, katero ji je pridobila nova doba.

Kako se krog širi in razprostira! Krščanska preosnova ljudstva, ki se začenja v cerkvi na tihem, s šolskim vprašanjem postane že politična zadeva prve vrste, ob kateri se morajo ločiti duhovi v dva tabora: brez Kristusa in s Kristusom. Ni čuda, da je ta boj najbolj trdovraten, saj to vemo mi in vedó naši nasprotniki, da je glavna zavora naše organizacije ravno tu. Tu je obroč, ki zadržuje, da se životvorna moč od središča, od Kristusa, ne razlije vedno širje tudi na vse druge javne zadeve. Ako tu prebijemo obroč, potem se bo krog naše reorganizacije razprostrl vedno dalje in dalje, dokler ne obseže vsega ljudstva v eni lepi celoti.

Kajti tu za šolstvom se nam odpira širen in res velikanski delokrog. Če je katoliška vera prava vera, mora biti sposobna, da uredi javno in zasebno življenje tudi v posameznostih tako, da bo služilo javnemu blagru. Odpira se nam obširno polje socialnega delovanja. Reči moramo, da se je v zadnjem času ravno na tem polju, ki je najtežavnejše in najnevarnejše, že doslej v najlepši luči pokazala oživljajoča in ozdravljajoča moč katolicizma. Oni liberalni nasprotniki, ki to naše delovanje zaničujejo in mislijo, da je bodo uničili z nekaterimi zlaganimi poročili, se jako motijo. Liberalna „Soča“, ki se jako trudi, da bi pokvarila utis drugega katoliškega shoda, je bila vendar prisiljena, da je o socialnem odseku zapisala zanimivo sodbo, v kateri se sovraštvo in zavist družita z nekim tihim občudovanjem. „Soča“ piše namreč:

„Resolucije socijalnega odseka na II. takozvanem katoliškem shodu.

— Te dni se je v Ljubljani vršil takozvani II. katoliški shod, katerega namen je bil, da se organizuje ves takozvani katoliški živelj v jedno celoto, ki bo izvrstna obramba proti vsem nasprotnikom. Kako sodimo o političnem pomenu takozvanega katoliškega shoda, ne spada v našo rubriko. Pač pa je naša dolžnost, da se pečamo z gospodarsko-socijalnim programom. Ni nam vsejedno, tudi nam ne sme biti, kako se naši nasprotniki pripravljajo za gospodarsko in socijalno delo mej našim ljudstvom... Poučno je in tudi neobhodno potrebno za onega, ki hoče prestudovati razvoj gospodarsko-socijalnega programa, da primerja resolucije I. takozvanega katoliškega shoda z resolucijami drugega. Resolucije socijalnega odseka na I. takozvanem katoliškem shodu so bile razvrščene v: 1.) kmetsko vprašanje; 2.) rokodelsko-obrtno vprašanje; 3.) delavsko vprašanje; 4.) nedeljski počitek in posvečevanje nedelj in praznikov. Resolucije socijalnega odseka na II. takozvanem katoliškem shodu so pa razvrščene v: 1.) kmetski stan; 2.) obrtni stan; 3.) trgovski stan; 4.) delavski stan; 5.) zavarovanje; 6.) socijalne naloge avtonomnih zastopov; 7.) krščanska usmiljenost. — Strokovnjak ni baš treba biti, da ne opaziš, kako se je delokrog socijalnega odseka razširil. Na I. takozvanem katoliškem shodu so bile resolucije nejasne, nedoločne, skratka: ne-

kako boječe se je nastopilo. Sedaj pa, po osmih letih, po dobi skušenj in praktičnega delovanja? Pred nami so resolucije, polne močatosti in — samozavesti! Antiklerikalnim krogom so živ opomin! Kažejo nam, da se takozvani katoličani modernizujejo, da uvidevajo, da se proti naprednim življenjem mora nastopati le z napredkom. Njih modernizovanje, njih znaki naprednosti so le sredstvo, s katerim poskušajo ujeti nerazsodne mase. V osmih letih so se naši takozvani katoličani mnogo, mnogo naučili. Poglejmo n. pr., kako so pred osmimi leti govorili o delavskem vprašanju? Dr. Žitnik je pripovedoval leta 1892.: „Krivično je delavcem nakladati več dela, kakor ga premorejo njih moči, ali pa zahtevati taka dela od njih, ki niso primerna starosti in spolu. Sv. cerkev glasno opominja delodajalce: Vsakemu svoje! Po teh naukih se mora urediti plača, kajti delavcu zadržavati zaslužen plačo, to je v nebo vpijoč greh!! Cerkev pa opozarja bogatine in reveže tudi na večnost, na večno kazen in plačilo. Bog nas ni ustvaril za minljive dobrôte n a s v e t u, ampak za večne, nebeške dobrôte; zemlja je le kraj prognanstva. — — Reveže pa uči cerkev, da revščina ni sramota v očeh večne resnice. Sin božji je postal tesarjev sin in nas učil, da le čednost zagotovi večno plačilo. S temi božjimi nauki se zasiplje socialno brezdnost mej reveži in bogatini ter utrjuje prava, krščanska bratovska ljubezen itd.“ Tako leta 1892. Sedaj pa leta 1900? Sedaj pa imamo pred seboj naštetih kar celo vrsto realnih zahtev. Gospodje so uvideli, da se z božjimi nauki ne zasiplje socialno brezdnost, da je v svrhu zasipanja socialnega brezdnosti treba nekaj realnega! Sedaj pravijo: to naj se odpravi, to naj se uvede, skrbi naj se itd.“

Tako je torej „Soča“ iztaknila napredek v „klerikalnem“ taboru vključno „Narodovim“ psovkam, ki nas vedno le blati in zasramuje, in še celo napredek, ki se ji zdi nevaren za liberalizem. V tem se pa v istini ni motila, ker priznati moramo, da se je v naših vrstah misel za socialna vprašanja, hvala Bogu, že precej oživila, da smo večinoma že prekoračili obzorje splošnih fraz in imamo v praktičnih vprašanjih že razne izkušnje, ki niso vse prijetne, a so vse koristne.

Res se dá socialno vprašanje razmotrivati le kot etično vprašanje v najožjem pomenu te besede. Kajti prva stvar, za katero mora vprašati vsakdo, ki se peča s tem vprašanjem, je ta: Ali sem dolžan in zakaj sem dolžan skrbeti za javni blagor, in zakaj ravno na ta in ne na drug način? Vzemi od človeštva pojem bratstva vseh ljudi, in vse socialno vprašanje je brezpomembno. Proglasi v javnosti absolutno svobodo posameznika in njegove sile, in vsaka socialna preosnova se ti bo zdela krivično omejevanje „misli svobodne“. Če pa gledamo človeštvo v luči katoliške vere, kot rodbino bratov, ki se ima združiti okoli svojega kralja in sobrata Kristusa, tedaj se nam pojasni, da je socialno vprašanje, to vprašanje bede in krivice, to vprašanje posameznika in celote tudi vprašanje pravice in da je socialna preosnova vzajemna dolžnost vseh stanov.

S Kristusom moramo misliti in ž njim se usmiliti bede. Iz njegovega nauka moramo za rane človeške družbe zajeti ono nežno sočutje, katero je iz istega nauka zajela usmiljenka, ki obvezuje rano bolniku.

Priznati moramo, da se je od prvega katoliškega shoda sem pri nas pojavila ta socialna misel z veliko odločnostjo, in neminljiva zasluga katoliško-narodne stranke je, da je takoj razumela to misel in se ji postavila v službo.

Nastal je boj proti njenemu delovanju, kot reakcija proti njeni inicijativi. Katoličani so stopili z vso odločnostjo v boj za kmečki, rokodelski in delavski stan. Za rokodelce se še ni dalo kaj posebnega storiti, ker manjkata za pravo organizacijo; pač pa so se kmetje in, koder je bilo število zadostno, tudi delavci združevali na temelju stanovskih koristi. Liberalizem je čutil v kmečki krščanski organizaciji svojega nasprotnika z isto gotovostjo, kakor so socialni demokratje povsod takoj izprevideli, da škodujejo katoliška delavska društva njim. Liberalizem trpi samo kartele mogočnjakov, združevanje velikih ljudskih mas v gospodarske celote na podlagi medsebojne podpore pa mu je bistveno nasprotno. Zato je pa z lažjo in obrekovanjem, kakršno je bilo doslej nezaslišano na Slovenskem, in s predrzno prevaro hotel preprečiti združevanje in uničiti one, ki je vodijo. Vsaka taka organizacija, ki enemu koristi, ima morda kako stran, ki drugemu ni ljuba. Tako tudi kmetijske zadruge marsikje omejujejo trgovski stan. To je izrabil liberalizem z njemu lastno predrznostjo, ščuval in netil je razpor ter ves trgovski stan tiral v boj proti zadružnemu načelu in proti krščanski misli. In kaj je liberalizem podal trgovcem? Prav ničesar, nego nekaj fraz o svobodi, s katerimi se pač povsod trguje dandanes za slepo ceno, ki pa spadajo ravno med ona načela, katera dandanes malega trgovca izročajo velekapitalu in ga tirajo v prepad.

Jasno je bilo torej, kaj da mora katoliški shod storiti na socialnem polju. Potegniti mora pravično mejo med stanovi, vsakemu določiti njegov delokrog in v tem delokrogu urediti razna razmerja v produkciji in prometu.

In to je storil naš II. katoliški shod. V vse posameznosti ni segel, a glavne točke je vse obdelal. Izdelal je celoten socialen program in ga predložil narodu v potrdilo. Prvič so pri nas vsi stanovi, ki proizvajajo in razpečavajo materialno blago, stopili složno skupaj, proglasili svoje zahteve in jih po medsebojnem složnem sporazumku sprejeli za svojo vzajemno last. Prej smo imeli kmetijske enquete, obrtna posvetovanja, delavske shode — sedaj smo imeli prvi veliki, res socialni shod, kateri je sprejel na prvem mestu agraren program, zatem se postavil za varstvo rokodelstva in trgovine, sprejel opravilne delavske zahteve, a vse v tako premišljeni, oglašeni obliki, da se more stan poleg stanu razvijati. Kot njih vzajemno potrebo je proglasil pravično zavarovanje, zarisal občinam njih socialne dolžnosti in kot zadnjo, vse obsežajočo socialno dolžnost sprejel krščansko usmiljenost.

To je bil torej res katoliški shod, vseobsežen, nikogar ne izključujoč, kdor hoče delati narodu v resnično korist.

Ako se te preosnove izvršé, potem lahko rečemo, da je javnost storila velik korak — h Kristusu. Netiti razpor socialnih strasti in mēsti gmotne razmere v nejasni svobodi liberalizma more le tisti, ki neče onega miru, ki ga je Kristus želel, ko je pozdravljal: Mir vam bodi!

To je bil torej glavni namen katoliškega shoda. Da se doseže, treba je dveh sredstev: slovstva in organizacije. Tudi v tem oziru je katoliški shod priporočil najkoristnejše predloge.

Nikdar nam ne sme niti slovstvo niti politična in narodna organizacija biti „sama sebi namen“. Kar je časno, je nepopolno in ne more utešiti koprnenja človeškega po zadnjem smotru, pač pa nam more vse služiti, da dosežemo svoj zadnji namen. Časnikarstvo in organizacija morata torej voditi h Kristusu, in mi jima moramo posvečevati tem več pozornosti, kolikor večjo moč imata v javnosti.

To dvoje se mora razvijati vsposedno; ker le, ako imamo oboje, moremo računati na trajen uspeh. Slovstvo podaja ljudstvu naše ideje in je vzgaja, organizacija pa mora raztresene moči zbirati in zedinjevati v stremljenju k skupnemu namenu. Slovstvo brez organizacije propade, in organizacija se ne more niti začeti niti razviti, ako je ne podpira dobro urejeno in razširjeno časnikarstvo. Zato se je pa na katoliškem shodu čisto po pravici zahtevalo, da se znanost, umetnost in leposlovje ter ljudsko in mladinsko slovstvo organizujejo v katoliškem smislu in da so zlasti uredništva vedno v zvezi, da skupno postopajo ter da organizujejo svoje sotrudnike. K splošni organizaciji pa nujno spadajo različna politična in nepolitična društva s predavanji, knjižnicami, ljudskimi pisarnami in vsestranskim strokovnim poukom.

Tako se krog našega delovanja vedno širi, in vedno večja je naloga, ki nam jo nalaga dolžnost. A le pogumno dalje, ne bojmo se dela! Bili so časi, ko je stala nam nasproti velika urejena armada z zastavo „proti Kristusu!“ in naše čete so bile razkropljene in zmédene ter niso našle svojega prapora. Le nekaj pogumnih prostovoljcev je razvijalo zastavo z geslom „s Kristusom!“ Sedaj je bolje, ker je zavest prodrła tudi na naši strani in ker se ta zavednost že kaže v konkretni organizaciji.

Brez strahu torej na delo! Prvi katoliški shod nam je dal le neko splošno navdušenje in zarisal le glavno smer katoliškemu delovanju. Drugi katoliški shod je v te splošne črte zarisal že natančen program. In tretji katoliški shod? — Bog daj, da bi bil naš napredek dotlej vsaj tolik, kakor doslej. Bog nam pomози, mi gremo — s Kristusom!

Dr. E. Lampè.

Katolištvo — naša edina rešitev.

Vera nima s politiko nič opraviti. Ta trditev ni pridobila vsled svoje starosti nič častitljivosti, ni pa tudi izgubila z leti na svoji neumnosti. V ustih sedanjega liberalca je pa še ravno tako domača, kakor je bila njegovim sorodnikom po mišljenju pred pol stoletja. Na njo opira vse svoje dokazovanje, k nji se vrača ob vseh svojih razmišljevanjih. Priteguje mu tudi socialni demokrat s svojim programskim stavkom: Vera je zasebna stvar. S soglasno doslednostjo izvajata oba — liberalec in socialec —, kar

se jima ponuja praktiških posledic iz njune temeljne trditve: Duhovnik se nima mešati v politiko, politiške stvari ne spadajo na prižnico. Končno celo: V politiki ni morále.

„Obzornik“ in pred njim „Katolik“ sta se že z modroslovskega in bogoslovskega stališča temeljito pečala s temi liberalnimi dogmami in jasno dokazala njihovo zmoto. Ni nam torej treba ponavljati, kar je bilo že tolikrat dobro povedano. Samo na to opozarjamo, da je slovenski stavek „vera nima s politiko nič opraviti“ mnogo bolj sposoben za zvite sofizme, nego v drugih jezikih. Nam rabi namreč beseda ‚vera‘ za te-le pojme:

1. V subjektivnem smislu govorimo o veri kot o soglasju uma z neko trditvijo na podlagi kake avtoritete. V bogoslovskem smislu nam torej pomenja vera tisto umovo razpoloženje, s katerim vsprejema in ima za resnico vse to, kar je Bog razodel in kar uči katoliška cerkev, da naj verujemo.

Ta vera (fides) je subjektivna in ima svoj sedež in svoje delovanje v posamniku. Zato je v tem smislu resnično, da je zasebna stvar. Javnost ne more biti njen subjekt; torej tudi politika ne, marveč samo posamna um in volja. A že v tem smislu se lahko zaide v velike zmote, če se splošno trdi: Vera nima s politiko nič opraviti. Politiko delajo namreč ljudje. In ti so dolžni tudi takrat, ko politikujejo, delovati v soglasju s svojim verskim prepričanjem. Verske resnice jim morajo biti resnične tudi pri njihovi politiki. Vera ima torej s politiko, v kolikor se ta vrši v posamniku in od posamnika, najtesnejšo zvezo. Vsak katoličan mora torej v svojem političkem delovanju: pri volitvah in pri izvrševanju javnih poslov gledati, da ne stori ničesar, kar bi bilo v nasprotju z verskimi resnicami in z nravnimi zakoni, ki so ž njimi zvezani, marveč, da se sklada vsa njegova politika ž njimi.

2. Beseda ‚vera‘ nam pomenja tudi obseg verskih resnic. V tem smislu pravimo: Katoliška vera naš uči, katoliški veri je nasprotno itd. Če rabimo besedo vera v tem pomenu, je stavek „vera je zasebna stvar“ popolnoma neresničen, ker so razodete božje resnice javna stvar celega človeštva; stavek „vera nima s politiko nič opraviti“ je pa v svoji splošnosti tudi napačen. Nobena politika ni prava, če nasprotuje verskim resnicam; v negativnem oziru ima torej politika vedno opraviti z verskimi resnicami; ne sme jim biti nasprotna. V pozitivnem oziru je res mnogo političkih stvari, ki nimajo naravnostne zveze z verskimi resnicami; s takimi nima torej ‚vera‘ kot obseg verskih resnic naravnost in pozitivno nič opraviti. Obilo političkih zadev je pa naravnost zvezanih z verskimi resnicami; tu pa ima vera v našem drugem smislu važnih, naravnostnih opravkov. Povejmo glavne!

Politiko natorno delimo v notranjo in vnanjo. Notranja, ki jo tudi lahko imenujemo socialno, se peča z razmerami podložnikov do družabnega organizma, katerega se tiče, in narobe. Vnanja pa vodi razmere ene države do druge.

V vnani politiki je nujno treba nekega višjega načela, ki edini vse države na svetu; sicer ne moremo dobiti zanjo nobenega drugega vodila, nego sebičnost. Gorje pa ljudem, ko bi ne bilo nobenega drugega načela

državam pri njihovi vnanji politiki, nego skrb za lastno korist! Kjer sebičnost vlada to politiko, tam se kotí vse uničujoči militarizem, krivične vojske; ljudstva ginejo, države propadajo, mir in red se gubi; taka država škoduje sebi in drugim. V naših dneh nismo več daleč do tega, da bi sebičnost splošno zavladala po državah. Vidi se pa, da ne more. Celo sedaj, ko so načelno globlje padale nekdanj krščanske države, nego ob Ljudevita XIV. ali Napoleona I. času, govorimo o evropskem koncertu — o vzajemnem sodelovanju evropskih držav v nekaterih vprašanjih, vidimo skupne posvete v socialnem oziru, v razorožitvah; čujemo o skupnih naporih, da se ozdravé nezdrave razmere v turškem cesarstvu, v Kitaju. Ni sicer mnogo, kar imamo beležiti v tem oziru, in to, kar se godi, je medlo in malo vspešno; dokazuje nam pa vendar-le, da se teženje po nekem zedinjujočem načelu tudi v novodobnih, kakor se trdi, atejskih državah ne dá zatreti.

Liberalstvo pozna tako načelo v humaniteti, a samo ne ve, da je v tem odvisno od razodete resnice. Humaniteta, ki zatrja, da je človeška natura v vseh ljudeh enaka, in da smo kot ljudje bratje in sestre med seboj, nima nobenega smisla, če ne izviramo vsi od enega para. Če se vsprejme tudi v politiki Darwinov nauk, potem se morajo vsprejeti ravno tako vse njegove posledice. Samo močni narodi in samo krepki posamniki imajo pravico do obstoja; za druge je tem bolje, čim preje propadejo. Nietzsche je v tem oziru merodajen. Ali naj pa njegova teorija vlada vnanjo politiko v državah? Ali naj pojmi nadljudi in nadnarodov, ki sedaj vodijo nekatere nadute stranke in že s tem neizmerno škodujejo, igrajo vodilno vlogo v vnanji politiki? Vsaka skrb za revne, slabotne posamnike, vsaka misel na izomikovanje zaostalih narodov se mora potem pri korenini zatreti. Humaniteta postane nerazumljiva, nepotrebna, celo naravnost škodljiva beseda. In res je nerazumljiva, če se ne vsprejme verska resnica, da je ves človeški rod ena rodbina, ki ima enega skupnega očeta in eno skupno mater. Ta resnica, ki nam jo je ohranilo edino le sveto pismo, ima torej sila mnogo opraviti s politiko. Brez nje si stojé države kot rojene sovražnice nasproti; na njenem temelju pa se zida organizem človeštva obsegajoč vso zemljo in vse čase, kar prebiva človek na nji.

Ima pa še drugzega opravka vera z vnanjo politiko. Politiko delajo ljudje, kot smo že rekli; zato jim pa ne zadostujejo vrhovna načela, marveč treba jim je njihovi naturi primerne najvišje oblasti, ki pazi na-to, da se ravna politika po teh načelih, ki v dvomnih slučajih uči, kaj je prav, ob zmotah svari, in če je treba, tudi strogo nastopa. Kje je na svetu taka oblast — nujna spopolnitev človeštvo zedinjujočega skupnega načela? Humaniteta nima realnih tal, izgublja se v idealnih višinah, če nima konkretno čuvaja in branivca. Vest sama ne zadostuje, ker je samo notranji pravec dejanjem in poleg tega še podvržena zmotam. Treba je zunanjega, stalnega pravca. In tega ne dobomo drugod, nego v Kristusovi vstani najvišje, nezmotne učne in v duhovnem oziru tudi sodivne oblasti, v papeštvu. Verski nauk o duhovnem prvaštvu rimskega škofa, naslednika apostolskega kneza sv. Petra, ima torej s politiko tesen stik. Sedaj, ko leži do mala 2000 let odprtih pred

nami, kar delujejo papeži, ne potrebujemo drugega dokaza nego pogled v prošle čase, pa se prepričamo, da so bili papeži človeštvu res čuvaji od Kristusa na novo vtemeljene edinosti, voditelji vesti, gradivci napredka, borivci za svobodo. Vse človeštvo, tudi tisti njegov del, ki ne verujejo v božje poslanstvo rimskih škofov, ima neprecenljivih dobičkov od njih, ki se pričenjajo v tajnem kraljestvu človeškega notranjega življenja, v svojem razvoju pa javljajo tudi na zunaj v veličastvu vednostnega napredka, v sijaju zunanjih razmer: blagostanja, socialnega zdravja, vsestranske omike. Iz plodovite sile verskega ognja, vkresanega ob sv. Petra skali, prodira proizvajavna fiziška in duševna moč človeštva in njegovih narodov na dan. Kreпка, rodovitna ljudstva vstajajo prenovljena. Oživé, izpopolnujejo se in v novi moči razvijajo njihovi jeziki; politiška energija se vzbudi do neslutna; verski in politiški vzori se rodé v gorko vtripajoči krvi premlajenih src in vspeenjajo do bajnih višin; narodna zavest in kar je več, narodna n r a v n o s t prekvasa celo življenje; cela narodna individualnost je postavljena na čista, sveta, npravna tla; odtod pa kipé sveže poetiške sile v vsem obsegu pesniške tvornosti, umetelnost in njena družica, živa veda, kronata v narurnem oziru krepke narodne organizme, polne življenja, prekipevajoče v fiziški in duševni moči.

Take slike nam kaže povestnica, kar živi v papeštvu varih prave človečnosti. Temne, žale pojave pa gledamo, kjer je materializem oglodal to korenino vnani edinosti človeškega rodu. Jezikom se izgublja tvorna sila; narodna zavest in narodna npravnost zamrzujeta; pravo domoljubje izginja, edinstvo pri narodih razpada, ker ni več smisla za edinstvo človeštva; družabni organizmi umirajo; mehaniške skupine sužnjeve in suživceve, agregati atomizovanih posamnikov, so prepuščene kruti individualni sebičnosti; požrtvovalnosti ni več, pohlep za materialnim dobičkom ubija stremljenje za vzori, morí poezijo, seje brezbriznost za skupne, javne blagre, uničuje naposled celo smisel za svobodo.

Namesto podstatne npravne gorkote zavlada — drobno preračunajoča življenjska pamet, namesto prejšnje srce dvigujoče požrtvovalnosti — mrzla, napačna sebičnost; namesto stare, trezne zmernosti — mehkužno, slasti željno razkošje; namesto častne resničnosti in možatosti — podla in lažnjiva brez značajnost; in ko se tako razdrobi ves moralni cement, ki vzdržuje državne stavbe, nastopi končno splošna onemoglost, gnjiloba in smrt. Ta razpad se kaže v notranjosti tako, da ga lahko primeš, zlasti pri zakonskih razmerah: zakon in otroci se smatrajo za breme; s tem se izpodkopava temelj državljankega življenja; z družinskimi očeti minevajo pravi državljani in vsak živi le sebi in svoji trenutni koristi, ne mené se za celoto, ki naj jo po njegovem vrag vzame. Rodbinska dedna last se deli do neskončnosti; odtod nastajajo uboštvo, socializem, komunizem, vsi izrodki politiške besnosti. Pravo postaja izključna lastnina juristov; rodi se pravna znanost, ki ni cvet, marveč suh sad na posušenem drevesu narodnega življenja. Tu se spočenja tudi umazano načelo vseh sebičnikov brez srca in brez glave: ἐμοῦ θανάτου

γαῖα μυχῶντο πυρὶ¹⁾) (ko jaz umrjem, naj se zemlja v ognju uniči), après moi le déluge (za menoj naj le pride vesoljni potop), da le jaz še prebijem. Vlada in uradniki, znotraj brez misli, brez dejanja, svinčeni birokratje, leže s svojo težo na življenju in opravljajo svoje posle le še za visoke nagrade in pristojbine; končno, ko so izsesane vse vrste raznih davkov, se prodaja državno premoženje, delajo se dolgovi ne mené se, kdaj se bodo vrnilí, denar se poslabša, papirni denar nastopa, in država pride na kant. Na zadnje, prav na zadnje razpade tudi vojaški organizem v nebrzdane tolpe; ljudstvo postane kup žitnega zrnja, v katerega vsakem tičí črv. Proti ti smrti, ki jo umirajo narodi, če jih dobrotna roka ne konča kot mladeniče ali može, ali jim ne okrajša trpljenja starih let, ni nobenega zdravila, tako ne, kakor proti smrti posamnih ljudi.²⁾

Navedli smo te besede zgodovinarja-modroslovca, ker tako živo opišujejo v zgodovini često spričano dejstvo narodnega in državnega umiranja, ker nam pa tudi pred duševno oko držé zrcalo naših dní. Še je mogoče zdravilo; a ne moremo ga iskati drugod nego tam, kjer se je rodilo sveže narodno življenje, namreč — v verski sili. Čim se ta oživi, pa bo tudi vskalilo stremljenje po verski edinosti kot najvišjem, na svetu dosegljivem idealu človeštva, in narodi in države bodo iznova čutile potrebo neodvisne, najvišje cerkvene avtoritete v papeštvu. Saj skušajo celo sedaj tudi tisti, ki so ločeni od njega, njegov blagodejen vpliv. Tudi protestantske in razkolne države imajo obilo koristi od njega in ne morejo zagradiťi svežemu, neizcrpljivemu vrelcu njegovega delovanja svojih mej. Kakšno življenje bi vskalilo še-le potem, ko bi ubogali glas sedanjega očeta človeštvu, Leona XIII., ki jih v tako milih besedah, tako živo slikaje vsestranske dobičke verske edinosti, vabi k sebi in s tem k resnici in ljubezni!

Le mimogredé naj se pri tem dotaknemo ugovora, ki ga je strankarska zgodovina spravila na dan in ki sedaj straši kot vednostna trditev od žganjarij do vseučiliških stolic. Naštevajo se nekatere resnične in dozdevne npravne napake in politiške zmote papežev v najbujnejših slikah. Najpreje pribijmo, da pisarstvo, ki se je zarilo v te stvari, ni samo nekatoliško, marveč da služi v boju proti katoliški cerkvi in večinoma tudi naravnost brezverstvu. Zato ni in ne more biti objektivno. Vsled tega išče in gleda le slabe strani; če jih ni, si jih pa vstvari. Nekatoliški in tudi neverni resnicoljubni učenjaki so nam podali toliko gradiva, da more le bebec tajiti ogromne dobrote, ki jih je prejelo človeštvo od papežev; v primeri s tem se zmote in krivice izgubé kot kaplja v morju. Strnimo pa vse, kar se je napačnega storilo raz papeško stolicu in primerjajmo to z napakami in krivicami drugod! Potem pa odgovorimo vprašanju: Ali niso bile te napake le slučajne? Ali ni tudi ob žalostnih in recimo krivičnih dejanjih na papeškem prestolu živelo neskaljeno načelo npravnosti in pravice? Tudi na Petrov stol

¹⁾ Geslo cesarja Tiberija.

²⁾ Ernst von Lasaulx: Neuer Versuch einer alten auf die Wahrheit der That-sachen gegründeten Philosophie der Geschichte. München 1856. I. G. Cotta. Str. 151. 152.

so sedali le ljudje; a od Petrovega časa do danes so vkljub osebnim napakam neomadeževana ohranili načela, prejeta od Kristusa. Drugod se je pa povsod s krivično prakso širila tudi krivična teorija.

To, kar smo tu rekli o papežih, velja v mnogih ozirih tudi o boju proti duhovstvu sploh. Verska resnica o duhovskem prvenstvu rimskega škofa je namreč tesno zvezana z versko resnico o zakramentu mašniškega posvečenja. Zato ima tudi ta resnica s politiko tesno zvezo. Od Boga podpirani, z neizbrisnim znamenjem za svoj posel določeni dušni pastir se ne sme v izvrševanju svoje službe ukloniti nikomur. Kolikor daleč se razteza gospodstvo vesti, tako daleč sega tudi njegovo delovanje. Učiti mora načela, po katerih se mora vest ravnati, svetovati mora dvomeči vesti, svariti zmotno, zdraviti bolno. Vest pa obsega vse človekovo, tudi politiško delovanje. Stalnost vodilnih, najvišjih нравnih načel ohranja cerkev; s svojimi, po mašniškem posvečenju vsposobljenimi duhovniki pa ne brani le stalnosti teh načel, marveč vodi tudi človeške vesti in jim brani njihovo svobodo proti zunanji in notranji sovražni sili. S tem vzdržuje temelj pravi svobodi, brez katere ni življenja, brez katere je tudi vsaka politika zmotna in škodljiva.

S tem, da varuje cerkev tudi proti državni sili svobodo ob stalna načela oprte vesti, vtemeljuje napredek in vtrjuje tudi državo samo, ki je tem krepkejša, čim нравnejši so njeni državljani. Kjer pa kaka zunanja sila zatira svobodo vesoljni cerkvi s tem, da stavi zapreke papežu v njegovem delovanju ali posamnim delom cerkve s tem, da tu ali tam vsužuje duhovstvo v svoje verige, tam hira tudi svoboda in despotstvo slaví ob takih prilikah svoje ostudne, socialno-smrtonosne orgije — sebične vnanje in krivične notranje politike.

Še eno versko resnico, ki je z notranjo politiko nerazvezljivo zvezana, naj navedemo! V mislih imamo zakramentalni značaj zakonske zveze. Družina je prva, osnovna celica vsake družbe; vstanavlja jo pa zakonska zveza med možem in med ženo. Vsi нравni in pravni momenti, ki tvorijo družbo v velikem, torej tudi državo, živé v družini, kot v svoji prvotni domovini. Raznolikost udov: — mož, žena, otroci, posli; skupen namen: — blagor cele družine; skupna notranja vez: — ljubezen in iz nje izvirajoča zvestoba, ubogljivost, spoštovanje; skupna zunanja vez: — avtoriteta; skupno delovanje s primernimi sredstvi: — lastnina, telesno delo, molitev; skrb za red in mir, zdravje, telesno in duševno vzgojo — vse to obsega rodbina. Ti momenti pa sestavljajo tudi državo, ki je sicer po kvantitativnem obsegu mnogo širša, po нравnem in pravnem pa mnogo ožja nego rodbina. Rodbini, — najprvotnejši in v svojem нравnem in pravnem obsegu najvišji naradni družbi, je torej pred vsem treba stalnosti in trdnosti; treba ji je posebne opore, da se njeni nameni ne zatemné; treba ji je posebnega zavarovanja njenega tako nežnega, tako vzvišeneega kapitala duševnih sil, ki ji rabijo. Kje pa je mogoče dobiti rodbini trdnejšega temelja, nego v zakramentalnem posvečenju in oblaženju narurne ljubezni med možem in med ženo, ki z nadnarurno posvečujočo božjo milostjo

pozvignena, dobi značaj nerazvezljivosti in neporušnosti do smrti enega izmed zakonskih? Kje je mogoča plemenitejša zveza med možem in ženo, nego po verskem nauku, ki primerja to zvezo Kristusovi zvezi s cerkvijo? Kje je mogoče večja zagotovilo uspešnega rodbinskega življenja, nego po verski resnici, ki zagotavlja zakoncema dejanjskih božjih milosti v vseh zadevah, ki se tičejo rodbinskega namena? Zakrament svetega zakona daje v resnici rodbinam nadzemski sijaj, vstvarja tisto ljubkost in prisrčnost, iz katere se snuje veselje do življenja in do dela in vsa neizcrpljiva poezija ljubezni do doma, do rodnega jezika, do sorojakov; daje tisto zvezo med prošlostjo in sedanostjo, iz katere se oživlja um in srce in se krepé stari vzori z novim pogumom; rodi pa tudi tisto silo, ki vstvarja junake. Zakramentalni značaj zakonske zveze vzvišuje v očetu vzor vse avtoritete, varuje pa tudi svobodo tistih, ki so mu podložni. Avtoriteta ni namen, marveč sveta služba, ki jo opravlja oče v božjem imenu pri tistih, ki mu jih je Bog izročil in ki jih bo svoj čas tirjal od njega. Ali nima verska resnica o zakramentu svetega zakona res mnogo opraviti s politiko? Trdna in zdrava notranja politika je mogoča le tam, kjer so po zakramentalni moči trdne in zdrave krščanske rodbine.

Ob razpadu narodov in držav pade nazadnje rodbina. Ko pa se izvrši ta padec, potem ni več rešitve, ni več pomoči. Agonija mu je za petami. Lahko bi nam bilo v povestnici človeštva poiskati vzgledov za to dejstvo. Znani so vsakemu izobražencu.

Stik nekaterih, v tem oziru glavnih, resnic s politiko smo s tem ob kratkem načrtali. Prideti bi jim še mogli nauk o izvornem grehu, brez katerega se ne more umevati svet in življenje na njem, in nauk o odrešenju, kateri edini more pokazati smeri pravemu in dosegljivemu napredku; morali bi pa izpisati ves katekizem in povsod bi našli zvezo med verskimi nauki in med življenjem v celem njegovem obsegu, torej tudi v politiki. Prišli bi povsod do sklepa, ki ga je izrazil ateist Proudhon v besedah: *An fond des toutes les choses nous trouvons la religion* (na dnu vseh stvari najdemo religijo.)

3. ‚Vera‘ se rabi v slovenščini tudi kot tista krepost, s katero Boga častimo (religio v subjektivnem smislu) in kot obseg vseh tistih dejanj, s katerimi častimo Boga (religio v objektivnem smislu). V drugih jezikih imamo za ta pojem posebne besede: v latinščini *religio*, v nemščini *Religion*, v češčini *naboženství* i. t. d. Tudi pri nas bi kazalo, da bi se rabila za pojem tistih dolžnosti, ki izvirajo iz človekove in človeške družbe odvisnosti od Boga in za krepost, s katero se izvršujejo te dolžnosti, samosvoja beseda. Najbolje bo, če ostanemo pri besedi religija. Sedaj nam splošno še služi beseda ‚vera.‘ Če v tem pomenu pravimo: vera nima nič opraviti s politiko, trdimo s tem tudi, da je politika popolno neodvisna od Boga, oziroma, da so ljudje, ki delajo politiko, kot politiki neodvisni od njega. To je pa samo po sebi s pojmom najvišjega Gospoda, Stvarnika, Ohranjevalca in Vladavca v tako jasnem nasprotju, da nam o tem ni treba govoriti nobene besede več. Ravno tako je naravnost napačna trditev: religija je zasebna stvar. Človek

se je zato zvezal v razne družbe, ker je njegova natura družabna, socialna. To lastnost ima pa natura od Boga; torej ima tudi vsaka človeška družba svoje metafiziško nujno razmerje do Boga; iz tega nujnega razmerja pa sledi samo po sebi nujnost religije tudi za družbo.

Mnogovrstna raba besede ‚vera‘, ki smo jo s tem dokazali, daje v slovenščini nasprotnikom tem več priložnosti, da mešajo pojme in mnogim malo premišljenim ljudem ostrupljajo um in srce. Določimo najpreje pojme, potem bo še-le mogoča pametna beseda. Če se pa skače s pojma religije na pojem verskih resnic in konečno na pojem verskega subjektivnega prepričanja ali morda celo, kar je v slovenščini tudi mogoče, na pojem veroizpovedi (oblike, s katere se vera izpoznava — *confessio fidei*; n. pr. apostolska vera), potem je nemogoča vsaka razprava, jalov vsak razgovor.

Najvspešnejše orožje proti trditvi, da nima vera s politiko nič opraviti, nam dajejo nasprotniki sami. Njihovo obnašanje spričuje ravno nasprotno temu, kar zatrjajo. Ker se pa ravno to premalo vpoštevata, ostanimo nekoliko pri tem zanimivem pojavu.

Če bi bilo res, da vera nima s politiko nič posla, da je gola zasebna stvar, potem bi tudi politika in javno življenje sploh ne imela nič opraviti z vero. Povsod pa vidimo, da se godi prav narobe. Tiste stranke in tiste osebe, ki se najbolj protivijo javnemu vplivu religije, imajo tudi vero in religijo največkrat v ustih. Karkoli začno, kakršno-koli stvar sprožijo, povsod jih spremlja njihovo protiversko mišljenje. Skoraj več govore o verskih stvareh, oziroma proti njim, nego duhovniki, katerim očitajo, da se brigajo za izvencerkvene stvari. Javna kontrola z najhujšimi predsodki, ki se izvršuje proti religiji in njenim služabnikom, je neprimerno strožja in natančnejša, nego za kakršno-koli drugo zadevo. Kot trpka ironija zveni pri tem očitek, da imajo duhovniki vse v svoji komandi. Beri liberalne časopise; na vsaki strani se obregavajo ob vero in ob duhovstvo; listaj v lep-slovju, ki je v rokah liberalnih mož, — povsod — v povestih, v pesmih tu očito, tam med vrstami slediš napade na cerkev in na versko življenje; stopi k liberalcem v družbo, že druga beseda bo padla o verskih predmetih. To je več nego čudno, če res nima vera s politiko nič opraviti, če je res samo nekaj subjektivnega, zasebnega. Čemu ta siloviti vrišč, čemu to hinavsko vpitje, čemu ta nervoznost? Tako se ne podpirajo stvari, ki imajo realna, trdna tla. Način tega boja spričuje sam najbolje, da borivci niso prepričani o upravičenosti svojega boja. Saj pa tudi mnogi izmed njih, potem ko so se velik del svojega življenja borili z vso silo proti veri in njenemu vplivu, vržejo kopje in ščit v kot in sami pribeže v cerkveno zavetje. V vrstah cerkvenih bojnikov ne opažamo takih dogodkov. Čim dalje ostaja kedo v njihovih vrstah, tem mirnejši je v svoji duši, tem trdnejši pa v svojih načelih in pogumnejši v svojem boju. Pa razložite ta pojav, verski nasprotniki, če ga morete! Razlaga je le ena. In ta se glasi: „Bog, ki je vstvaril svet in vse, kar je na njem, je iz enega človeka naredil

ves človeški rod, da prebiva po vesoljnem zemeljskem obličju, — da išče Boga, če morda zadenejo obenj, ali ga najdejo, dasi ni daleč od nikogar izmed nas. V njem namreč živimo in se giblujemo in smo.“¹⁾

Človeški rod ima določen namen, da išče Boga. Temu namenu se noben posameznik, pa tudi nobena družba ne more ogniti. Tako blizu je in vendar ni gotovo, da ga vsak najde. Morda zadene obenj, morda ne. A vsak ga išče! To iskanje stremi iz vseh naporov, ki tlačijo človeštvo; to iskanje se oglašča iz vsake žilice, iz vsakega vtirpljeja človeškega srca in se javlja mogočno celo iz boja proti veri in proti Bogu. Natura teži po svojem Stvarniku; in tega teženja ne more prevpiti noben krik, ne more ga udušiti nobena strast, najmanj pa ga more uničiti publica, da vera nima s politiko nič opraviti. Boj proti veri sam to spričuje.

Poglejmo si v tem boju eno posebno potezo. Duhovstvo igra v njem veliko vlogo. Napadi na duhovnike so krepki, strastveni, vstrajni. Ker se slabe strani teh napadov tolikrat povdarjajo, povejmo še, kaj je dobrega na njih. Prvi hasek je gotovo ta, da se duhovniki, ki vedó, da preži nanje tisoč sovražnih oči, mnogo bolj trudijo za neomadeževano življenje. Druga in po našem zelo tolažljiva dobra stran je pa ta, da se iz vseh napadov proti duhovništvu vidi jasno, da so si tudi verski nasprotniki ohranili vzvišeni pojem katoliškega duhovstva. Tisočletna krščanska vzgoja se kaže iz vseh njihovih teženj. Ni je mogla izpihati iz srca novodobna sapa, ne more je zatreti ob umstvenih in нравnih zmotah razgreta strast. Ideal katoliškega duhovnika, kot si ga je izklesal narod v svojem tisočletnem krščanskem življenju, živi in deluje tudi pri nasprotnikih. Zato se nam ne zdi primerno odgovarjati napadom proti duhovstvu z analogijo iz drugih stanov. Pojem katoliškega duhovnika je ljudski duši vzvišenejši, nego katerega koli drugega človeka. Zato zahteva tudi več od njega, nego od drugih. Ne ob skaženih vzorih, ki jih podaja novodobna omika, marveč ob idealu, ki je vzrastel samo iz živega krščanskega prepričanja, merijo katoliškega duhovnika celo njegovi nasprotniki, samo da ga merijo brez srca, brez usmiljenja, brez humanitete, često tudi brez resnicoljubja. To je pa za naš dokaz brezpomembno. Vprašajmo pa: Ali morejo odrekati vzoru katoliškega mašnika tudi najhujši nasprotniki vzvišenost in ž njo velik vpliv na človeška srca, ko se sami ne morejo odreči njegovi moči? — Ali ne doni iz vseh njihovih naporov potreba dobrega duhovstva? In, ali more ostati tako duhovstvo brez pomena za javnost? Pečajo se ž njim, kot z najbolj javnimi osebami; najbolj imajo o njem začrtane vse lastnosti, ki jih mora imeti; največ zahtevajo v vseh ózirih od njega. In tak stan naj bi bil po svojem bistvu brez pomena; njegova služba naj bi bila brez vpliva na javnost, na politiko? Preko teh protislovij ne drži nobena brv.

Pojdimo še dalje! Z vero je v nujni tesni zvezi morála. Zato se tudi rado ponavlja, da v moráli ni politike. Kot smo že rekli, je to samo posledica trditve, da vera nima s politiko nič opraviti. Nasprotniki sami do-

¹⁾ Dej. ap. 17, 24—28.

kazujejo, da to ni resnično. V svojem boju se vedno in povsod sklicujejo na morálo. Vse politiške stranke se bojujejo s povdaranjem pravičnosti, poštenja, resnice, dobrote in z zanikovanjem krivičnosti, nepoštenosti, laži in slabega. Podlaga jim je torej morála. In ta morála naj bi ne imela načelno nič opraviti s politiko? Sami se bijejo po zobeh. Če ima pa morála opravka s politiko, ga ima tudi vera.

Zadnji dokaz iz delovanja nasprotnikov nam še preostaja. Sami rabijo namreč vero za politiko. Ko se je v našem veku rodila ideja, naj se velike politiške skupine — države — snujejo le po načelu enotne narodnosti, in je postala narodnost ena najvažnejših činjenic v javnem življenju, se je je liberalizem brž oprijel. In ž njo je butil v svet tudi pojem — narodne cerkve in vere. Ta pojem ima izključno politiški namen. Ideja narodne cerkve je nemogoča, če se ne priznava v najširšem, naravnost pretiranem pomenu, da ima vera s politiko najtesnejšo zvezo. Zabavljica ultramontanstva, ki je vzrasla na pristno liberalnih tleh, je v zvezi s to idejo. Vera, ki ima svoje versko središče ultra montes, onstran gora, v Rimu, se zato napada in njeni privrženci zato grdé, ker hočejo nasprotniki drugo z narodnim in politiškim organizmom tesneje zvezano vero in cerkev. Liberalci so se tako slepo zarili v pojem narodne cerkve, da so pri tem zelo velikrat grdo naleteli.

Ko je nravno globoko zášli, suspendirani šleski kapelan Janez Ronge l. 1844. o priliki, ko se je v Trieru izpostavilo sveto Gospodovo oblačilo, jel grmeti proti papežu in škofom in vabiti v nemško katoliško narodno cerkev, so vsi liberalci noreli zanj — malo izobraženega in nenravnega odpadnika. Upali so od njega, da bo vse katolištvo v kratkem zmel. Vlada in protestantje so podpirali nemške katolike. Tudi avstrijski nemški liberalci so jim peli slavospeve in nekaj se jih je tudi temu gibanju naravnost pridružilo. Konec koncev je pa bil, da je Ronge, od vseh zasramovan pod imenom ‚Essighausapostel‘ v revščini brez vsacega vpliva sklenil svoje življenje.

Ko se je po vatikanskem zboru v staro-katolištvu osnovala nova narodna cerkev, so liberalci rjuli, da je sedaj rimsko katolištvo zatrto. Nekaj oholih bogoslovskih profesorjev je odpadlo in se dalo od liberalnih vlad mastno plačevati, od liberalne stranke pa kaditi z najprismojnejšimi slavospevi. Sedaj je staro-katolištvo že med staro šaro in vsa agitacija odpadlih duhovnikov, n. pr. Jiskre na Češkem, Ferka na Štajarskem, ki se sedaj širi, nima druge življenjske moči, nego, kar naj je bo v strasteh razburkanih politiških razmer. Tudi tu so se liberalci sila opekli.

Ferdinanda Fr. Chatela francosko-katoliška cerkev, ustanovljena v prvi polovici sedanjega veka ob silni podpori vsega francoskega framonstva in liberalstva, je klaverno poginila še pred l. 1850. In ko je po vatikanskem cerkvenem zboru odpadli karmeličan Hiacint Loyson po gostilnah in beznicah oznanjal vero narodne cerkve, je imel končni vspeh tudi le v zaničevanju vseh poštenih ljudi in v osmešenju liberalcev, ki so ga podpirali.

V Belgiji je poskušal suspendirani Abbe Helsen vstanoviti narodno cerkev; a tudi njemu ni pomagala liberalna podpora. L. 1842. se je skesan sam povrnil v naročje tiste cerkve, ki jo je bil izdal.

Laška katoliška narodna cerkev, ki je jo vstanovil suspendirani dominikanec Domenico Panelli l. 1869., je vkljub krepki vladni podpori, vkljub agitaciji vseh protipapeških strank brez moči kmalu shirala. Za Panellijem jo je vodil Trabucco, za njim pa dominikanski odpadnik Proto Giusleo, ki že ni imel nobenega naslednika več.

Tem vzgledom, ki s svojimi smešnimi pogini spričujejo, kako malo premišljeni so liberalci, ko hočejo z narodnimi cerkvami ustaliti najtesnejšo zvezo med politiko in vero, katero zvezo načelno tako trdovratno tajé, pridemo še sem pa tja med našimi liberalci porajajoče se migljeje o narodni slovenski ali slovanski cerkvi, boj proti latinskemu bogoslužju, hvalisanje ruskega razkolništva, potem smo pri kraju. Narodna cerkev, po kateri težé liberalci, jim temeljito izpodbija vsako možnost, da bi resno dokazovali trditev: vera nima s politiko nič opraviti. Sami spričujejo, da jim ta stavek ni družega nego fraza, ki naj pomaga njihovi agitaciji proti veri in cerkvi tam, kjer nimajo drugih.

* * *

Slovcu in Avstrijcu je v sedanjih dejanskih političkih razmerah najsvetejša domoljubna dolžnost, da se ogne silovitim nevarnostim, ki mu preté iz fraze: vera nima s politiko nič opraviti. Če se ji vdá, mu je nemogoče, da bi umeval naše političke zmede; popolnoma nesposoben je, da bi se bojeval proti našim sovražnikom. Za veliko se gre, da ne rečemo: nam se gre v političkem oziru za vse. Pangermanska ideja strahuje danes avstrijsko politiko. Njena moč je tolika, da manjšina v parlamentarnem življenju zmaga večino, da je vsled tega parlamentarizem ubit, ustava brez moči. Ne v gospodarskem in ne v narodnem oziru ne moremo nikamor naprej. Neizmerna škoda, ki zadeva Avstrijo vsled njenih obupnih parlamentarnih razmer, se čuti še tem hujše pri nas južnih Slovencih. Vir vsemu zlu — pangermanska ideja — je pa bistveno zvezana z bojem proti katoliški cerkvi in spruskim protestantstvom. Ni ga bilo izlepa časa, ko bi bili naši sovražniki tako vezali vero s politiko, kot jo sedaj ne samo v kvar državi in njenim zapadnim slovenskim rodovom, Čehom in južnim Slovcem, marveč naravnost v pogin Avstrije in nas. Razvoj pangermanske ideje nam to jasno dokazuje. Treba je, da rečemo o njem kaj več.

1. Zgodovina pangermanizma. Prvi znamenitejši mož, ki je vspešno in vplivno zastopal pangermaniško načelo, je bil Pavel Lagarde rojen v Berlinu dné 3. grudna 1827., protestantski teolog, profesor semitskih jezikov v Göttingenu. Poleg raznih cerkveno-zgodovinskih in pravnih sestavkov je pisal tudi mnogo o bodočnosti nemške države.¹⁾

¹⁾ Njegovi spisi v tem oziru so zbrani pod naslovom: Deutsche Schriften, Göttingen 1892. Dietrich; 420 strani.

Po njegovem je vstanovitev nemške države še-le začetek narodnega gibanja.¹⁾ Že l. 1853 je pisal, da se mora Nemčija raztezati do Trsta, češ da je to zanjo življenjsko vprašanje. „Tudi če bi se vsi Lahi vzdignili proti nam, ne sme nikoli pasti to mesto v njihove roke.“²⁾ Naravne meje Nemčiji so te-le: na zapadu Luksenburško in Belfort; na vzhodu črta od Memla do Črnega morja; na jugu Trst.³⁾ V ta namen naj se najpreje za to pripravi Avstrija. Ideja, da se mora Avstrija oslabiti, je že tedaj živela v Bismarckovem umu in že takrat je pripravljal, kako bi to izvršil, kako bi vzlasti težišče avstrijski državi premestil z Dunaja v Budimpešto, to se pravi, kako bi zapadni avstrijski del, večino sedanje tolitevske polovice, spravil trajno pod nemško nadvlado in jo s tem po malem vsposobil za priklopljenje k Nemčiji.⁴⁾

Lagarde je imel v tem oziru podroben načrt. Že l. 1853. je svetoval, naj se Nemci popolnoma sistematiški izseljujejo v Avstrijo in naj po dobro premišljenem načrtu tako zasedejo strateško važne točke v Istriji, na Slovaškem med Madjari, na Češkem in v Galiciji. Tako bi se ustanovila prusofska središča, od koder bi izvirala agitacija za pangermanizem.⁵⁾

Lagardovi spisi imajo še sedaj ogromen vpliv. Smemo ga imenovati teoretiškega začetnika pangermaniške ideje. S tem pa ne pravimo, da ni bilo še drugih mož, ki so že izza davna težili po Vsenemčiji. Moltke je pisal⁶⁾ leta 1844.: „Mi želimo, da ohrani Avstrija prava in bodočnost podunavskih dežel, tako pride končno Nemčija do tega, da bo bsvobodila izliv svojih velikih rek.“

Ta misel pa ni živela le kot kak sentimentalen pojem v kakih prenapetih glavah, marveč je kmalu nastopila kot živa politiška ideja. Pruski kralj Viljem je l. 1866. očitno pokazal, da se po nji ravna, ko je izdal poziv „na slavno češko kraljestvo“, naj se Čehi združijo z njim, za to jim pa on obljubi, da bo varoval prava krone sv. Vaclava. Čehi se niso dali vjeti in so ostali zvesti svojemu vladarju. Po nesrečni vojski se je Viljem

¹⁾ O. c. str. 113.

²⁾ O. c. str. 29.

³⁾ O. c. str. 113.

⁴⁾ Dobro vemo, da je Bismarck poznal vse težave in nevarnosti, ki so pretile njegovemu namenu. Zato se je skrbno ogibal, da ne bi očitno izrazil, kar je dejansko izvrševal. Avstrijskim pangermanistom je dejal dné 15. mal. travna 1895., ko so se mu prišli poklanjat: „Da boste vspešno kazali svoja čutila do nemškega cesarja, izvršujte vse svoje dolžnosti do svoje lastne dinastije. Svetujem vam dobrohotnost in prizanesljivost do vaših slovanskih sosedov.“ L. 1897., za Badenijeve vlade, so avstrijski Nemci prirejali shode na nemških tleh. Bismarckovo glasilo „Hamburger Nachrichten“ jih je vsled tega napadlo z: „Ein offenes Wort“ dné 3. mal. srpana 1897., rekoč med drugim: „Avstrijski govorniki, ki so prišli na nemška tla, so pozabili svoje dolžnosti kot habsburški podložniki. Njihove besede se ne dadé označiti. Sitno je misliti, da so se avstrijski Nemci spozabili klicali na posredovanje nemško državo v svojih notranjih zadevah.“ Ta Bismarckova taktika je bila gotovo pametna in njegovemu namenu koristna. Da so jo avstrijski pangermanisti prav umevali, nam najbolj spričuje to, da se niso kar nič menili za njo, da pa tudi ni v ničemer njihovo slavljenje kneza Bismarcka ponehalo; narobe, od tiste dóbe se je v Avstriji Bismarckovanje le še krepkeje začelo.

⁵⁾ O. c. str. 27.

⁶⁾ Schriften II. str. 313.

obotavljal podpisati sklep miru v Pragi; hotel je namreč z vso silo, naj odstopi Avstrija Češko. Komaj ga je k temu pregovoril Bismarck, ki je že tedaj pripravljaval vojsko s Francozi in se torej ni hotel za vedno spreti z Avstrijo, ki naj bi bila ob nemško-francoski vojski nevtralna, s katero bi pa kasneje sklenil ožjo zvezo. Da je prav delal, se je kmalu pokazalo. Zlasti, ko je jel biti svoj boj proti katoliški cerkvi in skušal nepremagljivo silo katoliškega prepričanja, je le še bolj spoznal, da bi bila za protestantsko nemško državo, kakršno je hotel imeti, velika škoda, ko bi si bila nakopala s Češko še nekaj milijonov katoličanov na glavo. Že tako se je moral vdati v kulturnem boju, kaj bi bilo še-le potem.¹⁾

Nemcem že od nekdaj ni manjkalo oblastne oholosti. Ko so tako srečno zvarili svojo državo, in ko se je nagloma jel kazati nepričakovan napredek v velikem obrtu in v trgovini, je dobila ta oholost tem več goriva. Narodna prenapetost se je po njih tako razvila, da že res presega vse meje. Evo par vzgledov!

Waldersee piše²⁾: „Mi smo najboljši kolonisti, najboljši mornarji in tudi najboljši trgovci. Mi smo najbolj izobraženo ljudstvo, najbolj napredno v vedah in umetnostih. Mi smo brez vsake dvojbe za vojsko najboljše ljudstvo na zemlji.“

Drugod beremo³⁾, kako se bo v drugi polovici 20. veka Nemčija tako razširila, da bo obsegala poleg sedanjih dežel še Luksenburg, Holandsko, Belgijo, nemško Švico in Avstro-Ogersko; druge dežele v osrednji Evropi bodo pa zvezane z njo v ogromni carinski zvezi. Ti trditvi dostavlja neimenovani pisatelj: „Nemci ne bodo sami obljudovali nove nemške države, ki bo tako ustanovljena; pač jo bodo pa sami vladali. Sami bodo izvrševali politiške pravice; sami bodo mogli služiti v armadi in mornarici; samo oni si bodo mogli pridobivati zemljišča v last. Tako bodo zopet dosegli srednjeveško zavest, da so narod gospôde (ein Herrenvolk). Med njimi živeče tujce bodo radi pustili, da izvršujejo nižja ročna dela.“

Da to mišljenje ni osamljeno, nam spričuje nebrojno enakih pojavov. Za nas je važen v tem oziru izrek koroškega državnega poslanca Steinwenderja, ki se navadno šteje med najtreznejše nemške politike, saj ga je nemška nacionalna stranka takorekoč izbacnila iz svoje srede. In ta Steinwender je javno pri nekem shodu l. 1897. izustil besede: „Mi smo narod gospôde“ (wir sind ein Herrenvolk). Menda nam ni treba kazati najožje duševne zveze med prej navedenimi in njegovimi besedami. Tudi Wolfova, v državni zbornici l. 1897. padla psovka, da smo Sloveni manjvreden narod (minderwerthige Nation) spada v ravno tisto vrsto.

¹⁾ Pr. André Chéradame: Le mouvement pangermaniste, I. v La Revue hebdomadaire dné 17. sušca 1900, str. 375, 376.

²⁾ Was Deutschland braucht. Thormann. Berlin 1895. str. 15.

³⁾ Grossdeutschland und Mittel-Europa um das Jahr 1950. Thormann. Berlin 1895. Str. 48

Narodni oholi prenapetosti, ki jo je srečni razvoj nemške države, kot smo že rekli, sila povzdignil, so se pridružili kmalu tudi gospodarski, gmotni oziri. Nemčija je napredovala v velikega obrta smeri. Poljedelstvo ji pomenja vedno manj in niti izdaleč ne zadostuje njenim lastnim potrebam. Industrijska država je postala. Zato pa potrebuje pred vsem dobrih trgovskih zvez, stalnih trgov za svoje izdelke, svojih kolonij v inozemstvu in krepke mornarice, ki ji brani njene postojanke.

Dr. Peters, ki je proučeval vzlasti kolonijsko vprašanje, je ustanovil v prosep svetovnega gospodarskega razvoja nemške države „s p l o š n o n e m š k o z v e z o“ (Allgemeiner deutscher Verband) l. 1881. Od l. 1884. izdaje zveza svoje glasilo z naslovom „v s e n e m š k i l i s t i“ (Alldeutsche Blätter) in vrhu tega obilo raznovrstnih brošuric. Pangermaniški duh je spremljal že od rojstva to zvezo, toda izprva se je le bolj pečala z gospodarskimi vprašanji in ni posebno napredovala. L. 1893. je bil izvoljen za predsednika zvezi dr. Hasse, vseučilišni profesor in državni poslanec lipskega mesta. Ta mož, izza celega svojega javnega delovanja najizrazitejša individualnost v pangermaniškem smislu, je prepojil gospodarske namene svojega društva z narodnimi in političskimi težnjami in že l. 1894. je dosegel, da so se mu izpremenila pravila in imé. Od tedaj se imenuje „v s e n e m š k a z v e z a“ (Alldeutscher Verband) z geslom velikega volilnega kneza: „S p o m i n j a j s e, d a s i N e m e c“ (Gedenke, dass du ein Deutscher bist). Namen mu je zastopati pangermanske koristi, npravno združevati vse Nemce po svetu in zlasti v Evropi jih političski organizovati. L. 1893. je štela zveza 5600 članov; danes jih ima krog 20.000 V odboru sedé učeni profesorji in najodličnejši tvorničarji in trgovci.

Ta vsenemška zveza je sedaj središče vsi pangermanski agitaciji. V nemškem državnem zboru zastopa več poslancev njene ideje. Njene skupine imajo po posamnih krajih sestanke in shode. Med seboj si pridno dopisujejo; vsak važnejši dogodek se tako hitro izvé in izrabi. V posebnih knjižicah se spretno in sistematiško opisujejo razne stvari tičočé se pangermaniškega načrta. Pod naslovom „Der Kampf um das Deutschthum“ izdaja brošure o nemškem gibanju med Francozi, Danci, Poljaki, Čehi in Slovenci. O nas je spisal tako brošuro državni poslanec dr. Hofmann-Wellenhof, kar nam jasno priča tesno zvezo med vsenemško zvezo in avstrijskimi nacionalci.¹⁾ Izmed drugih knjižic, ki jih je izdala omenjena zveza ali njeni pristaši, omenjamo dr. Leppa „Nemčija nekda in sedaj.“²⁾ V nji se naravnost trdi, da je imel Bismarck že po nesrečni

¹⁾ Te knjige in knjižice izhajajo v M o n a k o v e m; zaloga: Lehmann. Slovensko časopisje se je s Hofmannovo knjigo že toliko pečalo, da je ne potrebujemo tu podrobneje opisavati. Za vzgled o tesnem stiku nemškega in avstrijskega pangermanstva navajamo le to-le: Ko je pisec te študije misijonaril l. 1899. po Porenščini in na Vestfalskem med slovenskimi rudarji, so kmalu objavljali tamošnji protikatoliški listi napade nanj; navajali so potvorbena poročila o shodih, ki jih je imel v Ljubljani in drugod, proti nemštvu.⁴ Ni najmanjše dvojbe, da je preskrbela karakteristiko neznatnega slovenskega duhovnika za daljni nemški sever — vsenemška zveza.

²⁾ Deutschland einst und jetzt. Lehmann. München 1896.

vojski l. 1866. namen, pridobiti Avstrijo za državno zvezo z Nemčijo.¹⁾ — Važna je tudi F. Bley-a: „Svetovni položaj Nemčije“, ki smo jo že navajali. V nji je tudi umazan napad na našo vladarsko hišo, češ, da je z Badenijevimi jezikovnimi naredbami pokazala, da ne izvršuje svojega poslanstva in da zatira nemštvo.²⁾ Dalje pravi, da sedaj velja Napoleona III. načelo, po katerem se morajo države snovati le na narodnostnem temelju, vsled tega preti Avstriji huda nevarnost.³⁾ Pangermanizem je to vprašanje temeljito rešil; svetuje ji, naj se mu vrže v naročaj. Tako bo pomagano Prusiji in Avstriji.⁴⁾ Prusija nima dovolj velikega telesa za svojo dušo, Avstrija ima pa preslabe možgane za svoje prostrano truplo⁵⁾. Nemčija ima preveč princev; Avstrija pa preveč narodov⁶⁾; Avstrija potrebuje naših naseljencev in Nemčija potrebuje Avstrije za svoje naseljence⁷⁾. Avstrijska politika, da se izogne nevarnosti, ki ji preti vsled njenih raznovrstnih narodov, mora biti torej v njeno lastno korist taka, da privabi nemške naseljence in jih razdeli v kompaktnih naselbinah na najoddaljenejših mejah.⁸⁾ Tako bo delovala Avstrija za svoje resnične koristi; treba ji je gospodujočega plemena, in s a m o N e m c i znajo vladati.⁹⁾ Na slovanske narode se ni treba ozirati. Madjari in Čehi so breme za zgodovino¹⁰⁾. Politiško so brez vrednosti (politisch werthlos) in se dadé vporabiti samo za koristen amalgam za nove nemške tvorbe.¹¹⁾ — Lagarde tû niti ne omenja Slovencev; ne zdi se mu vredno. Navedena knjiga „Velika Nemčija in srednja Evropa krog l. 1950“ se nas vsaj dotika, ko piše o bližnji bodočnosti:

„Sila bo obladala slovanske narode. Spretno razdrobljenje habsburške države bo polajšalo nemško gospodstvo. Rusija dobi Galicijo in Bukovino. Romansko se poveča na škodo Ogerski. Hrvatsko, Slavonija, Dalmacija, Črna Gora, Bosna, Hercegovina bo s Srbijo eno kraljestvo po osebni uniji odvisno od Avstrije, in Avstrija bo najtesnejše zvezana z nemškim cesarstvom. Samo Čehe in Slovence bo potem še treba obvladati, pa bo pot prosta do Trsta, ki mora biti nujno v posesti Velike Nemčije.“¹²⁾ Z nami je torej kmalu pri kraju.

Ker smo že pri teh načrtih, povejmo še, kaj pravi dalje brezimni pisec, ki je tako vnet za Avstrijo, da jo hoče z vsemi silami priklopiti Nemčiji, ko bi se moralo kot zadnje sredstvo vzeti v poštev ponovljenje dogodkov

¹⁾ o. c. str. 22.

²⁾ o. c. str. 20.

³⁾ o. c. str. 21.

⁴⁾ P. Lagarde, o. c. str. 32.

⁵⁾ o. c. str. 35.

⁶⁾ o. c. str. 32.

⁷⁾ o. c. str. 113.

⁸⁾ o. c. str. 112.

⁹⁾ o. c. str. 397.

¹⁰⁾ o. c. str. 27.

¹¹⁾ o. c. str. 111.

¹²⁾ Grossdeutschland und Mittel-Europa, o. c. str. 40.

I. 1866.¹⁾ Piše namreč: „To delovanje je prvi del pangermaniškega programa; drugi se bo pečal s tem, da bo vresničeval nasvet Roscherjev in Rodbertov o nemški kolonizaciji v Mali Aziji. Vse velesile vidijo, da bo Turčija razpadla; Nemčija se mora pripraviti, da dobi obilen del. Neizogibna vojska med Nemčijo in Rusijo bo završila to delo. Če bo srečna, si prisvoji Nemčija baltiške pokrajine, Estonsko, Livonsko in Kurland. Potem ustanovi poljsko državo in rusinsko kraljestvo, da bosta vsprejemala Žide in Slovane, ki se izselijo iz velikega nemškega cesarstva.²⁾ To cesarstvo bo mejilo na severu od severnega do baltiškega morja.³⁾ Na zapadu bo meja Flamsko, Ardeni, Vogezi in Jura do M. Blanca. Na južnem zapadu M. Rosa, Simplon, Gothard, Splungen, Septimer, Maloya, Bernina, Stilsfer Joch, Ortler, Adamello, Brenta in dolomitsko pogorje — meja proti Italiji. Na jugu bo prišlo do morja. Da se vse to doseže, bo morala Nemčija oslabiti Angleško. Francosko brodovje bo pomagalo, ker bo Francija dobila Valonsko in francosko Švico. To pojde polagoma. Najpreje je pa treba vse moči združiti gledé na Avstrijo.“⁴⁾

Rekli smo že, da podpirajo pangermaniško gibanje tudi gospodarski oziri. V svoji knjigi „Nemška svetovna politika“⁵⁾ piše dr. Hasse: „Mnogo nevarnosti preti Nemčiji. Njene sedanje sile se pa ne dadé bolje napeti.“⁶⁾ Edino to ji more po njegovem še pomagati, da ustanovi ravnovesje med industrijo in poljedelstvom. Verjamemo; ker gospodarski napredek na Angleškem, v Severni Ameriki in zlasti v Rusiji je zadnja leta prevzel Nemcem $\frac{3}{10}$ njihovega izvoza. Treba je torej drugod iskati pomoči. Hasse jo priporoča v tem, naj Nemčija osnuje carinsko zvezo s celo osrednjo Evropo. „Neizmerni prostori na kontinentu bodo potemtakem zagotovljeni nemški trgovini in njena zunanja moč bo rastle v ogromnem razmerju.“ — Carinska zveza se mora razširiti na Avstrijo, Ogersko, Bosno, Hercegovino, Belgijo, Holand in morda tudi Švico in Romanijo. Sedanje nemško carinsko ozemlje bi narastlo od 542.000 km² na 1,322.000 km². Konsumentje bi se pomnožili od 52 na 108 milijonov. Z Nemčijo v sredi in na čelu bi nova carinska zveza obvladala Dunav, Reno, Labo in Odro. Gospodovala bi nad severnim, baltiškim, jadranskim in črnim morjem. Po nji združene države bi bile zvezane tudi gledé vseh drugih pojavov gospodarskega življenja: železnice, pošte, brzojavke, kanali, podmorski kabli bi se gradili na skupne stroške. Tudi vojna mornarica bi bila skupna. Pridobile bi se za izvoz še nove kolonije in trgi v Mali Aziji in na Kitajskem.

Pred vsem se gre tudi z ozirom na ta carinski načrt za Avstrijo, katero hoče Hasse tako tesno priklopiti Nemčiji, da bi poleg mornarice bila tudi vsa armada skupna.⁷⁾

¹⁾ o. c. str. 10.

²⁾ o. c. str. 40.

³⁾ o. c. str. 7.

⁴⁾ o. c. str. 15.

⁵⁾ Deutsche Weltpolitik. Lehmann 1897.

⁶⁾ o. c. str. 8.

⁷⁾ Dr. Hasse, Die Deutsche Ostmark. Priber. Berlin 1894., str. 4.

Avstrija bi postala Nemčiji sprednja straža in njena mandatarica (Vorhut und Mandatar).¹⁾ Samo tako bo mogla imeti gospodarsko nezavisnost in premagati združeno rusko in francosko silo.²⁾

Ravno tako slika nemško bodočnost tudi na temelju ogromne carinske zveze brošura „Germania triumphans“,³⁾ kjer se prorokuje, da bo koncem l. 1915. v Berlinu zboroval prvi državni zbor „Pangermanije“, kjer bodo vsi nemški principi zveznih držav slavili peto stoletje Hohenzollernskega gospodstva nad Brandenburgom. — O ti brošuri se trdi, da jo je spisal znani zgodovinar Treitschke. Ni se nam čuditi, saj vemo, da je stari Mommsen v „N. Fr. Presse“⁴⁾ pisal naduto pismo proti Badenijevim jezikovnim naredbam, oziroma proti Slovanom v pangermaniškem zmislu. „Verujte mi, kakor avstrijski Nemci gledajo proti Nemčiji, tako gledajo Nemci v nemškem cesarstvu proti Avstriji“, so njegove besede. Agitacijski odbor v korist avstrijskih Nemcev se je takoj potem osnoval. V njem so poleg Mommsena general von der Goltz, prof. Wagner in dr. Hasse. Izmed 1100 rednih vseučilišnih profesorjev jih je podpisalo že po l. 1897. — 816 adresno profesorjem praškega nemškega vseučilišča pozivajoč jih k krepkemu boju proti Čehom.

Ker smo ravno pri nemški praški univerzi, naj omenjamo, kako se širi po Nemčiji agitacija zanjo. Kakor je umljivo, ima mnogo manj dijakov, nego češka. Naravnost s pangermaniškimi nagibi vabijo nemški listi dijake iz nemške države v Prago. „Akademische Blätter“ v Berlinu so pisale letos v tem oziru: „Mi gremo v Prago, zakaj ko nam dadé na vseučilišnih klopreh karte, kjer so politiško in narodne meje slabo zarisane, bo imelo delo, ki je zvršujejo Čehi na Češkem, na nas ravno tak vpliv, kot na mladega Bismarcka francoske barve ponašajoče se po Strassburgu. Bilo je pravično, da se je proglasila nujnost za Prusijo ohraniti si prosto pot od Koenigsberga do Vratislave. Danes ima nemški narod morda še odločnejši interes ohraniti prosti pot od Vratislave do Prage.“

Na vseh straneh se torej giblje pangermanizem z izrazitim namenom podjarmiti Avstrijo in uničiti nas in Čeha. „Pričnimo delati“, je pisal že l. 1892. pisec „Nemške svetovne države“;⁵⁾ „vzбудimo po vseh nemških deželah na evropski pevnini čut skupnega izvora in željo po edinosti. — Vdihnimo si besede pesnika Arndta: ‚Povsod, kjer nemški jezik se glasi, je nemška zemlja‘ in delajmo, da se združijo vsi nemški rodovi. — Diplomacija nas bo podpirala urejujoč primerno evropski šah.“ To delo ni brez vspeha. Čim dalje sega njegov vpliv in v Nemčiji sami postaja že velika politiška sila. Po pritisku vsenemške zveze se je dosegla v državnem zboru znatna podpora za prekomorske nemške šole. Zakona o izseljevanju l. 1897. in o pridobitvi ali izgubi nemškega državljanstva l. 1898. sta se uveljavila po zvezinih

¹⁾ Waldersee, Was Deutschland braucht, o. c. str. 13.

²⁾ Lagarde, o. c. str. 113.

³⁾ G. Rückblick auf die weltgeschichtlichen Ereignisse der Jahre 1900—1915 von einem Grösstdeutschen. Hayn. Berlin 1895.

⁴⁾ Dn^é 31. vinotoka 1897.

⁵⁾ Ein deutsches Weltreich. Lustenröder, Berlin 1892.

naporih. Prilastitev Kiao Teheou v Kitaju je njeno delo. Že dné 9. vinotoka 1895. je podala nemškemu kanclerju spomenico, v kateri dokazuje, da je potrebna Nemčiji pomorska postojanka na skrajnem vshodu. Agitacijo za pomnožitev nemške mornarice je najkrepkejše vodila ravno vsenemška zveza. Celo vrsto brošuric¹⁾ je izdala v ta namen; prirejala je po celi Nemčiji shode, kjer so govorile tudi uradne osebe; organizovala je nemške koloniste, da so prosili za pomnoženje vojne mornarice. S tem si je pridobila veliko zaupanje pri nemškem cesarju. Berolinska vlada se rada ravna po nasvetih zvezinega odbora. Po želji dr. Hasseja je zahtevala nedavno iznova 100 milijonov mark od pruskega deželnega zbora v podporo germanizacijskih namenov v Poznaju in z izgoni danskih, poljskih, čeških in slovenskih delavcev s pruskega ozemlja je pokazala, da je poslušna izvrševalateljica zvezinih ukazov. Ni namreč nobene dvojbe, da boj proti slovanskim in deloma tudi danskim delavcem na Pruskem izvira iz vsenemške zveze.

Danes je treba nadaljevati delo cesarja Viljema I. Te Walderseejeve besede se vresničujejo.²⁾ To delo vodi pangermaniška ideja. Viljem II. je že često pokazal svoje zanimanje za Avstrijo. Kot častni poveljnik enega izmed huzarskih polkov je prihitel vsako leto na Dunaj in zdelo se je skoraj, da prihaja kot naš vojaški nadzornik. Dotični polk so prestavili globoko doli na Ogersko in l. 1898. ni bilo več Viljema na Dunaj.

Dne 20. vel. srpana 1898. je odgovoril pozdravu mogunškega župana tako-le: „Nedotakljivo hočem ohraniti narodno dedščino. V ta namen je treba edinosti in sodelovanja vseh nemških rodov.“ Njegove so tudi besede: „Moja najvišja težnja meri na to, da se odstrani, kar loči veliki nemški narod.“

Ne dá se z gotovostjo trditi, je-li so to samo slučajno izgovorjene besede brez globljega jedra, ali imajo svoj poseben, za nas usoden pomen. Gotovo pa je, da je pod Viljenom II. postala v nemški javnosti že domača beseda o nemški svetovni državi in o njeni svetovni politiki. Bülow je to označil v svojem zadnjem velikem govoru kot vrhovni namen vse zunanje politike. Sumljivo pa je, da pangermanisti brez izjeme umevajo nemškega vladarja po svojem smislu. Pri shodu evangeljske zveze v Berlinu l. 1899. je glavni nemški agitator za protestanstvo med avstrijskimi Nemci, pastor Bräunlich, navajal cesarjeve zgoraj zapisane besede o njegovi najvišji težnji.³⁾ In Grell, profesor potsdamskega kolegija, piše: „Vsenemška zveza je našla v cesarju mogočnega zaveznika, ki se je po pravici označil kot „Vsenemec“.

Viljemova politika je tudi sicer v vseh ozirih taka, da se je pangermanisti lahko veselí. Poleg trozveze se nemška diplomacija izlahka porazumeva z Rusijo; nasprotstva med Francijo se vedno manj povdarjajo; od Turčije je dobila mnogo ugodnosti.

¹⁾ Deutsche Weltpolitik. Deutschlands Seegefahren. Genügt Deutschlands Wehrkraft zur See? Der Niedergang deutscher, der Aufschwung fremder Seemacht.“

²⁾ Was Deutschland braucht. o. c. str. 15.

³⁾ Politik, dné 5. sušca 1899.

Ne dá se tajiti, da se pangermaniško gibanje snuje po nekem gotovem načrtu. Pangermanisti kažejo s svojo preišljenostjo, z dokazi svoje inteligence, da umevajo svojo nalogo. Vspehi kažejo, da jih podpirajo še druge sile. Reči smemo s Chéradamom: „Sklepati se mora, da so enostavno sredstva neke volje, ki se ne more odkrito pokazati.“¹⁾ Kako se more tajiti, da mogočna propaganda, organizovana v Avstriji, da oboroževanje Nemčije in splošni pregled njene politike ne izvira iz ene vodivne misli? Drzno je to trditi, toda če mora biti ta misel oprta na verjetnost in na umova izvajanja, se ne sme dvomiti o nji.“²⁾

2. Pangermanizem v Avstriji. Že v razvoju pangermanske ideje smo večkrat omenjali, kako sega le-tá tudi k nam. Sedaj hočemo na kratko opisati organizacijo pangermanskega delovanja v naši državi. To delovanje povspešujejo zadnja leta nastale stranke tudi drugod: na Holandskem, v Belgiji, v Švici, a nikjer ne tako živahno kot v Avstriji. Pri nas, smemo reči, je v nekem oziru pangermansko gibanje starejše, nego v Nemčiji sami. Krog 20 let je že, kar je Schönerer ustanovil pangermansko stranko. „Vsenemška“ zveza je ob svojem rojstvu našla v naši državi že zveste pristaše, ki so jo vneto pozdravljali in se popolnoma združili ž njo. Za vspešno delovanje je bilo treba neke zunanje pretveze. Dobil so jo v Badenijevih jezikovnih naredbah. Schönererjeva stranka se je z vso silo po preišljenem načrtu vrgla v boj proti njim. Imela je trojen namen: a) vzburiti avstrijske Nemce zavoljo imenovanih naredb, okrepiti jim misel, da so gospodujoč narod in da so drugi — slovanski — narodi manj vredni; b) razvneti Nemce v nemški državi k podpori avstrijskih Nemcev in tako vtrditi npravno in politiško zvezo ž njimi in c) prisiliti po ti poti berolinsko vlado, da posreduje v pangermanskem smislu na Dunaju.

O prvem namenu in o njegovi popolni dosegi nam ni treba govoriti. Saj nam je vsem v živem spominu, kako strastvena agitacija se je pričela po nemških pokrajinah, in kako so vse nemške stranke — izvzemši samo katoliško ljudsko stranko — kapitulirale pred Schönererjem. Ta namen se je tako temeljito dosegel, da ni samo razburil cele države, marveč je z obštrukcijo ubil vse parlamentarno življenje in spravil v nevarnost obstoj države same. Vsa naša javnost se je skvarila in nazadovali smo v vseh ozirih — v žalost vseh domoljubov, v zasmeh naših sovražnikov. Nemška oholost je vzrastla na vseh konceh do nečuvene višine; narodno sovraštvo se je ogromno pomnožilo in liberalci in nacionalci — žal, tu in tam celo krščanski socialci — so tekmovali s Schönererijanci v narodni prenapetosti. Prišlo je tako daleč, da nimamo do mala nobene enotne vezi več v državi, da je vse opustošeno in razdrto. Boj proti Badenijevim naredbam je dobil kmalu popolnoma pangermansko lice. Javno se je nebrojnokrat povdarjalo, da se ne gre za jezikovno vprašanje, marveč za to, je-li naj bo Avstrija pod nemškim gospodstvom, ali naj se razdeli federativno.

¹⁾ La Revue hebdomadaire o. c. dne 24. sušca 1900, str. 493.

²⁾ o. c. dné 7. mal. travna 1900 str. 49.

Drugi namen se je tudi dosegel. Zveza med avstrijskimi in nemškimi Nemci se je okrepila. To delo je vzela v roke vsenemška zveza. Že dne 9. vel. travna 1897. je bil v Draždanih velik protesten shod avstrijskih Nemcev. Zvezo so zastopali poslanci Zimmernann, Lotze in Förster. Dr. Lehr, zvezin tajnik, je ob tej priliki izpregovoril te-le besede: „Meje obdonavskega cesarstva so nemške: raje umrjemo kot Nemci, nego postanemo Slovani. Avstrija je na nemškem polju“. Shod je sklenil to-le resolucijo: „Jezikovne naredbe za Češko so ponižanje celega nemškega naroda. Mi vabimo vse Nemce, naj se ustavijo z vsemi sredstvi slovanski pohlepnosti in rotimo avstrijske sorojake k brezobzirnemu boju“. Predno se je shod razšel, je brzojavno pozdravil saksonskega kralja, nemškega cesarja in Bismarcka.

Dne 10. rožnika 1897. je priredila vsenemeška zveza v Lipskem še šumnejšo demonstracijo. Govorili so avstrijski državni poslanci Wolf, dr. Funke in Dr. Schücker. Zveza je na to izdala poziv na vse Nemce, kjer pravi: „Zmage in poraze avstrijskih Nemcev čutimo kot svoje. Slovesno se zavezujemo, da hočemo bolje spoznavati boj, ki ga bijejo za rešitev svojih narodnih pravic. Delali bomo, da jih osrčimo in prepričamo, da postaja ta boj zadeva vesoljnega nemškega naroda.“

Ob sedanski obletnici je vprizorila zveza novo demonstracijo. Hofer, kasnejši avstrijski državni poslanec, je takrat pri banketu izjavil: „Nikdar se ne bomo nehali bojevati proti Slovanom. Mi vemo, da stoji za nami 50 milijonov Nemcev nemškega cesarstva. Geslo nas, čeških Nemcev, ostaja vedno: En Bog, en cesar, ena država.“

Preiskavo, ki se je začela vsled teh besedi proti Hoferju, so ustavile višje sile. Dne 12. listopada je hotela prirediti zveza velik shod v Berlinu. Obljubili so priti avstrijski državni poslanci Wolf, Prade in Funke, a to pot je vendar takt berlinske vlade preprečil to neumljivo vmešavanje nemških državljanov v našo notranjo politiko. Meseca grudna 1897. je predlagal dr. Hasse v nemškem državnem zboru resolucijo v „obrambo“ avstrijskih Nemcev. Zbor je sicer to odklonil, a vsenemška zveza je vsled tega le še bolj krepko izvrševala svojo agitacijo. Dne 11. mal. srpana 1898. je prišel dr. Lehr v Eger (Liberec) govorit Bismarcku v čast. Zveza si ji dobila po vseh avstrijskih pokrajinah svoje zaupnike. Ž njeno podporo se je izdalo nebrojno brošuric v pangermanskem smislu za avstrijske Nemce. Razna nemška društva, vzlasti berlinski Schulverein, je izmetal mnogo denarja za te namene. „Denarna podpora“, pravi njegovo poročilo l. 1899.¹⁾ „za nemške šole v inozemstvu, za otroške vrtce i. t. d. se vedno redno združujejo za nemško Avstrijo, ki je najvažnejše bojno polje.“ In ravno tistega leta pozivlje ‚Schulverein‘: „Nemci, stojte na straži! Dobro znami dogodki v Avstriji kažejo, kako je nemštvo v nevarnosti. — Mi moramo svoje brate braniti z vsemi silami v tem boju za njihove najvišje dobrine. — Treba jim je dati sredstev za boj proti nasilju Čehov in vseh Slovanov z njihovo inferijorno

¹⁾ Politik, dne 30. sušca 1899.

o m i k o. Torej, Nemci, možje in žene, pokažite svojo zvestobo, svoje nemštvo in sodelujte pri velikem narodnem delu.“

Taki pozivi niso brezvspešni. Saj se Nemci že po šolah pripravljajo za pangermanstvo. V višjih dekliških šolah se rabi zemljepisje, v katerem se pod imenom „severno-češko okrožje“ (Die nördliche Umwallung Böhmens), znaten del avstrijske države, prišteva četrtemu delu nemškega cesarstva.¹⁾

Vnema za avstrijske Nemce raste v nemški državi od dné do dné. Podpore prihajajo ne samo za šolstvo, marveč tudi za razne druge politiško in narodno važne ustanove. Naši Nemci so nekaj let vstanovili mnogo bojnih društev pod pretvezo narodne obrambe: Wiener deutscher Schulverein (na Dunaju 1880), Böhmerwaldbund (Budjevice 1884), Bund der Deutschen Nordmährens (Olomuc 1886), Südmark (Gradec 1889), Bund der Deutschen in Westböhmen (Polzenj 1892), Nordmark (Opava 1894), Bund der Deutschen in Ostböhmen (Trutnov 1894), Bund der Deutschen in Nordwestböhmen (Toplice 1894), Bund der Deutschen im Bezirk Eger (Liberec 1895) Allgemeiner Bund der Deutschen Böhmens (Praga 1894)

Zadnji čas so jeli Nemci snovati s posebno marljivostjo agitacijska društva za mladino: telovadska, pevska in vzlasti takozvane „Jugendbund“-e. Vse preveva pangermaniški duh.

Obilo avstrijskih nemških časopisov priznava brez ovinkov vsenemške ideje: „Egerer Zeitung“, „Deutscher Volksbote“ v Pragi, „Silezija“ v Opavi, „Deutsche Volkszeitung“ v Reichenbergu, „Grazer Tagblatt“, celjska „Deutsche Wacht“ in več manjših. Vodijo jih: „Ostdeutsche Rundschau“, Wolfov list na Dunaju, in „Unverfälschte Deutsche Worte“, Schönererjevo glasilo. — Krepko, dasi v načelih nekoliko prikrito, pa podpira pangermanstvo vse nemško liberalno in nacionalno časopisje od „N. Fr. Presse“ preko „N. Wiener Tagblatt“-a, do „Prager Tagblatt“-a, brnskega „Tagesbote“-ja in graške „Tagespost“.

Da Schönererjev drugi namen krepko vspeva, vidimo tudi v tem, da avstrijski Nemci popolnoma v zmislu vsenemškega načrta že v znatni množini pripravljajo Avstrijo za „prednjo stražo in mandatarico“ nemške države. Dve ideji jim je dalo pangermansko gibanje, katerih so se že oprijeli z vso silo: a) boja za nemški državni jezik, ki naj ustali nemško gospodstvo v naši državi in b) boj za skupno carinsko zvezo Avstrije z Nemčijo. Ponavljali bi same znane stvari, ko bi to podrobnejše dokazovali.

O tretjem Schönererjevem namenu je težje govoriti. Berolinska vlada uradno taji vsako vmešavanje v našo notranjo politiko. Mnogo razboritih politikov sklepa iz raznih dejstev drugače. Toliko je gotovo res, da še nismo prišli do odkritega vplivanja nemške vlade na našo. Sum tajnega vmešavanja je pa tolik, da ne more ostati brez učinkov. To je brez dvojbe znaten Schönererjev vspeh.

¹⁾ Lehrbuch der Geographie für höhere Mädchenschulen, von G. Brust und Berdrow, städt. Lehrern in Berlin, Klinkhardt, Leipzig 1895, str. 36.

Leta 1871. je padel Hohenwart in ž njim načelo narodne ravnopravnosti in federalizma. Splošno se je trdilo, da je posegel vmes nemški cesar.

Leta 1899. je padel Thun in ž njim jezikovne naredbe. Javno se je spravljal ta dogodek v zvezo z obiskom nemškega kanclerja Hohenlohe-ja pri našem cesarju.

Dejstvo je, da so razni nemški časopisi pozivali berolinsko vlado, naj poseže vmes. „Gegenwart“ je pisala: „Trenotje je prišlo, ko mora stopiti Nemčija iz svoje rezerve. Vse tudi kaže, da so se poslali prijateljski nasveti iz Berlina na Dunaj.“

Dné 12. prosenca 1899. l. je izpregovoril posebni zaupnik cesarja Viljema II., baron Stumm-Halberg, o priliki, ko se je razpravljalo novi vojni zakon, ki znatno pomnožuje nemško vojno silo, v državnem zboru te-le besede v podporo predloženemu zakonu: „Treba mi je samo opozarjati na notranje zmede, ki vladajo, žal, na Ogerskem in v Avstriji.“

Časopisi so tedaj tudi pisali, da se mora Nemčija pripraviti na čas, ko bi bil vsled smrti ene ali dveh osebnosti evropski mir v nevarnosti.

Začetkom meseca vel. srpana 1900. je pa dunajsko sodišče obsodilo železniškega uradnika Karola Saria, ker je za drag denar izdal tujim državam vojaško važne listine. Katere so te tuje države in zakaj plačujejo izdajnike, ni težko uganiti.

Nam bodi tega dovolj!

3. Najhujša ovira pangermanizmu. Pangermanizem stoji sedaj v svojem razvoju, v svojih sredstvih in namenih jasen pred našimi očmi. Samo eno in sicer glavno lastnost njegovo smo doslej pustili neopisano: pangermanizem je bistveno protestantski in zvezan z bojem proti katoliški cerkvi.

V nemški državi sta dve tretjini protestantov; vladarska hiša je od nekdanj strogo protestantska. Ta značaj rada povdarja in tudi ravna po njem. Vstanovitev nemškega cesarstva se je hotela brž izrabiti proti papežu in cerkvi, kakor je že preje Prusija s svojo zvito politiko vedno podpirala rovarje proti sveti stolici. Bismarck je pričel kulturni boj z odkritim namenom, da oslabi katolištvo in vtrdi protestantsko lice s krvjo in železom zvarjene države. Hotel je rešiti s tem načelo državnega absolutizma, razdrobiti vsako silo, ki bi hotela učiti drugače, nego država. Resnica in pravica, ki ju brani katoliška cerkev brez ozira na kako državno oblast, sta ga bodli v oči. Junaštvo nemških katoličanov je zmagalo njegove despotske krivice, ni pa strlo načela, ki danes ravno tako vodi nemško cesarstvo, kot ob kulturnega boja času, samo da ne more izvrševati vseh posledic, ki sledé iz njega. Nemški katoličani so še vedno državljani druge vrste in ravnopravnosti niso načelno še nič bližji, nego so bili ob Bismarckovi dōbi.

Pangermansko gibanje se je oprlo ob protestantski značaj nemške države. Protestantje so je vodili, protestantje je gojé, in v zvezi z njegovimi idejami se povdarja povsod tudi protestantstvo. Nemški katoličani so nasprotni pangermanstvu. To dejstvo je znano vsakomur, kdor le količkaj pozna njihova vodivna glasila: „Germania“ in „Kölnische

Volkszeitung“. Odločno obsojajo narodno prenapetost, svaré pred naduto svetovno politiko in kažejo njene nevarnosti, branijo postopanje avstrijske katoliške ljudske stranke in s tem tudi načelo ravnopravnosti za avstrijske narode.

Dobro namreč vedó, da je v osrednji Evropi katoliška Avstrija nujna potreba, da samo krepka Avstrija more vspešno vzdrževati ravnovesje med protestantsko Nemčijo in razkolno Rusijo, med vshodom in zapadom in tako po malem pripravljati potrebni verski preporod celi evropski pevnini, brez katerega ne more biti zagotovila mirnega razvoja evropskim narodom in rešitve perečih socialnih vprašanj. Katoliška Avstrija je po svojem bistvu delo božje previdnosti, pomnik verske edinosti, bodrilo boljši bodočnosti. Ta Avstrija pa je nemogoča, če ob raznovrstnosti svojih narodov ne priznava narodne ravnopravnosti, ki je tudi nujno zvezana s katoliškim značajem njenih podložnikov. To vedó katoličani v Nemčiji in zavoljo tega simpatijski zró na Avstrijo, pričakujoč mnogo več od nje prave rešitve za Nemčijo, nego da bi jo z nemštvom hoteli preplaviti in podvreči nemškega cesarstva gospodstvu.

Koliko močnejši jez proti pangermanstvu je katolištvo v Avstriji, ki spaja z ljubeznijo do katoliške vere tudi vdanost in zvestobo do habsburške rodbine in vnemo za veliko skupno domovino: — vse vzvišene idealne smeri, ki morejo navduševati človeško srce. Avstrija je s katolištvom svoje vladarske hiše in svojih prebivancev najhujša ovira pangermanizmu. To je spoznal že Bismarck in je poskušal preje potreti moč katoliške cerkve na Nemškem, nego je hotel odkrito vreči pangermanske mreže proti Avstriji. Vedel je, da spravi protestantski značaj nemške države in z njim njen obstoj v največjo nevarnost, ko bi priklopil s češkim kraljestvom tudi nekaj milijonov katoličanov Nemčiji.

Pangermani so tudi to dobro uvidevali in često so povdarjali, da je treba v prosep pangermanske agitacije podpirati protestantstvo v Avstriji. Močni in bogati protestantski društvi „Evangelischer Bund“ in „Gustav-Adolph-Verein“ sta že dlje časa delila znatne podpore avstrijskim protestantom. Ljubljanska protestantska cerkev in z njo zvezana fara je večinoma sad „Gustav-Adolph“-ovega društva. Samo l. 1895., ko še ni bila butila protestantska agitacija s tako silo na dan, kot se kaže sedaj, je razdelilo to društvo 5,960.000 mark med 623 protestantskih občin; med njimi 150 v Galiciji, 165 na Češkem in 91 na Moravi. Med Slovane, tudi med Slovence so se širile razne protestantske brošurice; svetopisemska družba je po nizkih cenah prodajala svetopisemske knjige. To delovanje je šlo roko v roko z naporí vsenemške zveze.

Odtam je dobil Schönerer vspondubo, naj prične ob razburkanih politiških razmerah naravnost boj proti katoliški cerkvi, kot najhujši sovražnici pangermanstva in direktno agitacijo za protestantstvo. Ubogal je in s povdarkom, da prijemlje za najhujše in najvažnejše orožje, je vrgel v svet poziv: Proč od Rima (Los von Rom)! „Zlomimo torej vezi, ki nas vežejo s cerkvijo, ki je nemštvu sovražna!“

Zunanji povod mu je bilo obnašanje nemške katoliške ljudske stranke, ki tudi ob najhujših časih ni hotela zavreči načela narodne ravnopravnosti.

Pričela se je najstrastvenejša agitacija. Schönerer je pošiljal svojim zaupnikom tiskane obrazce, na katerih naj se odpovedó katoliški veri. Pangermansko časopisje je z najostudnejšimi psovki obnavljalo vse stare protestantske očitke katoliški cerkvi in sistematiški uredilo gonjo proti duhovnikom. Z raznimi knjižicami, pisanimi v tem zmislu, so preplavili svet.

Brž se je pa pokazalo, da je bila Schönererjeva agitacija z nemškimi pangermani do podrobna dogovorjena. Na Nemškem se je razgibala ogromna gonja v ravno tistem zmislu, kot pri nas in vse polno nemških pastorjev je pridrló v našo državo mené, da bodo pod religijsko odejo varneje spečavali pangermansko politiko, nego z odkritim protiavstrijskim licem. Zlasti na severnem Češkem je bilo polno politiško-religijskih shodov. V Toplici, Aschu in drugod se je z vso silo oznanjal pangermanski evangelij. Res je, da Schönererjeva agitacija ni imela toliko dejanjskih uspehov, kot so jih napovedovali. Odpadnikov je bilo pač nekaj tisoč, a takih, ki so bili v srcu že zadavna odpadli od cerkve. Že to je pa vendar sila žalostno; mnogo rodbin je bilo vendar-le odtrganih od prave vere. Toda učinka Schönererjevega delovanja ne smemo meriti le po teh, s številkami zaznamljivih uspehih. Zaničevanje katoliške cerkve in njenih duhovnikov je v zvezi s pangermanstvom tudi tam zarezalo globoke brazde, kjer še ni prišlo do formalnega odpada. Agitacijska sila, ki izvira iz Nemčije, pa še ni minula.

Letos se je „Evangelischer Bund“ pri svojem letnem shodu, kateremu je predsedoval dvorni sodnijski svetnik von Oettingen, temeljito posvetoval, kako naj organizuje protestantsko agitacijo v Avstriji, sklenil sestaviti zapisnik pastorjev, ki naj se pošljejo tja in navodila, ki naj se jih držé.

Vsenemška zveza je vodila pastorje ob njihovih potih k nam in preskrbela, da se je mnogo tisoč dopisnic poslalo iz Monakovega avstrijskim katoličanom s pozivom, naj prestopijo k protestantstvu.

Draždanski konzistorij se je posvetoval meseca vel. travna 1899. o tem gibanju in je sklenil, da odzove več saksonskih pastorjev iz inozemstva in jih pošlje v Avstrijo.

Pastor Müller iz München-Gladbacha, predsednik tamošnjega protestantskega konzistorija, je izdal poziv na vernike, naj s svojimi denarji podpirajo protestantsko agitacijo v Avstriji. Veliki listi so pričeli zbirati denarne prispevke v njeno podporo. „Grazer Volksblatt“ je priobčil¹⁾ protestantsko okrožnico, ki slove med drugim: „Trdni mostovi se morajo zgraditi do protestantske Nemčije. — Denarne žrtve se ne zahtevajo. Za potrebna sredstva je preskrbljeno.“

Pastor Bräunlich iz Halle je očitno pri shodu evangeljske zveze l. 1899. naglašal soglasje med politiško smerjo protestantske agitacije in med težnjami nemškega cesarja, rekoč: „Absolutno moramo zago-

¹⁾ Dné 13. sušca 1899.

toviti obstoj 10 milijonom avstrijskih Nemcev. Tako bomo delovali v soglasju s temi-le besedami Viljema II.: Moja najvišja težnja meri na to, da se odstrani, kar loči veliki nemški narod.“

Da to niso prazne besede, nam spričuje dogodek s pruskim pastorjem Everlingom, ki ga je naša policija prijela v Gradcu in izgnala. Pri njem so dobili pisma odličnih nemških in avstrijskih dostojanstvenikov v pangermansko-protestantskem zmislu.

Potem se nam tudi ni čuditi, da je do zadnjega časa uradno nastopal nemški konzul Seckendorf v Pragi v obleki viteza protestantskega reda sv. Janeza v Jeruzalemu. In umljivo nam je, da je pastor Luthardt, dekan teološke fakultete v Lipskem, meseca vel. travna 1899. v „Časopisu luterske cerkve“ izjavil, da se mora Avstrija preplaviti s protestantskimi in pangermanskimi brošurami; ravno tako, da je smel javno reči berolinski pastor Witte, da se bodo našla sredstva, po katerih se bodo vtihotapile protestantske knjige in brošure, če jih bo prepovedala avstrijska cenzura.

* * *

Dovršili smo svojo nalogo. Kedor ni slep, mora umevati, kolike pogibelji je za nas več nego lažnjiva fraza: „Vera nima s politiko nič opraviti“, kolikega pomena je zlasti za južne Slovence vglabljati se v živem katoliškem prepričanju, spolnovati se v vnemi za katoliško cerkev. Po vsem tem, kar smo dosedaj rekli, nam je pa pač tudi dovoljeno vprašanje: Ali naj štejem tiste, ki napadajo pri nas po vzorcu in v soglasju s pangermansko protestantsko propagando katoliško cerkev, med neozdravljive slepce, ali med izdajavce našega naroda in naše države?

Dr. Jan. Ev. Krek.

J e t i k a .

Medicinsko-sociologična študija.¹⁾

Vvod: jetika je družabna bolezen.

Globoki misleci ugibljejo že izza davna, kako naj si uredi človeštvo družabne razmere, da si zagotové vsi stanovi, potrebni človeški družbi, pri-

¹⁾ Izmed obsežnega slovstva o jetiki sem uporabljal zlasti te-le vire: Brehmer H.: Die Therapie der chronischen Lungenschwindsucht, Wiesbaden 1889. Kais. Gesundheitsamt: Medizinisch-statistische Mitteilungen, Berlin 1897. Penzoldt F.: Behandlung der Lungentuberculose, Jena 1895. Penzoldt F.: Klinische Arzneibehandlung, IV. Aufl., Jena 1897. Hohe A.: Die Bekämpfung und Heilung der Lungenschwindsucht, München 1897. Ziegler E.: Lehrbuch der allg. Pathologie und der patholog. Anatomie, 2. Bände, Jena 1895. Pannwitz: Kongressleitung — Bericht über den Kongress zur Bekämpfung der Tuberculose als Volkskrankheit, Berlin 1899. Cena 10 Mark. To delo priporočam vsem, ki se zanimajo za to vprašanje.

meren, a dostojen obstanek; beda je izkoriščane ljudske mase prisilila, da se združujejo v boj za prikračene svoje pravice. Glavni vir družabnega zla vidijo moderniki v nezdravih gospodarskih odnošajih, zato obračajo posebno pozornost na narodno gospodarstvo. V sociologiji zavzema narodno gospodarstvo prvo mesto.

Drugje so začeli uvidevati, da zasluži tudi medicina v socialnem pogledu vsaj istotako odlično mesto in toliko pozornost kakor narodno gospodarstvo. Še bolj nego nezdrave gospodarske razmere izpodkopujejo in uničujejo narodovo blagostanje, narodovo moč in srečo povsem zanemarjene zdravstvene razmere. Pri nas imamo nekaj zakonov in javnih naprav, da se zatró ali vsaj omeje nekatero kužne bolezni; toda zoper bolezni, ki polagoma, a povsod in neprestano spravljajo ljudi kupoma pod rušo, ne dela naša družba nič. Država pač skrbi za več ali manj primerno izobrazbo in usposobljenost zdravnikov, razni zastopi, društva in posamezniki jih z nemalimi stroški vzdržujejo, da imajo v sili zdravniško pomoč pri rokah. Kako nezadostno in neprimerno skrbi družba za svoje zdravstvene razmere, kako napak je mnenje najširših ljudskih slojev, ki vidijo v bolezni le neizogibno nesrečo, spoznamo tekom razprave o najvažnejši vseh bolezni.

Jetika ali tuberkuloza je *ακτ' εἰς οὐρανόν* družabna bolezen. Jetika pomori namreč v naših krajih skoraj toliko ljudi kakor vse druge bolezni skupaj, jetika ne prizanaša nobenemu stanu, nobeni dobi, ne izbira dosti med spoloma. Grozovito jo dela nje svojstvo, da tirja primeroma največ žrtev med delavskimi, gospodarsko slabejšimi stanovi, da pobira ljudi ponajveč v najlepši in najkrepkejši človeški dobi, od 15.—60. leta, ko jih je dolgo vrsto let mučila, izpodjela jim moč, razdejala njih gmotno blagostanje. Zona spreleti človeka, ako se potrudi le površno presoditi, kako strahovito velikanske žrtve narodove gmotne in duševne moči padajo jetiki leto za letom!

Ako hočemo, da se prične tudi pri nas zares uspešno delovati zoper najstrašnejšo bolezen, kakor se že drugje deluje, treba, da se tudi pri nas zanese v širše narodove kroge, zlasti med delavske sloje, točno poznanje, kaj je jetiki bistvo in vzrok, kako se je ubraniti, kako jo zdraviti. Ne majaj še, dragi bravec, neverno z glavo! Morda si že neštetokrat čul, da zoper jetiko še niso izumili leka, vendar se lahko uveriš, da spada jetika med ozdravljive bolezni, ker je izkušnja neovržno dokazala, da je povsem okrevalo že nebroj jetičnikov! Posameznik ne opravi dosti v boju zoper to ljudsko kugo, složnega sodelovanja vseh narodovih slojev treba, da pridemo jetiki v okom.

Vzrok in bistvo jetiki.

Narod pravi, da je jetike devetindevetdeset vrst. Zares jih je mnogo, ker jetika se naseli lahko v vsakem delu človekovega telesa, tudi škrofuloza (želve) je prav za prav tuberkuloza kože in mezgovnih žlez, vendar pa je pljučna jetika najpogostejša. V 100 slučajih jetike jo ima 96 na pljučih, 4 na drugih delih. Zakaj se jetika najrajši vgnezdí na pljučih, spoznamo kasneje.

Marsikomu se zdi, da je prav lahko spoznati jetiko. Jetičen človek upada in blede; kadar zardi, loči se kar očitno njegova rdeča lisa na bledem licu od rdečice zdravih ljudi. Jetičnik hira in hujša, neutolažen in dušljiv kašelj je njegov zvest spremljevalec, pljunek je obilen, izprva in proti koncu bolezni večkrat s krvjo pomešan, sicer žlezasto-gnojnat. Bolnika preletava na večer ali po noči vročnica, mrzel in zoprnodiseč pot ga obliva, v prsih ga zbada in skeli, dihanje je mučno, slast do jedi gine, prebavljanje je nezadostno. Tudi živčevje oslabi, jetičnik je vznemirljiv in siten.

Vsi ti znaki se sicer redno pojavljajo pri sušičnih ljudeh, vendar vselej niso vsi izraženi dovolj očitno. Gotovo diagnozo more staviti le veččak-zdravnik, ki točno preišče bolnika in njegov pljunek ali druge izločine organov, v katerih je jetika naseljena.

Da je jetika prav za prav kužna ali nalezljiva bolezen, vedó tudi priprosti ljudje že od pamtiveka, a pravo kužilo, s katerim se jetika prenaša, pravi vzrok jetiki je zasledil l. 1882. slavni R. Koch, profesor v Berolinu. Ta učenjak je odkril v bolnih organih jetičnih ljudi neznansko male rastlinice iz rodu glivic-cepljivk ali bakterij. Te neznatne rastlinice, ki se redno nahajajo v jetičnih organih, so podobne negibnim palčicam (*bacillus*), ki so komaj $\frac{1}{250}$ — $\frac{1}{200}$ milimetra dolge in sestojé iz sluzastega telesa, obdane s tanko mrenico. Teh glivic pa ni mogoče lahko spoznati, tudi z najboljšimi povečali ne, ker so popolnoma prozorne; treba jih torej na umeten način napraviti vidne s posebnimi barvili.

Vprašaj, kako živé, kako se množé ti bacili? Te glivice so kakor vse druge glivice-cepljivke prave zajedavke, t. j. take rastlinice, ki si ne morejo same hrane pripravljati, ampak jo že pripravljeno drugim organizmom odtezajo ali kar kradejo. Redilni sokovi pronicajo bacilom skoz mrenico v telo, ki se na ta način hrani in raste. Ko je glivica dovolj zrastle, razdeli se v dve glivici. Ta delitev traja kake pol ure. Ti dve glivici se preščipneta v enakem času v štiri, v pol ure jih nastane iz štirih osem, iz osmih šestnajst i. t. d. Na ta način se zaplodi iz enega samega bacila v 24 urah nad 16 milijonov, v dveh dneh nad 280 bilijonov! Iz povedanega je lahko umeti pogubnost teh neznatnih rastlinic. Zavaljo strahovito nagle razmnožitve oškodujejo telo s tem, da mu jemljó redilne sokove, še bolj pa s tem, da izločajo same (kakor vsaki organizem) neke sokove, produkte njih menjanja snovi, ki vplivajo na telo kot pogubni strupovi.

Spočetka so nekateri možje ugovarjali Kochovi trditvi, da so ti bacili edini in pravi vzrok jetiki ter menili, da so morda samo slučajni spremljevalci te bolezni. Koch pa je pobil vse ugovore z jasnim in nedvoumnim dokazom. Pokazal je, da se ti bacili nahajajo v vseh boleznih izpremembah, ki jih provzroča jetika. Vrhu tega je umetno vzgojil na strjeni krvni sirotki ali na mesnem soku velike množine teh bacilov. Ko je nekoliko teh bacilov vcepil kaki živali, razvila se je v živali prav taka bolezen, kakršno imenujemo pri ljudeh jetiko. Tako je Koch spričal, da so ti t. zv. tuberkulni bacili pravi in edini vzrok tuberkulozi.

Bacili se ne nastanijo tako lahko v človekovem telesu, kakor bi si kdo mislil. Človekovo telo je tako čudovito smotreno ustrojeno, da je okužitev v zdravem stanju skoraj nemogoča. Telesna površina je čez in čez prevlečena z gosto plastjo živih in oroženelih stanic, ta plast je za bacile neprodorna. Tudi telesne dupline, organi, ki stojé z zunanjim svetom v dotiki in neposredni zvezi, so pokriti s sluznico, ki zlasti v bližini odprtih ne propušča bacilov v telo. Zdrav človek diše skoz nos. V nosu se zrak segreva in filtrira, prah in morebitni vdihani bacili ostajajo v nosu in nosna izločina jih spira iz nosa. Denimo, da pridejo vendar, ako človek ne diše skoz nos, bacili nižje v dihala. Grlo in sapnik, pa tudi vse večje sapnikove veje in vejice do najmanjših, imajo na svoji površini male in goste, dlačicam podobne izrastke. Ti izrastki se gibljejo, kakor visoka trava ali žito v vetru. S tem valovanjem, ki je venkaj obrnjeno, spravljajo dihala iz sebe vsa škodljiva telesa, kakor je prah, na isti način se znebivajo tudi vdihanih bacilov. Le ako dospó bacili še globlje v dihala, v pljučne mehurčke, jim je naselitev omogočena, a nikakor še ne zagotovljena. Tudi v prebavilih se bacili ne morejo zlahka nastaniti, zlasti jim je težko prvotno nastaniti se v ustih, požiralniku in želodcu. Jedka želodčeva kislina jih sicer ne zamori, ker so preveč trdoživi, a oslabi jim življensko moč in ustavi njih razmnoževanje. V črevih pa, kakor v pljučih samih, jim je zlasti pri otrocih naselitev mogoča, ker stanice vrhne plasti v sluznici se ne stičejo povsod povsem tesno.

Tudi ako se bacili na omenjena načina vtihotapijo v zdravo telo ali na kak drug način, kjer je vrhna pokrivalna plast iz kakršnegakoli vzroka pretrgana in razdejana, ubrani jim sicer zdravo in čvrsto telo naselitev in razmnožitev. Bacili pridejo namreč v sokrvec, ki se pretaka prav povsod po telesu med stanicami in se po posebnih žilicah izliva v krvne žile. V sokrvcu in krvi je vse polno belih krvnih telesec ali levkocitov, kakor jih imenujejo znanstveno. Levkociti so prav za prav neznansko male živalice, ki se samohotno gibljejo. Poleg drugih važnih opravil opravljajo levkociti tudi službo nekakih telesnih stražnikov, ki se takoj spoprimejo z vsakim vsiljencem, ki bi hotel telo oškodovati. Levkociti niso preveč uljudni čuvaji, ki bi hoteli na lep način odpraviti nevarne tujce, marveč kar požró vsak bacil. S svojim sluzastim telesom obkolijo bacile in jih tako spravijo v sredo svojih teles, kjer bacil pogine, in levkocit ga posrče. Ako pa je levkocit že ostarel ali kako drugače onemogel, pogine levkocit v tem tekmovanju in v umirajočem ali mrtvem levkocitu se zaredi brž veliko število bacilov. Učelnjaki menijo tudi, da izločajo levkociti poseben sok, ki se pretaka po krvi in sokrvcu, sok, ki mori bacile, zakaj tudi v zdravi krvni sirotki in sokrvcu brez levkocitov poginejo bacili brž. Zdravo in krepko telo torej navadno že poprej odpravi in zamori vse vtihotapljene bacile, predno so se mogli kje stalno naseliti in pričeti svoje razdevalno delo.

Toda vsako telo ni tako čvrsto in tako zdrave krvi, da bi se moglo ubraniti bacilov, zlasti ako prihajajo neprestano vanje. Mnogo ljudi je slabotnih že po svoji naravi, drugi opešajo vsled prebilih duševnih in telesnih naporov, drugi shirajo vsled neugodnih zdravstvenih razmer, nedostajanja

zadostne hrane in čistega zraka, drugim spet vzame kaka bolezen moči; jetiko zlasti pospešujejo bolezní dihal.

V takih neugodnih razmerah se bacili lahko naselijo na kateremkoli delu telesa, ki je z zunanjim svetom v dotiki, najrajši seveda tamkaj, kjer je telo kakorsibodi bolehalo ali slabotno. Največkrat se vgnezdijo v vrhnem delu pljuč. Ta del pljuč je namreč nekako izven prsnega koša in ne stoji toliko pod vplivom dihanja in kašljanja, s katerim spravlja človek škodljive snovi iz dihal. Razven tega se po vrhnem delu pljuč ne pretaka kri tako obilno in redno kakor drugod po pljučih, ta del je nekako zanemarjen in slaboten že po svoji naravni legi. V otroški dobi pa se bacili najrajši naselijo v koži, v prsnih in trebušnih mezgovnih žlezah, v katere pridejo iz pljuč ali črevesa skoz sluznico s tokom sokrvice.

Kjerkoli v telesu se naselijo tuberkulni bacili, napravijo se posebne tvorbe, ki so za tuberkulozo značilne. Okoli bacilov namreč nastanejo zeló male, prosu podobne brbončice (= tuberculum, odtod ime bolezní tuberculosis). Te brbončice sestojé iz pomnoživših se stanic organovega veziva in pa levkocitov in so brez žilja. Več skupaj nastalih brbončic se sprime v tvor, ki je različne velikosti. Brbončice in tvori začnó v svoji sredini razpadati, ker nimajo žilja in vsled tega tudi zadostne hranitve ne, stanice se izpremené v neko sirasto kašo, ki se s časom čimdalje bolj mehča in redči. Tako nastanejo iz tvorov različno velike dupline, polne gnoju podobnih razpadlin in bacilov. Kjer so pa brbončice posejane po površini kakega votlega organa, n. pr. sapnika in njegovih vej in vejic ali črevesa, nastane po razpadu brbončic ugnida. Uljesa in ugnide, napolnjene ali pokrite s tuberkulnim kužilom, se pa ne celijo kakor druga uljesa in druge ugnide, ker bacilom ne opeša tako zlepa njih življenska moč in razdevalna sila. V stenah uljes in robovih ugnid nastanejo nove brbončice, ki s časom razpadejo in vmesno organovo tkanino razdevajo. Uljesa in ugnide se tako večajo ter prodirajo razdevajoč in rušéč okoli sebe dalje. Lahko se pripeti, da razdene ta proces kako mezgovno ali krvno žilico, bacili pridejo v krvni obtok ter se nastanijo po različnih telesnih organih. Krajevna tuberkuloza se posploši. Iz male tuberkulozne duplinice pride lahko v kratkem času toliko bacilov v krv in po krvi v posamezne organe, da se ti kar celi naenkrat napolnijo gosto s tuberkuli. Tako napadeni ali oboleli organi ne morejo več zadoščati svoji nalogi, zato ljudje nagloma umró. Lahko se tudi pripeti, da tuberkuli razjedó kako večjo žilo odvodnico, iz katere nastopi več ali manj nevarno krvavenje.

Človekovo telo je tako uravnano, da si more pomagati tudi v tem kočljivem položaju in se uspešno ustavlja tuberkulozi. Ako ima telo še dovolj moči v sebi, ako že ni preveč oslabeledo po zunanjih neugodnih razmerah, ako že ni preveč opešalo vsled drugih bolezní ali vsled zastrupljenja z izločinami tuberkulnih bacilov, napravi se okoli tuberkuloznega procesa neko vnetje, katero pomnoži vezivo. Polagoma nastane okoli uljesa ali ugnide močna in trdna plast veziva, katera se tuberkuloznemu procesu lažje ustavlja nego sama organova tkanina. Ako se telo okrepi, pripeti se celo, da se ves

proces ob plasti ustavi, ulje je takorekoč z močnim zidom obdano. Vsebino uljesa spravi telo iz sebe, ako je ulje v zvezi z zunanostjo, ali pa posrče polagoma tekoče sestavine, trdne sestavine pa prepoji z vapnenčevimi solmi. Neredkokrat najdejo zdravniki v organih starih ljudi, ki so umrli vsled drugih bolezni, vapnenčaste brazgotine kot sledove ozdravljene jetike, ki so jo imeli ljudje v svojih mladostnih letih. Vendar si nikakor ne smemo prikrivati, da ni s trdno plastjo obdani tuberkulozni proces še za vedno ustavljen in za navidezno ozdravelega bolnika brez nevarnosti. Bacili ostanejo dolgo dolgo, cela desetletja tudi tako zaprti živi. Ako telesne moči opešajo, vsplamti lahko tuberkulozni proces z novo silo.

Ta površni obris zadoščaj, da umemo vzrok in bistvo tuberkulozi in da lažje pojмимо pripomočke zoper jetiko.

Kako se ubranimo jetiki?

Vsakdo ve, da se je neprimerno lažje boleznim obvarovati nego bolezen ozdraviti. Profilaksa je lažja od terapije. Zato se pomudimo najprej z vprašanjem, kako se jetike obvarovati in ubraniti. Videl si, cenjeni bravec, kako modro je Stvarnik ustrojil tvoje telo, koliko čudovitih svojstev ti je podaril, s katerimi se lahko nevedé in nehoté braniš tuberkuloze. Ker te je Bog odičil tudi z umom, menim, da je tvoja sveta dolžnost i do tebe i do tvojih bližnjikov, da tudi sam hotoma storiš vse, kar je v tvoji moči, da se ta strahovita bolezen kolikor mogoče omeji.

Jetike se ubranimo, ako preprečimo bacilom vstop v svoje telo in ako svoje telo tako vtrdimo in ojačimo, da mu tudi vstopivši bacili ne morejo škoditi in se v telesu naseliti.

Kako zabranimo bacilom vstop v svoje telo?

Jetika je nalezljiva bolezen, pravi in edini vzrok so ji tuberkulni bacili. Ker se dajo nekatere druge nalezljive ali kužne bolezni podedovati po roditeljih, vsiljuje se nam nehoté vprašanje, se-li dá tudi jetika prenesti od roditeljev na otroke? Živinozdravniki so v obče mnenja, da so potomci jetičnih krav že ob svojem rojstvu navadno jetični, t. j. da imajo novorojena teleta bacile in njih značilne tvorbe v sebi. Zdravniki so tudi opazovali nekaj bolj redkih slučajev, da so bili novorojenčki jetičnih mater že ob svojem rojstvu jetični. Ta slučaj se pripeti le tedaj, ako je materna pogača (placenta) tuberkulozno obolela. Navadno pa otroci jetičnih mater ne podedujejo jetike kot take, to se pravi, v otrocih še ni ob rojstvu tuberkulnih bacilov, ampak otroci podedujejo po jetičnih roditeljih neko naklonjenost k jetiki. Ta nagnjenost se kaže v splošni slabotnosti, bolehnosti in malokrvnosti, taki otroci so navadno dolgi, a tanki, značijo jih ozka prsa in dolg vrat. Umevno je, da se taki slabotneži mnogo lažje nalezejo jetike in jo mnogo težje prenesó nego krepki otroci zdravih roditeljev. Tudi če niso otroci jetičnih roditeljev še sami tuberkulozni, vendar je nevarnost skoraj neizogibna, da bi se je že v zorni mladosti ne našli od roditeljev, s katerimi živé v najožji dotiki. Zlasti dojenčki se je kaj lahko nalezejo, zakaj neovržno je dokazano, da

plava po mleku jetičnih mater često vse polno tuberkulnih bacilov, ki pridejo neoškodovani v nežna otrokova prebavila, kjer se lahko naselijo, zlasti v trebušnih mezgovnih žlezah.

Naj torej vsakdo, ki se čuti jetičnega, dobro premisli svojo žalostno prihodnost, ki ga skoraj neizogibno čaka, ako stopi v zakon jetičen. Boj za obstanek se možu v zakonu v obče oteži, zato lažje onemore in podleže jetiki. Jetično ženo že prvi porodi tako zdelajo in oslabé, da gre kmalu po zlu. Jetičnik potrpi tako dolgo, da si res vtrdi zdravje in ojači telo in da se počuti povsem zdravega in krepkega. Ostani rajši samec nego bi sklenil zakonsko zvezo z žalostno zavestjo v srcu, da bi napravil v zakonu toliko gorja in bridkosti sebi in drugim! Toda ne samo strah pred temno bodočnostjo, ampak tudi vest svari in vodi vsakega, da ne ravna lahkomišelnost v tem oziru!

Živimo v znamenju svobode; toda nikdar še ni človeštvo tako globoko tičalo v suženjstvu, odkar je telesno suženjstvo odpravljeno, kakor v našem svobodomiselnem veku. Po načelih prave krščanske svobode bi smel imeti posameznik le toliko pravic in svoboščin, v kolikor bi ne bile te v kvar ne bližnjikom ne družbi v obče. Ako stopi jetičnik v zakon, pomeni ta korak veliko nevarnost za zdravje in blagostanje zakonske družice in bodočega zaroda, ta korak oškoduje tudi družbo sploh, ker mora družba vzdrževati bolehné in vsled bolezní gospodarsko onemogle svoje člane. Zato pa bi smela družba zabranjevati z vsemi sredstvi jetičnikom zakon in zahtevati od vsakega, ki misli stopiti v zakon, verodostojen izkaz, da nima nikake nalezljive in podedljive bolezní.

Mleko jetičnih mater je polno tuberkulnih bacilov. Nič drugače ni z mlekom jetičnih krav in drugih molznih živali. Kravje mleko je eden najpoglavitejših in nevsahljivih virov jetiki pri nas in sicer toliko bolj, ker so naše razmere ugodnejše nego drugje za razvoj jetike i pri govedu i pri ljudeh. Koliko krav je jetičnih, koliko mleka se poproda, ne da bi kupci vedeli, kakšno je in od kakšnih krav prihaja. Le nikar se ne varajmo! Kdor se količkaj zanima za našo živinorejo, ve iz lastne izkušnje, da ni jetika med našimi domačimi živalimi tako redka, kakor se misli v obče. Po naprednejših državah, ki so že začele skrbeti tudi za zdravje svojih državljanov, so izkazala natančna preiskovanja, da je nad desetino vseh molznih krav jetičnih, izmed starih krav (od 10. do 15. leta) pa jih je tri četrtnine jetičnih. Pri nas so razmere v tem oziru še slabše!

To zlo treba izdreti s korenino, vse drugo ne pomaga nič! Neprecenljivih zaslug za blagostanje vseh, zlasti pa delavskih slojev, bi si pridobili oni narodni zastopniki v postavodajalnih zborih, ki bi izposlovali postavo, da je treba vsako jetično domačo žival pobiti proti primerni odškodnini, ki naj jo izplača država ali dežela posestniku bolne živali. Stroški bi ne bili toliki, a še ti bi se obilno povrnili državi ali deželi. Kako hitro bi se povzdignila živinoreja, ako bi pokončali vse jetične živali, koliko zdravih in čilih delavnih moči bi se ohranilo, koliko dragega bolehanja odvrnilo! Jetiko

je mogoče spoznati s precejšnjo gotovostjo tudi pri onih živalih, ki so navidezno povsem zdrave, s pomočjo tuberkulina, o katerem spregovorimo kasneje nekaj besedi.

Za zdaj je seveda še računati z obstoječimi razmerami. Mleko ne uživajmo nikdar sveže, ako ne vemo prav za trdno, da prihaja od zdrave živali. Mleko treba ne samo zavreti, kakor se še dandanes dela, ker zavreto mleko hrani v sebi še kaljive bacile, ampak vsako sumljivo mleko treba prav dobro prekuhati, zakaj le več časa trajajoča vreliščna toplina zamori bacile.

Nikakor pa ni tudi izključena nevarnost, da se človek ne naleze jetike po mesu tuberkuloznih živali. Postavodajalstvo je priznalo že to nevarnost in storilo nekaj svoje dolžnosti. Jetika spada med postavne napake; kupec sme zahtevati, da mu prodajalec jetičnega živinčeta vrne kupnino, ako spozna kupec tekom tridesetih dni po kupnem dnevu kupljeno žival za jetično. Mesogledi morajo zavreči meso jetične živali, ako je bila jetika po vsem životu razširjena. Tako meso se ne sme prodajati surovo, ampak samo skuhanano v primernih aparatih. Postava je seveda zeló ohlapna, ker ne določa, kakšni naj bodo primerni aparati. Mnogo mesa se prodaje surovega od živali, pri katerih imajo samo nekateri deli jetične izpremembe, dasi so morda bacili že po vsem životu raztreseni. Zato treba vsekako neke opreznosti tudi v pripravljanju mesnih jedi; naj se meso kuha, peče ali praži, vselej treba paziti, da vreliščna toplina vseskoz prežene meso in tako zamori bacile, ki so morda v njem.

Največ ljudi se pa naleze jetike po zraku, v katerem se nahajajo tuberkulni bacili. Kako pa prihajajo bacili v zrak?

Dolgo se je mislilo, da izdihavajo jetičniki zrak, ki je napolnjen z bacili, in tako kužijo vzduh. Toda mnogovrstna preiskavanja so ovrgla to mnenje in izkazala, da prihajajo bacili v zrak ponajveč po pljunkih ali izmečkih jetičnih ljudi. S kašljanjem spravljajo namreč jetičniki iz bolnih dihal produkte tuberkuloznega procesa, njih pljunki so polni bacilov. Pljunki se posušé in strdijo, s časom razpadejo v prah, a bacili ostanejo živi. Po pometanju, vetru in drugače prihajajo bacili v zrak. Tega prahu je tudi tam dovolj, kjer ga ni moči s čutili opaziti.

Po drugih državah so že uvideli veliko nevarnost, ki preti ljudem po pljunkih, zato ostro kaznujejo vsakega, kdor pljune v javnih prostorih na tla. In kako je pri nas v tem oziru? Človeka nehoté večkrat pograbi nevolja, ko vidi, da vse vprek pljuje na tla, kamor je, na ulici, v cerkvi, v krčmi ali zasebnem stanovanju. Tudi ako bi nič ne vedeli o škodljivem vplivu pljunka, bi morali opustiti grdo pljuvanje na tla. A zdaj, ko natančno vemo, da provzročá pljuvanje največ jetike, je pljuvanje na tla skoraj zločinsko. Družba bi morala vse sile napeti, da se tako škodljivo pljuvanje zabrani. Smešno je seveda pljuvanje na tla prepovedati, kar se zlasti po železniških vozovih bere, a ne primernih pljuvalnikov na razpolago dati občinstvu! Kaj naj ljudje svoje pljunke požirajo? V žepno rutico pljuvati tudi ni primerno in nenevarno. Na vseh javnih in zasebnih prostorih, v cerkvah, šolah, delavnicah, tovarnah, gostilnah, železniških vozovih i. dr. bi bilo treba na-

praviti primerne pljuvalnike. Pljuvalniki naj bodo napolnjeni z vodo, ker le tako je mogoče zabraniti posušenje pljunkov, le take pljuvalnike je najlažje snažiti in razkuževati. Kdor je na dihalih bolan in pljuje, moral bi z ozirom na lastno in tuje zdravje vedno s seboj nositi žepno stekleničico, kamor lahko pljuje, stekleničico, ki se dá dobro zapreti, lahko sprazniti in splakniti. Take zelo priročne in cene stekleničice je izumil dr. Dettweiler. Na Nemškem jih že pridno rabijo.

Pljunki so zlasti v zaprtih prostorih nevarni, na prostem izgube bacili brž svojo življensko moč. Čist zrak, posebno pa solčna svetloba, sta jako vspešni in blagodejni razkuževalni sredstvi.

Kako pa vtrujmo in krepimo svoje telo, da mu tudi vstopivši bacili ne bodo mogli škodovati?

Najrajši se jetika naseli na pljučih, ker po zraku prihaja največ bacilov v naše telo. V pljučih se pa tudi radi tega najrajši vgnezdijo bacili, ker so pljuča tako zelo podvržena škodljivim zunanjim vplivom. Izmed teh je najpogubnejši prah, tudi če ni v njem nič tuberkulnih bacilov. Prah sam razdeva sluznico v dihalih in pripravlja bacilom pot vanje, da se lažje v njih naselijo. Vsakdo je dolžan skrbeti v svojo lastno in splošno korist, da pride čim manj prahu v zrak. Opustiti treba tako škodljivo suho pometanje; stanovanja, cerkve, šole, tovarne, delavnice in vsi drugi prostori naj se snažijo kolikor mogoče tako, da se ne spravlja prahu v zrak. Metla naj se zameni z mokro ali vsaj vlažno cunjo! Odpravijo naj se vse nepotrebne preproge, zavese, zastori in pregrinjala, v katerih se nabira toliko prahu, od katerih prihaja ob snaženju toliko prahu v zrak!

Vsega prahu se seveda ne bo mogoče nikdar ogniti, nekateri ljudje bodo morali vendar le vedno delati v prašnem zraku, ker je že njih obrt ali opravilo tako, da se pri delu sproti napravlja prah. Zmislimo se samo brusačev, krtačarjev, kamnosekov, premogarjev, ogljarjev, tkalcev, delavcev po tovarnah, zlasti po predilnicah, papirnicah itd.! Zapovedati bi bilo treba ljudem, ki morajo delati v prašnem zraku, da si omislijo posebne priprave, ki zabranjajo prahu vstop v dihala. Take priprave, ki se zovejo respiratorji, obstojé iz mehke žične mrežice, podložene s čisto pavolo, in se privežejo med nos in usta. S to pripravo človek prav lahko diše, zakaj pavola propušča čist zrak, škodljivi prah pa ostaja na nji. Respirator si lahko vsakdo sam napravi, narejen ne stane mnogo. Podjetniki bi morali svojim delavcem brezplačno oskrbovati respiratorje, ako so pri delu potrebni.

Prehlajenje, ki je tolikrat jetiki povod, se najlažje zabrani z utrjevanjem. Utrjen človek se ne prehladi z lepa.

Kakor smo že poprej čuli, ubrani se čvrsto in krepko telo samo bacilov. Zato moramo vse storiti, da si ohranimo telo močno in zdravo, da si slabotno telo okrepimo. Primerna sredstva v tem pogledu so obče znana: tečna in redilna hrana, čist zrak, času in razmeram prikladna obleka, zračna, svetla, suha stanovanja in enaki drugi prostori, v katerih bivamo, redno življenje, delu primeren počitek, gibanje na prostem, pogosto kopanje in umivanje celega telesa i. dr.

Žal, v našem toli hvalisanem veku človekoljubja in prosvete se ogromna večina omikanega človeštva ne more teh sredstev v zadostni meri posluževati, ker delavskim slojem nedostaja zato gmotnih pripomočkov. V potu svojega obraza si dandanes borni delavec ne more toliko prislužiti, da bi si mogel oskrbeti zadostne hrane, najeti zdravo stanovanje, privoščiti si potrebni počitek in drugače skrbeti za ohranitev svojega zdravja. Zato je sveta dolžnost vsakega pravega človekoljuba, da krepko podpira obupno borbo zatiranih narodovih slojev za človeka vreden in dostojen obstoj, da pospeši njih gospodarsko osamosvojo in duševno povzdigo!

Važen pripomoček, kako se ubranimo jetiki, je tudi poučevanje. Nevednost je najdražja stvar na svetu. Ako bi bilo ljudstvo dovolj poučeno o vzrokih in pogojih jetike, znižalo bi se število jetičnikov znatno. Zlasti šola bi lahko prevzela to hvaležno nalogo, da vcepi že mladini vsa potrebna navodila, kako se jetike obvarovati.

Samo en zgled, koliko se dá doseči s profilakso proti jetiki! Kranjska dežela nima neugodnega podnebja, a vsled neugodnih zdravstvenih razmer umira $4 \cdot 195 \frac{0}{100}$ za jetiko. V Londonu pa, kjer je družba začela skrbeti tudi za zdravstvene razmere, umira le $1 \cdot 729 \frac{0}{100}$ za jetiko! Ni treba komentara, številke kričé!

Zdravljenje jetike.

Zanimivo je poglavje, kako zdraviti jetiko. Do najnovejših časov je vladalo celo med zdravniki mnenje, da je tuberkuloza neozdravna. Ta nihilizem je lahko umeti. Do najnovejših časov ni poznala in uporabljala medicina drugih zdravilnih sredstev proti boleznim ko medikamente in operacije. Medikamentozno in operativno zdravljenje jetike pa je le redkokdaj uspešno. Vrhu tega pa niso do najnovejših časov medicinci poznali vzroka jetiki, zato tudi niso mogli vedeti, kako in kje prijeti neznanega sovražnika za živo.

Dandanes je, hvala Bogu, vsa stvar dobila bistveno drugačno, veselejše lice. Nepričakovani in neutajni uspehi modernega zdravljenja jetike so podrli stare predsodke, namestu skepse in resignacije je zavladovala med medicinci in laiki trdna zavest in neomahljiv pogum, da smo vendar dobili uspešna sredstva zoper jetiko v roke, da je postala jetika ozdravna bolezen!

Leki seveda ne spadajo med ta uspešna sredstva, zdravilstvo res ne pozna specifičnega medikamenta zoper jetiko kakor je n. pr. kinin zoper mrzlico ali salicilna kislina zoper revmatizem. A dasi ni leka zoper bistvo bolezni, vendar imamo dokaj prav porabnih zdravil, ako hočemo posebno nadležne znake jetike ozdravljati, n. pr. mrzlico zatreti, potenje odpraviti, kašljanje ublažiti, slast do jedi povečati itd. Tudi ta t. zv. simptomatična sredstva imajo stalno vrednost.

Velikansk hrup in nepopisno navdušenje je nastalo po vsem svetu l. 1890., ko je slavni R. Koch obelodanil novico, da je izumel sredstvo, s katerim mogoče jetiko spoznati in v gotovih slučajih tudi ozdraviti. To sredstvo je izvleček iz umetnih kultur tuberkulnega bacila, zato je je Koch imenoval tuberkulin. S tuberkulinom se dá v največ slučajih spoznati tudi

skrito jetiko, ki se še ne pojavlja očitno. Tuberkulin vporablja dandanes v diagnostične svrhe pri ljudeh in živalih, o njega zdravilni vrednosti so se mnenja veščakov precej ohladila. Kasneje je Koch izumel nov tuberkulin, s katerim je neki mogoče ljudi in živali imunizirati proti jetiki. Mnenja veščakov niso tudi gledé tega sredstva še edina.

Poskusi z električnimi toki so dognali, da morejo neki električni tokovi bacile zamoriti. Praktično nima ta poskus nikakega pomena, ker ni mogoče električnega toka v globino telesa, v bolne organe, spraviti, kjer bi bacile moril.

Mnogo več uspehov obetajo poskusi, ki jih dela Srb Tesla v Ameriki. Dognal je, da imajo Röntgenovi žarki baktericidno moč. Ker prodirajo ti žarki tudi telesu v globino, zato je zelo verojetno, da jih bo mogoče tako uravnati, da bodo v bolnih organih samih ugonabljali bacile.

Vspešno se dá zdraviti operativnim potom krajevno omejena, operaterju lahko dostopna jetika. Žal, da ogromna večina vseh slučajev jetike ni po svoji lokalizaciji dostopna za to zdravljenje.

Ako moderni zdravniki s polnim prepričanjem zatrjujejo, da je jetika ozdravna, nimajo v mislih teh ravnokar naštetih sredstev in poskusov, ki vtegnejo v kratkem prekositi naše upe. Prepričanje o ozdravnosti jetike sloni na trdni podlagi neovržnih praktičnih izkustev.

Moderna medicina je dognala po mnogostranskem opazovanju z vso gotovostjo, da ima človekovo telo kot smotreno urejen organizem moči v sebi, s katerimi se more tuberkuloznemu procesu v bran postaviti, ga ustaviti in zatreti. Glavni pogoji, da se to samoozdravljenje izvrši, so: tuberkulozni proces ne sme biti še preveč razširjen, telesne moči ne smejo biti preveč oslABLJENE, jetičnik mora priti v ugodne zdravstvene razmere, da si telo okrepi in vtrdi. Zato je treba primernege podnebja, obilo redilne hrane, počitka, bivanja in gibanja na prostem, zdravega stanovanja, kopanja, vtrjevanja z vodo itd. Tako higienično-dietetično zdravljenje se dá najlažje in z najboljšim vspehom izvesti le v posebnih zdraviliščih za jetičnike. To metodo je zamislil dr. Hermann Brehmer ter že leta 1862. ustanovil prvo tako zares vzorno zdravilišče za jetičnike v Goerbersdorfu v Šleziji. Metoda se je tekom let izpopolnila, število zdravilišč je zlasti po Nemškem naraslo in čimdalje bolj raste, zakaj uspehi so naravnost sijajni. Po uradnem izkazu nemškega zdravstvenega zavoda je okrevalo in postalo za delo povsem sposobnih tri četrtine jetičnikov, ki so se zdravili v ljudskih zdraviliščih, osmini se je zdravstveno stanje izboljšalo, osmini je ostalo neizpremenjeno. Uspehi bi bili še boljši, ako bi se jetičniki takoj v začetku bolezni začeli zdraviti v teh zdraviliščih. Na berolinskem kongresu l. 1899, ki se je obsežno in temeljito pečal s perečim vprašanjem, kaj storiti proti jetiki kot ljudski bolezn, so vsi zbrani veščaki priznali tako zdravljenje v posebnih zdraviliščih kot najboljše in najuspešnejše.

Ta velika kulturna pridobitev pa ni na Nemškem, Angleškem, Francoskem i. dr. last samo imovitih stanov, ki si lahko plačujejo zdravljenje v takih zavodih. L. 1899. je bilo na Nemškem poleg zasebnih tudi še 26 ljudskih

zdravilišč za jetičnike, v katerih so zdravili jetičnike iz delavskih slojev, ne da bi jim bilo treba zato posebej plačevati. Načela, po katerih se snujejo in vzdržujejo taka ljudska zdravilišča, so naslednja: 1.) V interesu družbe je, da ostane prebivalstvo zdravo, zato pospešuj država, dežela in drugi avtonomni zastopi in pa zasebni delodajalci naprave zoper jetiko s tem, da dajejo stavbišča brezplačno, da gradé primerna poslopja in je oskrbujejo s potrebno opravo. 2.) Prisilna državna zavarovalnica za onemoglost plačuje za vsakega zavarovanega jetičnika stroške v zdravilišču, ker je v interesu zavarovalnice same, da ostanejo zavarovanci čim dalje zdravi in za delo sposobni. 3.) Prisilne bolniške blagajne izplačujejo doneske družini ali drugim ljudem, za katere je zavarovanec dolžan skrbeti. S temi doneski se zavarovančevi ljudje vzdržujejo, dokler se njih reditelj zdravi v zdraviliščih. 4.) Bolniške blagajne in nje zdravniki so prisiljeni vse zavarovance večkrat preiskati in čim preje jetiko spoznati in jetičnike takoj v zdravilišče poslati, ker le taki jetičniki lahko trajno okrevaljo. 5.) Zasebna dobrodelna društva posredujejo ozdravelim ali izboljšanim jetičnikom, ki prihajajo iz zdravilišč, delo, ako so je med zdravljenjem izgubili, ali pa ako jim je treba iz zdravstvenih ozirov stan izpremeniti.

Tako na Nemškem, približno enake so razmere na Angleškem. In pri nas? Bridka žalost prešine človeka, ko vidi, da še niti pogojev nimamo, s katerimi bi mogli take zavođe snovati in vzdrževati. Nedostaja nam še prisilne zavarovalnice za starost in onemoglost, vsi delavski stanovi nimajo niti bolniških blagajn!

Tu torej treba začeti! S poučevanjem preženimo trpko resignacijo, ki je zavladala v ljudstvu, kažimo mu spodbudne zgleds iz tujine, da bo z elementarno silo zaželelo in zahtevalo zdravstvenih naprav zoper jetiko, najstrašnejšo svojo morilko!

Sklep: razmerje med zdravnikom in družbo.

Končajmo! Vesele niso misli, ki smo jih zajeli iz razprave. Žalostne so zdravstvene razmere naše družbe, dasi družba vzdržuje z ogromnimi stroški mnogoštevilen stan zdravnikov, ki naj skrbé za ugodno nje zdravstveno stanje. Medicina je po svojem bistvu in po svojem poklicu odlična družabna veda, žal, da ne tudi dejansko. Glavni nje praktični pomen je zabanjevanje bolezni, zdravljenje pride še le v drugi vrsti v poštev kot težavnejše in manj uspešno zdravniško dejstvanje. Družba pa ne rabi zdravniškega stanu, da bi jo poučeval, kako si zdravje ohraniti, da bi ji svetoval, kako se bolezni varovati, družba zahteva od zdravnikov le zdravljenja. Zdravniki žive dandanes po ogromni večini le o ljudski nesreči, da bi zlo omejevali in zabranjali, tega jim dandanes še ni treba izvrševati, ker družba tega od njih ne zahteva. S časom bo seveda družba uvidela, da je tak zdravniški stan prav za prav le parazit na njenem životu, takrat bo družba odkazala zdravnikom pravi delokrog, v katerem bodo mogli zares socialno delovati v pravem pomenu besede, t. j. skrbeti za zdravstveno blagostanje vse družbe. A. B.

Taki so...

Odlomki iz življenja predsodkov.

Motto: Calumniare audacter; semper aliquid haeret.

„Kolne ko Tominec“ — sem slišal v svoji prvi mladosti često reči o hudem preklinjevacu; od tistihdob mi je živela v glavi misel, da so Tominci najhujši preklinjevalci. Dve leti pa je od tega, odkar sem prišel s pristnim Tomincem prvič v dotiko. S strahom sem pričakoval, kdaj bo odprl usta ter jel bruhati iz njih kletve. Toda nič! Pač se je držal nekam jezno, a kletve nobene. Drugi dan zopet govorim z njim; poslušam — a kleti noče! In tako več dni za vrstjo. Slednjič se ojačim ter vprašam, kakó da se je takó popolnoma izneveril tominski navadi, ko bi imel vendar pri svojem poslu in značaju tolikrat priliko pokazati, kakšne so „tominske kletve“. Strmé sem poslušal njegovo trditev, da malokje tako malo kolnejo kakor v Tominu. In mož pozna svoj kraj!

Kaj je bila torej moja, v glavi toliko let hranjena misel? Čisto navaden predsodek! In teh je na svetu milijon... Nekateri seveda, kakor baš omenjeni, so čisto nedolžni, neškodljivi. Nič ali prav malo škodujejo predsodki, če si n. pr. kdo, kadar sliši imé „Ižanec“, misli vselej kakšnega prav nerodnega, robatega človeka, kakor se večkrat čuje v Ljubljani, češ: „Ej, kaj si hočeš: Ižanec je Ižanec!“ Predsodek izgine, ko Ižance spoznaš od bliže in uvidiš, da je dosti pametnih môž mej njimi. — Ko sem prišel pred dvajsetimi leti s kmetov v ljubljanske šole, ne morem povedati, kako me je bolel predsodek sošolcev, Ljubljančanov, ki so ga nam, s kmetov došlim, nasproti izražali z besedami: „zarobljen kmet“, ali pa: „ali meniš, da imaš kmeta v rokah?“ No, ta predsodek kmetom ni, menim, dosti škodoval; da je to res le predsodek, so se Ljubljančanje lahko prepričali tisti „glasoviti“ večer o zadnjem katoliškem shodu, ko so kmetje dobili kar čisto nove pojme o mestni „nezarobljenosti“. — Skoro prav tako neškodljivi so predsodki, ki jih imamo zoper „Pepete“, „Jurje“ in „Jurčke“, ker se v življenju prav hitro prepričamo, da ni vsak Pepe — „Pepe“, in ne vsak Jurij — „Jurij“. Pameten Ločan n. pr. ne more nič zoper predsodek, ki ga imajo premnogi o Ločanih, češ: „Vsak Ločan je nekoliko prismojen.“ A da je komu škodoval? Težko. S predsodki se boré tudi Kroparji, ki se o njih misli, da „ravnega“ moža ni med njimi. Toda kako hitro se staja predsodek, ko se prikaže iz doline čvrsta kroparska korenina! — Nekoliko neprijetno je za nas res, če pridemo n. pr. na Koroško v one kraje, kjer so „krofi“ navadna pritiklina vsakega poštenega vaščana; tu so vsi vaščanje o tujcu, ki gre skozi vas pa „krofa“ nima, mnenja, da ni „normalen“. Vendar škodoval tudi ta predsodek najbrže ni še nikomur — — —

Toda ogromna večina predsodkov ni tako nedolžna, neškodljiva, nasprotno: škodljiva večkrat vsej človeški družbi, ali celim narodom, deželam,

stanovom, družinam ali vsaj posameznikom. Po svoji ogromni večini izvirajo predsodki neposredno ali posredno ne iz jasnega, treznega razuma, ki išče, in ne iz volje, ki se po sebi oklepa čiste resnice, naj jo najde, kjerkoli in kakršnokoli, prijetno ali neprijetno — pač pa iz hudobne volje, ali vsaj iz pristranskega, omejenega spoznanja človekovega, katero méní, da so vse stvari take, kakršne se njemu vidijo, ter iz pristranskega hotenja človekovega, ki hoče, da bi bilo vse tako, kakršno se njemu prilega.

Oglejmo si le nekatere predsodke, o katerih nam pripoveduje zgodovina, pa bomo videli, koliko so škodovali narodom in posamnikom!

Odprimo najprej sveto pismo! „Kaj more iz Nazareta dobrega priti?“ so vprašali Judje, ko se je reklo, da prihaja Zveličar iz Nazareta. — Četudi sveto pismo stare zaveze na premnogih mestih govori o ponižnosti, krotkosti Zveličarjevi in zlasti o njegovem trpljenju, se je bila vendar-le, Bog zná po kakih potih, izcimila mej ljudstvom misel, da bo Zveličar tudi mogočen sveteni vladar, ki bo rešil Jude tujega, zlasti rimskega jarma. Ta predsodek je vrgel zaveso na oči Judov, da niso spoznali v ponižnem, trpečem Jezusu svojega Odrešenika. Ta predsodek je bil kriv, da je bil Judom nauk o križu — „scandalum“, pohujšanje. Nikjer ne trdi sv. pismo, da bodo samo otroci Izraelovi sedeli pri mizi Abrahamovi v nebeškem kraljestvu, in vendar je bila tudi v tem oziru splošno razširjena misel, da samo otroci Abrahamovi in nobeden drug bodo deležni nebes. Zveličar z apostoli vred se tem predsodkom, kadar so se tikali resnic, ki jih je prišel oznanjevat, ni nikoli prilagodil¹⁾, temveč se vselej naravnost ustavil. Kolikrat je svojim učencem prorokoval svoje trpljenje, da bi počasi premagal njih predsodke ter njih srca potrdil za čas ponižanja in trpljenja! Nadutosti farizejev, češ, da so sinovi Abrahamovi, je odgovoril, da Bog lahko iz kamenov obudi otroke Abrahamu²⁾, in da bode Izrael, če se ne spokori, zavržen, pogani pa zasedejo v nebesih njegovo mesto. (Prim. priliko o veliki večerji i. dr.) A farizeji in ljudstvo, vsi so bili po svojih narodnih in verskih predsodkih tako zaslepljeni, da niso več videli luči, resnice. Lahko rečemo: mej drugimi vzvodi so bili tudi judovski predsodki, ki so tirali Zveličarja v smrt.

Predsodkov brez števila nahajamo pa tudi pri drugih narodih starega sveta, mnogo in še jako usodepolnih tudi pri omikanih Grkih in Rimljanih. Vse, kar ni bilo Grk, je bilo Grkom — barbar, neomikanec. Kaj je bilo to mnenje drugega, ko predsodek? Mar ne vemo, da so bili tudi drugi narodi jako izobraženi, n. pr. Feničanje, Egipčanje? — Kaj slabo spričevalo za grški in rimski um so n. pr. predsodki gledé dela in uboštva. Ubožec nima pravice do življenja — tako in enako govoré najprosvetljenejši duhovi, kakor Cicero³⁾, Seneca⁴⁾; po njiju nazorih je milosrčnost slabost in napaka

¹⁾ Nasprotno je učil protestantski teolog J. Salomo Semler (u. 1791) v svoji hermenevtiki, a njegova podmena, t. z. akomodacijska, je celó protestantom samim ugajala le nekaj časa; sedaj je ne zagovarja nihče več.

²⁾ Mat. 3, 9.

³⁾ Oratio pro Murena 29 30.

⁴⁾ De clementia II. 4. 5.

značaja. Da je Horacu uboštvo le „ingens vitium“, „magnum opprobrium“, „immunda pauperies“ — vé vsak, kdor je nekoliko pazljivejše čital tega pesnika. Celo idealni Platon za ubožca ni imel prostora v svoji vzor-državi. „Niti enega ubožca ne sme biti v državi; taki ljudje se izženó iz mest, s trga in iz dežele, tako, da se ne dobi nobena takšna žival več v celi državi¹⁾. — In če je o ročnem delu, rokodelstvu, modri Aristotel²⁾ trdil, da krepost ne more imeti nič skupnega z ono množico, ki se peča s telesnim delom, če isti Cicero³⁾ pravi: „Nič plemenitega ne more vziti iz delavnice, in zato opravljajo vsi rokodelci umazan posel (... opifices omnes in sordida arte versantur, nec enim quidquam ingenuum habere potest officina) — kaj je to drugega, kakor usodepoln predsodek zoper delo? Nam se resnica, da je delo častno, da uboštvo, zlasti nezasluženo uboštvo, ni sramota, zdi povsem umevna, jasna ko beli dan, in vendar je tema predsodkov ovirala človeški um, da ni videl te resnice, in priti je moral še-le Zveličar ter s svojim zgledom in naukom pokazati, kaj je delo, kako treba soditi o uboštvu. — Koliko bojev so v starem Rimu morali bojevati plebejci zoper patricije in to šamo zaradi predsodkov, ki so jih imeli bogati patriciji zoper plebejce; koliko politiških govorov je bilo treba od strani plebejcev, predno so se patricijem odprle oči, da je zakon mej patricijevko in plebejcem lahko prav tako dober in srečen kakor mej patricijem in patricijevko!

Da morejo predsodki posameznika uničiti, spričuje zgodovina na pre-mnogih mestih. Le par zgledov! Stari grški modrijan je moral umreti kot žrtev — predsodkov. To je jako dobro dokazal Ivo Bruns⁴⁾. Okrog srede petega stoletja pred Kr. so se jeli v Atenah kakor tudi po vseh večjih mestih prikazovati sofisti, ki so za denar učili vse, kar je kdo hotel, tudi slabo stvar, če je bilo treba, zagovarjati in jej priboriti zmago. Vsled tega so bili sofisti, kar je čisto naravno, na jako slabem glasu, zlasti še v Atenah; kar je bilo poštenih Atencev stare korenine, so kar vzkipeli jeze ob imenu „sofist“. Ker pa je tistih ljudi bilo mnogo, se srd ni obračal za enkrat še zoper po-sameznike, temveč zoper vso vrsto. Tu pa spiše (l. 423. pr. Kr.) Aristofan, največji grški komik, svojo komedijo „Oblaki“ (Νεφέλαι), kjer nastopi na-enkrat Sokrat, ki je dotlej in slej pobijal sofiste, kot zastopnik sofistov. Vse, kar se je smešnega pripovedovalo o teh, naprti Aristofan Sokratu. Ljudstvo se je smejalo — vedelo je tudi, da ni, vsaj vse ne, res, kar se mu naklada v komediji, vendar nekaj je nastalo: pri enem delu prebivalstva so nastali sedaj predsodki zoper Sokrata, in ti, kadar nastanejo, navadno rastejo, in tako tudi tu, dokler niso slednjič narastli tako, da so l. 399. ti ljudski pred-sodki obsodili nedolžnega Sokrata v smrt. — Žrtev ljudskih predsodkov je bila tudi blaga kraljica Marija Antoineta. Tajne družbe v Parizu so jele skrivaj trositi med prebivalstvo mesta in dežele vesti, češ, kraljica je sovraž-nica francoskega naroda. Vzbudil se je sum, nastali so predsodki, vsled

1) De legibus lib. 11.

2) Polit. VI. 6.

3) De offic. I. 42.

4) Bruns. Das litterarische Portrait der Griechen im fünften Jahrhundert. Kiel. 1896.

katerih so meščanje vsako dejanje kraljičino razlagali napačno, v soglasju s predsodki. Nedorodna kraljica Francozov ni mogla prepričati, da se motijo — morala je umreti pod giljotino. — Sovražniki katoliške cerkve kaj radi navajajo kot žrtev srednjeveških predsodkov učenjaka Galileo Galilei-a. Katoličanje ne tajimo, da je ta učenjak vsled tedaj gospodujočega filozofskega in verskega predsodka („solnce se suče, zemlja stoji“ — „zemlja je središče svetovja“) prišel v neljubo dotiko s cerkveno cenzuro; toda „žrtev“, kakor trde nasprotniki, ni bil, pripovedovanje o ječi in torturi je dokazana laž, in Galilei je v visoki starosti umrl kot veren, zvest sin katoliške cerkve. Galilei tedaj še ni mogel popolnoma dokazati svoje trditve, ki je bila nasprotna v razlagi nekaterih mest sv. pisma, seveda napačni. Šele Newton je omogočil dokaz Galilei-jevih trditvev, no, in potem je izginil tudi „srednjeveški“ predsodek. Sicer so pa listine, tikajoče se vse pravde, večkrat obelodanjene¹⁾; ondi se vsakdo najbolje pouči o „žrtvi“ onega predsodka.

Toda dovolj učenih zgodovinskih zgledov! Obrnimo se k „bridki“ sedajnosti. Koliko ljudi trpi vsled predsodkov! Najboljša prijatelja sta; kar naenkrat, nekega „lepega“ dne zapaziš, da je tvoj prijatelj čudno hladan do tebe, in še nekaj dni, morda tednov, in že več ne govorita. Časih se pa sprememba zgodi čez noč: zvečer pobratima, zjutraj te ne pogleda več. Ti si ves iznenađen, strmiš, izprašuješ si vest — zastoj: ničesar ne najdeš, kar bi si očital. Kaj se je zgodilo? Tvojemu prijatelju je šinil v glavo bacil, ki se mu pravi predsodek, in sedaj glej, kako ga spraviš iz njegove glave. A je-li mogoče, da bi čez noč človek dobil predsodek? Kdor pozna slabost človeške narave, zlasti slabost našega uma in volje, ta se ne bo čudil. Četrte ure naj govori tvoj nasprotnik z dosedanjim prijateljem tvojim, skrivaj naj mu namigne na to ali ono o tebi, še kak navidezen dokaz, malo pomežikniti še: in — predsodek je narejen! Tvoj prijatelj dobi s tem črne očali, skozi katere te bo odslej opazoval in presojal. Predsodkom so dostopni vsi ljudje, ne samo nerazsodni, ampak tudi učeni, ki bi morali vsako stvar trezneje presoditi. Predsodke ima n. pr. gospodar zoper posla, da ni zvest; posel zoper gospodarja, da ga izrablja, muči, trpinči; mož zoper ženo in žena zoper moža, in kolikrat radi pravib malenkosti; šef zoper podložne, podložni zoper šefa, češ, da jih črni na višjem mestu i. t. d.; dijak zoper profesorja, češ, da ima „piko“ nanj, in tudi narobe časih profesor zoper dijaka, češ, da je lenuh, da bi lahko mnogo več storil, da ponočuje, kar da razodeva njegova bleda barva itd., dočim se morda dijak bori z inštrukcijami za vsakdanji kruh in od napora ter nočnega učenja izgublja telesne moči, in tako dalje per gratiam in infinitum! In toliko muk si vsled predsodkov napravljamo drug drugemu! Skozi te črne očali namreč vidimo vse drugače, kakor je v resnici; vse je tako, kakor nam na tihem šepeta naša zla volja.

Godi se nekako takó, kakor pripoveduje jezuit Spee o predsodkih zoper čaravnice na Nemškem v 16. in 17. stoletju²⁾: Če nastanejo uime, dolgo

¹⁾ N. pr. Berti, Il processo originale di Galileo Galilei, pubblicato per la prima volta, Roma 1876; K. v. Gebler, Die Acten des Galilei-schen Prozesses, Stuttgart 1877. i. dr.

²⁾ Cautio criminalis in processibus contra sagas. . . Rinteln 1631. Tu Spee odločno obsoja strašne pravde zoper čaravnice.

deževje, slaba letina, suša, goveja kuga, bolezni, požari, takoj pravijo: to so naredile čarovnice.¹⁾ Če kdo obogati po čisto naravni poti, je že čarovništvo vmes; naj kdo pridno moli rožni venec, rad hodi v cerkev, že pravijo: hudič mu ne dá mirú. Brž morajo vmes poseči sodniki. A če se ti le količkaj obotavljajo ter dvomijo o resničnosti tožbe, so že sumljivi. No, slednjič pride sodnik. Več žensk je zatoženih; navadno dá izpraševati prvo kakšno bogato vdovo; če je živela razuzdano, pravijo: seveda, ena hudobija se drži druge; če je živela čisto, zdržno, pravijo: za zunanjo poštenostjo je skušala le prikrivati svoje občevanje s hudičem; če kaže bojazen, je to že dokaz nje krivde, zakaj vest jo toži; če je neustrašena, je prav to dokaz zoper njo, kajti gotovo se zanaša na pomoč hudičevo. Če taji, je to najboljši dokaz, zakaj čarovnice vedno lažejo, in zato jo položé na tezalnico, da bo vse izpovedala; če se zagovarja, če zavrne vse obdolžbe, je to zopet dokaz, da je kriva, kajti vse čarovnice so jezične; če prizna ob prvem natezanju, jo sežgó; če taji, povečajo jej muke; če dobro prenaša muke, pripisuje se to hudičevi pomoči; če umrje mej mučenjem, pravijo: hudič ji je vrat zavil itd. Tako, pravim, govoré tudi dandanes ljudje, ki imajo nepremagljive predsodke zoper kakšno stvar. Če n. pr. duhovščina sega v politiko, se ji kliče: nazaj v cerkev! Če gre v cerkev in ustanavlja Marijine bratovščine itd., se pravi: ne organizujte ljudi, zapodite jih domu! Če katol. cerkev ne ustanavlja šol, se reče: nazadnjaška je, nič ni storila za šolstvo. Če ustanavlja svoje šole, pravijo: goji se v njih nazadnjaštvo in mračnjaštvo, nje šole se ne morejo meriti z državnimi (prim. Lille, kjer zdravniki s katol. vseučilišča ne dobé državne službe). Če se katoličanje ne pečajo z vedo, so seveda mračnjaki; če se pečajo in sicer temeljito, tako, da zasedejo lahko, recimo, tudi kakšno vseučiliško stolico, je zopet krik: kako bo katoličan učil na vseučilišču, ki ne more biti objektivni, ki je sploh nezmožen, da bi spoznal čisto resnico, ko ima polno glavo predsodkov itd. (Prim. slučaj prof. Hirna na dunajskem vseučilišču!) Študije katoličanove ne veljajo s predsodki oboroženim ljudem nič, in naj naredi vse štiri doktorate! „Mračnjak je mračnjak!“ Če se pogovarjaš s takim možem ter zagovarjaš verske resnice, ti poreče: duhovniki morate tako govoriti, to je vaša služba. Odvrni mu na to, da je imel duhovnik vendar po maturi baš tako odprto pot v svet kakor vsak drugi sošolec, ki je sedaj odvetniški koncipijent ali doktor medicine ali profesor — poreče ti, da nisi imel poguma, iti na Dunaj stradat in prezebat. Zatrdi mu, da bi pa vsaj kakšno drugo službico si lahko dobil z maturo, n. pr. pri pošti ali železnici ter tako ostal poštenjak; če si se torej odločil za svečeniški stan, si storil to iz prepričanja; veš-li, kakšen odgovor dobiš na to? Dobro, šel si iz prepričanja noter, toda v bogoslovju vam zavrté glave, da sami ne veste, kdaj začnete drugače misliti, ko drugi ljudje. Kako „drugače?“ vprašaš, ali po drugih zakonih mišljenja? Dà, po drugih, čisto drugih, dobiš v odgovor. —

¹⁾ Take predsodke so imeli Rimljani zoper kristijane. Če Nil ni preplaval pólj, so bili krivi kristijanje; če je pa Tibera stopila čez bregove, zopet so bili krivi kristijanje. Zatorej: christianos ad leones! Prim. tudi druge predsodke: da so sovražniki države, mračnjaki (natio lucifuga), krvoskrunci itd. Ti predsodki so imeli izvir deloma v zli volji paganskih svečnikov, deloma v nevednosti ljudstva.

Predsodkom ni mogoče ničesar dokazati, nobene resnice. Še sam Zveličar jim ni mogel blizu; zakaj če je govoril, so zahtevali čudeže¹⁾; če je delal čudeže, so zahtevali besede; če je sam o sebi pričal, so zavrgli njegovo besedo kot pričevanje o samem sebi²⁾; če se je skliceval na čudeže in pričevanje Očetovo, so zahtevali izjavo od njega samega.³⁾ Taki so bili predsodki, taki so. „Prišel je Janez, ne jé in ne pije, pa pravijo: Hudiča ima. Prišel je Sin človekov, jé in pije, in pravijo: Glej požeruha in pijanca, in prijatelja cestinarjem - grešnikom!“⁴⁾ Predsodkom nihče ne stori prav. Duhovnik bodi vesel, hodi v družbo, pij in poj, porekó, muzaje se: Taki so! Bodi doma, móli in pôsti se, reklo se bo: Hinavec! vsi so hinavci! Najkrajša, rekel bi matematična formula za predsodke zoper duhovski stan je ona, katero je o priliki prihoda novega škofa ljubljanskega izrazil vodja liberalne stranke: „F . . je f . .!“ — Punctum! „Gegen die — Vorurtheile kämpfen selbst die Götter vergebens“, rečemo lahko mutatis mutandis.

Predsodkov, teh tako žalostnih dokazov slabosti našega uma in volje, je, kakor rečeno, na svetu kot listja in trave. Ni je menda stvarce, zoper katero ali gledé na katero ne bi bilo predsodkov. In še več! Ni ga menda tudi človeka, ki ne bi imel predsodkov. In šele tisti, ki začne temeljito proučevati to ali ono stvarino, uvideva, koliko je imel teh „bacilov“ v glavi ter koliko se treba truditi, da jih zatré, da se jih iznebi. Marsikomu se godi, kakor se je — naj rabim zgled, ki mi je najbližji — poštenjaku T. Liviju. Rabil je mož mnogo virov za svojo velikansko povestnico rimskega mesta, mej njimi tudi lažnjivega Valerija Ancija, vse bona fide. Večkrat tudi navaja te svoje vire, in tako tudi Valerija, ne da bi kaj sumil. Tako ima dvaintrideset knjig že napisanih. Tu, pri spisovanju triintridesete (XXXIII., 10, 8.) pa naenkrat spozna, da je Valerij lažnik, ki pretirava brez konca in kraja (omnium rerum immodice numerum auget)! Sveta jeza prime poštenega Livija, da zakliče: če je še kdo tako neumen, da verjame Valeriju, naj mu, jaz mu ne več! Seve, da človek samega sebe zaloti pri zmoti, mora tudi tako nepristransko iskati resnice, kakor stari Livij. A kaj, ko nas pa prav pri najusodniših predsodkih motijo naše strasti! Hvaležno in lepo delo pa bi bilo gotovo za vsacega izobraženca, ako bi si postavil mej drugimi nalogami in cilji življenja tudi to: popravljati, vničevati predsodke, ki jih je dobil največ v mladosti, pa tudi pozneje, a ne vedé, kdaj in kako.

Radi ogromne množice in nejasnosti predsodkov še menda nihče ni mislil na to, da bi jih našteval; dà, niti razdeliti jih skoro ni mogoče po kakšnem načelu. Kolikor je meni znano, ima še najboljšo razdelitev v tem oziru Storchenau v svoji logiki c. CCXXXII.⁵⁾ Loči je v tri velike predale.

V prvem so predsodki, ki se jih človek naleze v gotovi dobi svojega življenja (praeiudicia aetatis). Tu je seveda mladost najrodovitnejša. Znan je oni pregovor: Kar najprej pride v sod, po tem ima duh vedno. In

¹⁾ Iam. 2, 18, 6, 30.

²⁾ Ib. 8, 13.

³⁾ Ib. 10, 24. Cf. Meschler S. J. II. 3.

⁴⁾ Mat. 11, 19.

⁵⁾ Storchenau Sigism. S. J. Institutiones logicae. Vindob. 1770.

kako lahko pridejo napačna mnenja v mlado glavo! V tisti dobi razum deluje še jako malo, največ ima opravka domišljija, ki sodi po zunanjem videzu. Otroci verjamejo vse, kar slišijo. Prav nič nenavadnega ni več pri nas, da otroci, dečki, katerim duhovnik in duhovski stan ni storil še nikdar nič hudega, že mrzé oba, ker doma od „papá“ in časih tudi od „mame“ slišijo same nelepe stvari glede tega. Še predno so čitali kakšno slovensko ali drugo slovstveno zgodovino, že vedó, „da so duhovniki sovražniki slovstva“; še predno so dobili v roke kakšno katoliško apologetiko, že „vedó“, da „krščanstvo sloni na bajkah ...“ itd. Tolažljivo pri tej žalostni stvari je edino to, da je bilo temu od nekaj tako. Saj vidimo, da že Cicero*) bridko toži: „Komaj pridemo na svet in nas roditelji vsprejmó, že smo zamotani v vsako spačenost in največjo zmedenost mnenj, tako da se skoro zdi, kakor da smo vsesali z mlekom dovilje tudi zmoto. Ko nas pa ta (n. dovilja) zopet izroči roditeljem, ti pa odgojiteljem, nasrkamo se tako raznih zmot, da se mora umakniti videzu resnica, narava sama pa predsodku, (opinionum confirmatae, t. j. vkoreninjenemu mnenju). Vrh tega pridejo pa še pesniki, katere, ker kažejo močan videz učenosti in modrosti, poslušamo, čitamo, se jih učimo na pamet, tako da se nam globoko vtisnejo v dušo. Kadar pa se tem vplivom pridruži še nekako najvažnejši odgojitelj — ljudstvo in vsa množica, ki se itak nagiblje k pregreham, tedaj smo popolnoma prešinjani krivih misli, tako da odpademo od narave.“ Zato ni tako napačno mislil Hrizip (Chrysippus), ki je zahteval, da naj dečke vzgojujejo modrijani. Seveda, želja se mu ni izpolnila. Se mu bo li kdaj?

Ko pozneje deček prestopi v srednje šole, n. pr. v gimnazijo, koliko predsodkov si nabere, in to za enkrat, — poudarjam — brez vpliva svojih učiteljev. Naj le nekatere omenim! Ni-li to usodepoln, za poznejše življenje, dà, tudi za družabno življenje jako škodljiv predsodek, če si gimnazijec, ko se začne učiti latinščine ter s tem prične „kariero“ učenih ljudi, ustvari mnenje, da je sedaj že kaj višjega? Nemščine, zemljepisja itd. bi že še kdo kaj znal izmed dosedanjih znancev, toda latinščine? Velik prepad loči nas in — vas, začne si domišljevatí prvošolec. In ta domišljavost raste, čim več truda mu prizadeva učenje, čim več novega, prej neznanega sliši. Kako težko, nekaterim kar naravnost nemožno je v poznejših letih, ko so dosegli n. pr. akademiške časti, ponižati se mej preprosto ljudstvo, ž njim čutiti in misliti! In to je velika rana na državnem telesu. — Ali ko začne čitati leposlovje, morda tudi drugih narodov, morda celo v izvorniku — sensim sine sensu, da sam ne vé kdaj, se mu vrine misel, da edini pravi predmet leposlovja je ljubezen, spolna ljubezen, in drugih idej za leposlovje ni. Dà, pesniki (katere je pa že „starokopitni“ Cicero tudi v tem oziru, kakor smo čuli, pozval pred sodbo) mlademu človeku sčasoma ustvarijo v glavi misel, da vse tisto „ljubkovanje“ je čisto naravno, da ga ni višjega zakona, ki bi to zabranjeval, da je sploh največji trinog, ki bi tu stavil najmanjšo mejo. — Pesniki in pisatelji seveda so vsi bogovi ali vsaj polubogovi, srečni, presrečni v svoji pisateljski slavi. Da bi ti bogovi čutili kakšno človeško slabost,

*) Cic. Tusculanarum disputationum I. III. c. 1.

n. pr. lakoto, žejo, ali recimo: zavist, maščevalnost, ali da bi bili celo lakomni, obrekljivi, da bi se preteпали z ženo doma (à la Heine), tega Bog varuj! — Ker v vseh šestih letih, kar čita latinske in grške klasike, ne dobi v roke nobenega cerkvenega pisatelja, izcimi se mu tudi ta predsodek, da vsa tista literatura cerkvenih očetov ni vredna ene ode Horacove. — V tej dobi nerazsodnosti nastanejo vsi tisti predsodki zoper pravo, krepko, versko življenje, kakor da bi bilo to le za stare, v grob lezoče ljudi, ne pa za gojence modric; predsodki, da so le oni možje veliki, katere proslavlja svetna zgodovina, ne pa tudi oni, katere imenuje Cerkev svoje največje sinove. Pozneje, ko pride pravo spoznanje, tudi v svetnih stanovih, se šele odpró oči, in človek vidi, koliko več so človeštvu koristili svetniki katoliške cerkve v službi krščanske ljubezni nego-li svetni mogotci s svojimi četami in vojskami; pozneje šele v resnem boju življenja izgine predsodek — če si človek nalašč ne zakriva oči — n. pr. zoper zakramente katol. cerkve — ter se pokaže ves pomen resnice za človeško družbo. — Vsi ti in enaki predsodki postanejo za mladino lahko usodni, če se jim pridružijo še strasti, tako da je omrežen um in zvezana volja, da je mladi človek pravi suženj, ne da bi se morda celo zavedal svojega žalostnega stanja. — V tej dobi nastajajo vsi oni predsodki gledé „časti“ (dvojoj), gledé ponižnosti (češ da je sramotna) itd. Dela neizmerno, da se vse to popravi! Pa ko bi se vsaj začelo pri vsakem posamezniku! — Predsodek mladeniške dobe je, če ugaja le novo, najnovjše, kakor je predsodek starosti, če se hvali samo staro, le tisto, kar je bilo pred letom 1848., po zgledu Horacovega „laudator temporis acti“.

V drugi vrsti nahajamo predsodke, ki niso več tako splošnega izvira, ne več toliko plod mladostne nerazsodnosti, ampak plod morda celo daljšega, a napačno sklepajočega premišljevanja. So namreč tudi omikani ljudje, ki so si ustvarili neko misel (n. pr. o odgoji, o krščanskem socializmu, o mejah leposlovja, o slovničnih oblikah itd.), in od te misli ne odstopijo niti za las več, in naj jim napišeš celo knjigo nasprotnih dokazov: čitali jo bodo, poslušali te bodo, ko bodeš navajal nasprotno dokaze, a ko bodeš izgovoril, se ti bodo nasmehljali, potrkali te celo po rami, dà, celo roko ti bodo stisnili, toda prepričal jih — nisi. Prej si bodeš razbil ti sam glavo ob tem trdem zidu predsodkov, predno bodeš ondi odkrušil le en drobec, zakaj pomni zopet: „Gegen die Vorurtheile (recte Dummheit) kämpfen . . .“ Ljudje pravijo takemu, da si je nekaj v glavo „vtepel“, česar mu ni mogoče „izbiti iz glave“. Vendar taki predsodki in takozvane „fiksne ideje“ po mojih mislih niso vse eno, kajti te so navadno patologičen pojav, oni pa se nahajajo pri čisto normalnih ljudeh. Pesimist, ki vidi vse črno, ki sam „za družbo ne mara“, in méni, da „ona ne zanj“, je podanik „fiksni idej“, ker kot človek je telesno bolan.

Sem spadajo predsodki manjših skupin, n. pr. če visoka gospôda misli, da se človek začne šele pri baronu, da je „plava“ kri za nekaj odstotkov dragocenejša nego navadna rdeča itd.

V to vrsto štejem predsodke, ki jih goji stranka zoper stranko. Spis (tu seveda mislim svojega!), ki bi na mejnarodni razstavi dobil morda darilo, domá v očeh nasprotne stranke ne najde milosti; ako bi bil spis objavljen v glasilu stranke, bi bil izboren; ker pa je izšel v glasilu nasprotne stranke, po njem! Okrog pojma „stranka“, menim, se suče sedaj največ najusodniših, najpogubniših predsodkov. Zaradi teh n. pr. društva s plemenitim ciljem ne morejo uspevati. Pod pritiskom teh predsodkov se tolikrat rabi oni sloveči návod (indukcija): ker je eden tak, so taki vsi...

Nekakšen pododdelek iz strankarstva izvirajočih predsodkov so predsodki, ki jih naš narod zaznamuje s svojim krepkim pregovorom: „Vsak berač svojo malho hvali.“ Človek sicer ne bi verjel, ko ne bi bilo, žal, tako resnično, da so često baš tiste osebe, ki so v prvi vrsti poklicane širiti višjo omiko v deželi, naj govorim kar odkrito, srednješolski profesorji, polni tistega, kar imenujemo predsodke. Več let, ko so prestopali dijaki iz slovenske nižje gimnazije v nekdanje takozvano „veliko gimnazijo“, so se novinci v peti šoli morali boriti ne samo z učno stvarino, ampak v nekaterih slučajih še veliko bolj s predsodki, ki so jih imeli nekateri gg. profesorji proti nižji gimnaziji. Da mi kdo ne poreče, da sem indiskreten, naj povem, da je to bolj ali manj odkrito povedal tudi „Slov. Narod“ v uvodnem članku „Zatiran šolski zavod“ s prve polovice meseca julija t. l. Pa odkod so se mogli zarediti taki predsodki? Mar niso poučevali na onem zavodu baš tako državno izprašani učitelji kakor na veliki gimnaziji? Mar si niso prizadeli vse, dá, lahko rečemo, še morda nekoliko več, samo da bi mladini olajšali težavni prehod? In vendar predsodki: češ, tam se uči malo, ali vsaj manj, površno i. t. d. Odkod taka mnenja? To spada zopet tja, kakor marsikaj, kar smo navedli dosedaj, v tem n o dejanje in nehanje predsodkov. „Man weiss nicht, von wannen er kommt und braust“ — bi tudi tukaj morali reči s pesnikom v marsikakšnem slučaju. No, v tem slučaju bodo predsodki sedaj nehali; da bi le tudi v drugih!...

O krajevnih predsodkih, kot večinoma nedolžnih, smo že govorili. Tak predsodek (omenjam ga, četudi vem, da se mi bo očitalo: iščeš dlake v jajcu) je, če pesnik poje v oni znani:

Popotnik pridem čez goró
 Od doma jemljem še slovó...
 Tud' tukaj solnce gre okrog,
 Dolino vidim, hrib in log,
 A solnce naše bolj bliščí,
 In hrib naš lepše zeleni...

A nevarni utegnejo postati taki krajevni predsodki, ako n. pr. pride kakšen uradnik v neki kraj s polno glavo predsodkov o kraju.

Da imajo narodi drug zoper drugega predsodke, kdo tega ne vé? Nemci pri nas Slovanih povsod vohajo „panslavizem“; s temi črnimi očali na očeh motrijo tudi književno vzajemnost slovansko. „Mohorjeva družba“ je v službi panslavizma; če se učiš ruščine, si že — panslavist. Ali če nas Slovane Nemci zovejo „minderwertige Nation“, je li to kaj drugega kakor

čisto navaden predsodek, praedudicium triviale? In če vprašaš takega nemškega ljudskega govornika, zakaj so prav za prav Slovani „minderwertig“, ti ne bo vedel drugega odgovora, nego da tako mislijo najodličniši voditelji stranke! In ti? So li prišli do tega prepričanja po dolgem znanstvenem raziskavanju? Ni li padla beseda v vročini političnega boja, in potem, ko je padla mej množice, jo pusté, da dalje pali in smodí možgane?

Naj omenim še en tak narodski predsodek! Znan je vsem oni rek: „Dolce far niente“ — po katerem se baje ravnaajo leni Italijani. Hettinger (Aus Welt und Kirche I.) dokazuje, da je izrek predsodek, ki dela Italijanom veliko krivico: oni so priden, delaven narod, kar je namreč pravega naroda, in če tujci pridejo v južna italijanska mesta pa vidijo, kako ljudje polegajo ob hišah, je krivo, pripisovati to njih lenobi ali nagnenju k brezdelju; tisti tujci ne vedó, da boleha, če se ne motim, 5% ubogega prebivalstva za boleznimi „malaria“ in „pellagra“. Tu so vzroki tistega poleganja in brezdelja, a ti vzroki so kakor noč in dan različni od onih, ki si jih domišljuje kak tujec z Bädeckerjem v roki. Zopet en dokaz, koliko predsodkov nosimo s seboj in kako jih popravljamo le s težavo, z resnim proučevanjem.

K narodnim predsodkom se mora šteti n. pr. tudi zanimivi pojav, da so bili v modroslovju svoj čas skoro vsi Francozi Kartezijanci vsi Angleži Newtonci, Nemci pa so Leibniz-ovci in Wolfovci.

Lahko bi še govorili o predsodkih gledé noše. Kar je bilo pred petdesetimi leti nezaslišano (n. pr. na kmetih „dolge hlače“), je sedaj splošno v rabi, in nasprotno, kar je tedaj bilo v občni navadi, je sedaj „curiosum“ („kanoni“). Toda dotaknimo se rajši še ene skupine predsodkov, ki jo lahko štejem v drugo vrsto, to so: verski predsodki. O teh se mnogokrat govori in trdi, da bodo sčasoma, z rastočo omiko izginili prav tako, kakor n. pr. ravnokar omenjeni predsodki gledé noše. Pod temi verskimi predsodki se seveda največkrat umejo tudi nauki katoliške vere. V tem zmislu je zapisal Francoz Mercier¹⁾, ko govori o propalosti višjih stanov na Francoskem pred izbruhom revolucije, besede: „Stan, ki ima najmanj predsodkov, je — kdo bi verjel? — duhovstvo.“ Višje duhovstvo se je bilo tedaj namreč res zelo navzelo idej filozofije golega materializma (Cf. H. Gruber, S. J. Kirchen-Lexicon, s. v. Liberalismus III.) Toda so li resnice katoliške Cerkve res samo predsodki? Bodo li res izginili kakor „stara noša“? Ni mnogo upanja za tiste, ki želé take spremembe! Čakati bode treba, da pride še vsa „frakarija“, vse „rdeče srajce“ prej iz mode... Nauki katoliške Cerkve so prestali že najhujše poskušnje: ni je besedice v sv. pismu, katere si sovražniki ne bi bili ogledali skozi drobnogled. Ako bi bili ti nauki samo predsodki, že davno bi se bili razkadili, kakor so se različne krive vere. Protestantovstvo je menda zadnja izmed krivih ver. Nakopičilo je cel nasip predsodkov zoper katoliško cerkev: zoper papeža, hierarhijo, zakramente itd. Protestantovsko slovstvo širi in utrjuje v leposlovni obliki take in enake predsodke (prim. Keiter, Confessionelle Brunnenvergiftung), tako da ima protestant, ki je v tej

¹⁾ Tableau de Paris, IV. 142.

veri vzgojen, skoro nepremagljive teme predsodkov zoper katoliško Cerkev Toda, menim, da se ne motimo, če trdimo: ti (protestantski) predsodki se bodo razpršili kakor megla pred solncem, ko bo začela sijati tudi v temne kote resnica. Mnogim se že zdaj odpirajo oči, n. pr. na Angleškem, kjer je toliko konvertitov. Na Nemškem bodo prej ali slej tudi prišli do spoznanja: ali katoliška vera, ali pa — popolno brezverstvo, kamor je že zabredel velik del protestantskih „teologov“ ...

Še tretjo vrsto predsodkov imamo po modroslovcu Storchenau (ib.). To so namreč predsodki, ki jih ustvarjajo razne avtoritête bodisi avtoritête na katedrih vseučilišč ali katedrih srednjih šol, bodisi obskurne avtoritête urednikov raznih večjih ali manjših časnikov (Leibjournal-ov), bodisi pisatelji raznih znanstvenih in neznanstvenih knjig. — Non iurare in verba magistri! — res, prav lepo se glasi ta opomin, a izvršuje se malo. Dà, zdi se, da čimdalje manj; zdi se, da se bode človeštvo prav kmalu odvadilo samostojno misliti ter to delo prepustilo le časnikarjem: ti sodijo o najraznejših vprašanjih s strankarskih stališč naprej, čitatelji po kavarnah, gostilnah, doma za mizo itd. pa za njimi. Kaj more potem množica imeti drugega kakor predsodke? ¹⁾ Poreče mi morda kdo: qui nimis probat, nihil probat, t. j. s to obsodbo zadeneš tudi dobre časnike. Najprej naj spomnim menda od vseh priznано resnico, da so tudi dobri časniki le potrebno zlo; vrhutega pa časnik, ki se drži neomajnih načel vere Kristusove, ne bo tako hitro zašel v nevarnost, zavajati čitatelje v predsodke, kakor pa časnik, ki nima nikakršnih načel, razun onih, da treba pobijati „klerikalizem“ z vsemi mogočimi sredstvi. In če kdo trdi, da čita liste vseh strank, samo da bo mogel pravično soditi, je veliko vprašanje, če mu ne bodo predsodki zatemnili pogleda gledé na trditve nasprotnikov.

Če govorimo o predsodkih, zasejanih po avtoritêtah, nočemo reči, da naj se slavnemu, učenemu možu ne verjame; pač pa je pametno, če se mu slepo ne verjame. Tako n. pr. je o prof. Masařyku precej splošno znano, da je prijatelj Židov, in vendar — na nekatere v Pragi bivajoče slovenske dijake, ki pač nimajo vzroka ogrevati se za filosemite, ima mož bajè neomejen vpliv. Koliko predsodkov pa se rodi po avtoritêtah srednjih šol! To

¹⁾ Vseučiliški profesor v Gradcu, dr. A. Schönbach, govori v svoji znani knjigi: „Ueber Lesen und Bildung“ (Graz, 1894.) tudi o časnikarstvu ter méni, — spomnivši prej še, kaj je trdil njegov umrlí prijatelj Ferd. Kürnberger, prosluli časnikar, ki je v resnici o sebi mogel reči, da ni nikdar zapisal nobene vrstice z drugim namenom, razun da bi služil resnici a vkljub temu, kakor rečeno, trdil, da je časnikarstvo najpogubnejša naprava nove dobe, da je kvarljivec, ki bode, če se ne zatrè, uničil človeštvo, — Schönbach torej méni, da bo sčasoma časnikarstvo res zatrlo človeško pamet. „Indem die Zeitung täglich einer immer zunehmenden Zahl von Menschen... nicht allein das Neue, sondern auch sofort das Urteil darüber vorlegt, indem sie nicht bloss von dem Buch, der Bühnen-vorstellung erzählt, sondern in Kritik und Feuilleton dem Leser auch gleich die Stellung dazu vorschreibt, gewöhnt sie ihre Abonnenten ganz langsam daran, einer selbständigen Ansicht zu entsagen. Mag sich ein eifriger Zeitungsleser noch so sehr und so lange sträuben, die Meinung des Blattes, das er hält, als die seinige anzunehmen, (allmählich) wird ihm das Denken überhaupt zu mühsam, und er überlässt es ein für allemal seinem gedruckten Orakel.“ (P. 22. sq.).

vé, menim, več ali manj vsak, ki sam sebe premišlja in spoznava. Samostalnega mišljenja je v tistih letih žalibog le še prav malo (kjer je, taki predsodki ne bodo zlepa nastali!); vsaka beseda, zlasti iz ust ljubljenega, spoštovanega, krasno predavajočega učitelja se sprejme brez ugovora, brez daljšeka premisleka. Ko pozneje začne človek samostojno misliti, so pa predsodki često tako globoko vkoreninjeni, da se ne dadó skoro več izruvat. V tej dobi tvori mladi človek mnogo sklepov, a kaj, ko jih toliko sloni na napačni prēmisi! *Propositio minor*, kakor bi rekli v logiki, je prava, a *propositio maior* tolikrat napačna, torej tudi sklep — napačen. Ako bi si n. pr. kdo po takih avtoritētah zapeljan, ustvaril krivo *propositio maior*: vsak pravi učenjak je brezverec, bi moral po logičnih zakonih sklepati dalje: Pasteur, Hyrtl, P. Secchi . . . so verni, kar se ne dá tajiti — ergo: Pasteur, Hyrtl, P. Secchi . . . niso pravi učenjaki. Ali: Kar je slovenske inteligencije, je vsa zbrana v taboru X-a (predsodek); Z. pa je pristaš tabora Y-a (*factum*); torej Z. ni eden iz slovenske inteligencije. Takih krivih sklepov se tvori mnogo, a mnogi se jih ne zavedajo. Treba bi bilo dimnikarja, da bi pometel saje predsodkov iz glave, potem bi se sklepalo vse drugače.

Moč avtoritēt je bila časih velikanska. Znano je n. pr., kako so Pitagorejci slepo prisegali na nauke svojega mojstra Pitagore; in če so jih nasprotniki vprašali, zakaj trdijo to in ono, so odgovarjali: ἀυτὸς ἔφα — „on“ je tako rekel — *punctum!* — Preprosti ljudje so še pred nekaj leti rekli: Saj je „drukano“, torej mora biti res. In sedaj mnogi, tudi akademiško izobraženi, če čitajo v „Sl. Narodu“ n. pr. „papeževo kletev“ ali kaj drugega, naj bo še tako nesmiselno: nekaj resnice mora že biti, sicer ne bi pisal; kar na celem si vendar ne bo izmislil . . . In tako v premnogih slučajih, ko se gre za osebno čast

Vpliv avtoritēt v naših časih sicer propada naglo, vendar le enih, tistih namreč, ki dvigajo svoj glas za resnico; sicer je pa ta vpliv še vedno velik.

Dovolj bodi odlomkov iz temnega, neveselega življenja predsodkov. Zavedam se, kako silno pomanjkljivo je, kar sem napisal. Svest sem si, da se niti „črtica“ ne more zvati ta sestavek, zakaj o celih skupinah globoko v življenje segajočih predsodkov sem kar popolnoma molčal, n. pr. o predsodkih gledé jedi in pijače nisem črhnil, in vendar, kdo ne živi v njih? Kdo ne vé, kako baš ti predsodki uničujejo mozeg našega naroda? „Žganje me pogreje — mi dá moč — me kar na novo poživi“ se sliši. Vidi pa se, kako res žganje žganjarje greje, da jih toliko zmrzne po zimi, jih poživlja, da jih toliko zadene kap itd. . . O teh predsodkih se je pisalo tudi pri nas v zadnjem času (med. A. B.); več dobiš v Kneippovih knjigah n. pr. o kavi, ki „živce prijetno draži“, pivu itd. Ali o sladkorju n. pr. se trdi, da je ni bolj redilne stvari; koliko je resnice, ne vem, a sumljivo se mi zdi in vriva se mi skoro misel, da je to predsodek, ki ga mečejo mej ljudi sladkorni milijonarji, da potem lažje delajo karteke ter vijejo kvišku cene: tako je res sladkor za-nje jako

redilen, ubogo ljudstvo se pa le-suši. Seve, ako bi samo o teh predsodkih gledé jedi in pijače hotel napisati temeljito razpravo, bi moral odložiti pero ter iti študirat, vsaj to, kar se zahteva za — tržni komisarijat.

Dà, celo tako pomanjkljive so te vrstice, da niti tega ni v njih, kaj so pravzaprav predsodki. No, iz dosedaj povedanega se lahko opredelè kot gotove, že kar naprej o kakšni stvari ustvarjene, globoko vkoreninjene misli ali mnenja, po katerih v posameznih slučajih tvorimo napačne sklepe. Zadnje nagibe, vsled katerih nastajajo ta mnenja, pa je težko, v obče nemogoče zasledovati.

Dr. Jožef Debevec.

„Vstajenje.“

Črtica iz duševnih bojov koncem XIX. stoletja.

I.

Vstajenje!... Najlepša in za nas grešne ljudi najtolažilnejša ideja krščanska! Vstajenje nam pomeni prvo zmagoslavje krščanstva, zmago Kristusovo nad zmoto in grehom sveta. Iz tega vstajenja poteka človeštvu vir nove tolažbe, vir velikih milosti in nove moči.

Po vstajenju Kristusovem tudi mi lahko vstanemo, se otresemo spon zmote in greha, in se vzdignemo k lepšemu življenju, k življenju, ki je vredno, da ga živimo.

Slabotni človek v nestalnem zemskem življenju večkrat zabrede, pade... Takrat iz naše duše privró solze kesanja, rosne oči se ozirajo za mestom, ki je zidano na gori in ki žari v topli svetlobi vzhodnega Solнца — in od tam pričakujejo oživljajočih žarkov božje milosti. Novo življenje nas objame, naša duša slavi zmagoslavje, praznuje vstajenje!

Za bednim zemskim življenjem nam pa sije še lepša zvezda lepšega vstajenja — vstajenje mrtvih.

Ko vsako leto praznujemo spomin vstajenja Gospodovega, takrat nas najmogočnejše navdaja ideja vstajenja. Takrat se nam zdi, da s Kristusom in človekom vstaja tudi narava. Živeje takrat zažuboré potoki, topleje sije solnce, in v vsi naravi odmeva pomladna pesem življenja. In sv. Pavel piše, da vsa narava ječi in kopni po dopolnitvi odrešenja, po vstajenju mrtvih ob sodnjem dnevnu.

Ideja vstajenja torej v nekem oziru obsega zemljo in nebo, je splošna; ob enem pa je enotna, ker ima svoj vir in svoje središče v Onem, ki je vstajenje in življenje. Zato pa je ta ideja res mogočna in vzvišena, krasna in pesniška.

Vstajenje v polni krasoti in mogočnosti sije le v pravem krščanstvu, v krščanstvu katoliške cerkve, kjer se naravno druží z nadnaravnim.

Velik del sedanjega človeštva se muči z mislijo, kako bi mogla moderna duša in moderna družba vstati iz „grobja solz, krvi in blata“ — kakor pravi

poljski pesnik Krasinski. Seveda je ideja vstajenja v mnogih glavah le motna lučca, oropana nadnaravnega svita; zato nas le od daleč spominja pravega krščanskega vstajenja.

V našem stoletju se je oglasilo mnogo mož, filozofov, socialistov in pesnikov, ki bi radi postali reformatorji človeštva in človeški družbi pripomogli do preporoda, do vstajenja gmotnega in duhovnega. Med temi nas zanimata posebno dva pisatelja, ki sta se ob koncu stoletja spomnila ideje vstajenja v svojih zadnjih delih, namreč Ibsen in Tolstoj. Ibsen je dal svoji zadnji drami („dramatični epilog“ jo imenuje sam) naslov „Kadar mrtvi vstanemo“, Tolstoj je pa leta 1899. spisal roman „Vstajenje“, kjer je podal po svojih nazorih nekak evangelij vstajenja za posameznika in za vso družbo.

Vstajenje, kakor ga nam opisujeta Ibsen in Tolstoj, je le nepopolno in nezanesljivo. Posebno smo razočarani, ko preberemo Ibsenovo dramo. Mesto vstajenja vidimo le skepticizem in obup. Vse drugače je vstajenje onih pisateljev, ki so v zadnjih letih našega stoletja v svojem življenju in s svojim zgledom rešili problem vstajenja moderne duše. Predno se obširneje pečam z romanom grofa Tolstoja in z Ibsenovo dramo, se hočem ozreti na ta zanimiv pojav v modernem slovstvu.

Dne 16. februarja leta 1896. je prestopil v katoliško cerkev mladi danski pesnik Jørgensen, rojen protestant. Zgodovino in filozofijo svoje izpreobrnitve je v pesniško - krasnem jeziku opisal v knjižici „Laž življenja in resnica življenja.“ Njegovo izpreobrnenje ni bilo hipno. Dolgo je taval v mraku. Dolgo je omahoval med zmoto in resnico, med grehom in čednostjo. Večkrat je poskušal vstati, pa vselej je spet padel nazaj v temo.

Že od svojih mladeniških let je vedno čutil smrtno otožnost. Ljubezen mu je prinesla kratko srečo, pa njegov egoizem jo je uničil — solnce je zašlo, cvetke uvele ... Postal je individualist, egoist; svoj „jaz“ je hotel uživati in ga dajati drugim v užitek.

Njegova duša je bila trudna. Oživljali so jo le še spomini mladostne sreče, ko ga je mati učila: „Sin, ohrani svojo dušo, več ne zahteva Bog od tebe.“ O, takrat je bil še srečen; njegova duša je hotela objeti nebo; mislil je, da je treba le iztegniti roko in bo trgal zlate cvetke z neba.

Če se človeku zmede moralni zmisel — piše Jørgensen — in mu diše sadovi slabega drevesa in slavi to drevo, drevo smrti, — potem pride, da se mu čednost zdi uvela in zoprna, greh pa ljubka cvetka. Zdaj mora Bog pomagati. — Človek se zbudi nekega jutra in spozna, da je celo življenje delal le hudo.

Začutil je pesnik zapuščenost, obup. Želel si je, da bi bil na svetu „Jeruzalem, kamor bi mogel romati bosonog, kjer bi mogel umiti svojo dušo in iznova sveto začeti človeško življenje, katero je on preživel tako, da bi potreboval tisoč let večnosti, da bi se izjokal v božjem naročju.“

Pristudilo se mu je razuzdano življenje tovarišev. — Ozrl se je v praznoto svojega življenja... Bežal je pod zvezdnato nebo in iztezal svoje roke za žarečimi, čistimi zvezdami, prosil jih tolažbe in čistosti ... Toda spet je

pal nazaj — postal je dekadent, živel v grehu, postal pobeljen grob. Pa miru ni imel. Vest se je oglašala. Vedno je videl pred seboj svojo umazano dušo.

Ker je verjel goljufivi svobodi, svobodomiselnosti, je napočilo jutro, ko je prekipevala grešnost njegovega srca, utonila sreča v črnih ledenomrzlih vodah. Tukaj se je odločno uprla njegova narava. Resnica mora peljati k sreči in ne v pogubo! Iskal je luči, sreče — a zašel v temo, nesrečo! Nesrečo je začutil v srcu, in to mu je pričalo, da tiči zмотa v možganih.

Do vstajenja v katoliškem krščanstvu ga je dovel biologični zakon, da more vsako bitje živeti le po resnici; na drugi strani pa srčni nagon po sreči; ni si mogel misliti, da bi resnica ne mogla osrečiti srca. Spoznal je, da je le v pravi veri resnica, ki po nji živimo. Iz katoliškega krščanstva mu je zasijala sreča — opral je dušo in našel mir.

Jørgensen rad nase obrača besede Ernesta Hello: „In vsled lepe zmožnosti, ki je Odzgoraj dana ljudem in stvarem, ko smo se dotaknili globočine brezdna, se ne povzpnejo samo v ravnino, ampak iščemo gore, visoke gore, da se odškodujemo (pour nous venger) za svoj padec. Póskusili smo grozo noči, nočemo več polmraka, temveč solnce nam je treba.“ Ne maramo več groze noči, na goro hočemo, kjer solnce sije!

Vse drugačnega značaja kakor Jørgensen je francoski romanopisec Huysmans.¹⁾ On je bil vedno čudak, artist, nekak umetniški sladkosnedež in prijatelj rafiniranih užitkov. Ko je uvidel, da je v sedanji kulturi izčrpano čuvstvo, je obstal pred pustinja in si zaželel novih vtiskov, novega sveta, nepoteptanega od turistov. Zanj je značilno to, da je bil vedno sovražnik sodobnega življenja. Sedanje življenje, sedanje ideje, politika, umetnost, vse mu je zoprno. Za vse zoprne strani življenja ima neko bolešno občutljivost. (Vse to je drastično opisal v romanu „A rebours.“) To ga je dovedlo, da ga je začel mikati srednjeveški misticizem. Začel je sanjariti o srednjeveškem življenju. V srednjem veku se je lahko razvijala človekova individualnost, cvetela je mistika v poeziji in prozi, cvetelo je stavbarstvo in sploh vsa umetnost. Huysmans ima jako razvito artistskično čuvstvo. Zato mu je bila ta umetnost, ki jo je navdihnilo krščanstvo, dokaz za blažilen vpliv krščanske morale in za resničnost katoliških dogem.

Mogočno je nanj vplivala čutna stran katolicizma. Mistični polmrak, tajnost kapelic, vonj kadila, puhtenje sveč, skrivnostno-mrmrajoče besede, harmonija petja in godbe — vse to ga je prešinjalo z nekakim sladkim razkošjem. Ugaja mu tudi to, da je krščanstvo tako strogo v moralnem oziru, ker to dela boj strasti zanimivejši. Sploh mu ugaja vse, kar draži živce.

V romanu „En route“, kjer v osebi Durtala opisuje svoje izpreobrnjenje je ohranil še vse značilne posebnosti svoje umetnosti. Vedno je še satirik in se rad posmehuje; samo, da kes in obžalovanje blaži pikrost. Ob enem je genialen in trivialen, med najnežnejša čuvstva rad vpleta robate opazke;

¹⁾ Cf. K. O. 1900. str. 288.

rad zapiše kaj nenavadnega, tudi spotakljivega. Najbolj mu ugaja, kar je bolj nenavadnega, ekscentričnega; rad bi se zatopil v misticizem. Mistiko nepoklicanih ljudi, ki v misticizmu iščejo užitka, je pa cerkev vedno zame-tala. Zato so izprva skoraj vsi resno dvomili o izpreobrnitvi Huysmansa v osebi Durtalovi. Očitani so, da Durtal v krščanstvu išče le sebe in svoje neposredne sreče, manjka mu preprostosti, volje, ljubezni, zatajevanja itd.¹⁾

Vendar „Spiritus flat, ubi vult“, in tako je tudi Huysmansova izpreobrnitev postala resnica, dasi je v vsem nekaj čudaškega.

Huysmansa je nazaj h katoličanstvu privedla njegova rafiniranost, njegovega starejšega rojaka Coppéa pa preprostost in nežnost. Coppée je iz indiferentista postal goreč katolik, z otroško-preprosto vero. Njegovo življenje je baje najlepša ilustracija tega, kar piše.

V knjigi „La bonne souffrance“ je Coppée opisal svoje izpreobrnjenje. Njegova nesreča je izvirala odtod, ker ni bil ponižen. Njegov padec se mu zdi kakor beg vojaškega begunca. Vendar je še vedno dremal ostanek vere v njegovem srcu. Slaboten značaj in strah pred ljudmi je najbolj oviral njegovo izpreobrnitev.

Leta 1897. je smrtnonevarno oboležil; mnogo je trpel, večkrat je gledal smrti v obraz. Trpljenje mu je uglasilo pot k izpreobrnitvi. Leto trpljenja je bilo zanj najlepše leto. Služabnik božji mu je pokazal na križ in ga poučil, da je človek sam brez moči v boju z bolečino. Polagoma se je čutil pokrepčanega z milostjo in zgledom Kristusovim. Zadovoljno in junaško je prenašal trpljenje in hvalil Boga zanj. Zato piše: „Srečno leto! Ti si mi bilo leto poskušnje, leto milosti; v tebi sem mogel zbrati razvaline svojega srca in jih sestaviti v posodo, da bi v nji skoraj ugaslo iskro razpihal s kadilom molitve.“

Sedanji svet — pravi Coppée — hoče le užitka, pa se vara! Kje hočemo iskati sladkosti življenja? V počutkih? Pa vsak čuten užitek ima že v sebi gnus in kazen. V duševnem delu? Pa veda je slepilna. Le v ljubezni! Pa tudi ta je pri ljudeh navadno sebična, nezvesta in vir razočaranja. — Le krščanstvo nas more sprijazniti s trpljenjem življenja in nam pokazati pot k popolni ljubezni, ljubezni radi Boga. Ko bi svet znal tako ljubiti in trpeti, bi napočila nova zarja miru in sreče.

Tako različni značaji, kakor so Jørgensen, Huysmans in Coppée, so iskali vstajenja v resnici. In vsi so našli vstajenje v isti resnici — saj resnica je ena, a do nje peljejo razna pota. Resnica ne prežene samo umskega mraka; v nji dobi duša sredstva za moralno vstajenje in moralno moč, ki dušo pripravi za posodo milosti. Pa resnica tudi kaže duši pot do onega vstajenja, ki za njim ni več padca, ne zmote, ne greha. Toda taka resnica je le v krščanstvu katoliške cerkve; zunaj nje ni čiste resnice, ampak le resnica pomešana z zmoto in k večjemu iskanje resnice. To nam pričata Ibsen in Tolstoj; posebno poslednji je res s čistim namenom iskal resnico — pa je ni našel.

¹⁾ Doumic: *Le jeunes*. Paris, Perrin, p. 77. sq.

II.

Ibsen in Tolstoj, oba mnogoslavljeni severna pisatelja in vrstnika po starosti, sta zastopnika onih moralnih bojev, ki jih je moralo prestati mnogo miselcev našega stoletja. Oba sta v nekem oziru nadaljevalca francoske revolucije, nezadovoljna s sedanjimi družabnimi razmerami in gospodujočimi idejami. Oba spremlja Rousseauov duh, ki sanjari o povratku k prvotni naravi. Oba iščeta novih teorij in boljših oblik življenja, pa njuna pota so različna, in njuni cilji se ne ujemajo.

Ibsen je po svojem literarnem talentu in po svojih nazorih skrajno kompliciran duh, čudna psihična mešanica. V njegovih dramah se kaže realističen opazovalen čut, ki se pa mora časih hipoma umakniti filozofični tendenci; simbolistična fantazija in romantično čuvstvovanje se nahaja vstric s suhim, razjedujočim umovanjem, skeptični pesimizem vstric z naivno vero v filozofične teorije.

V Ibsenovih dramah se je težko orientirati kakor v megleni zimski pokrajini. Navadno je v njegovih dramah po več vodilnih misli. Ena tvori realistično dejanje, druga je simbolistična in fantastična; nazadnje pride pa še tretja, ki obe prvi zavije v meglen ovoj. Zato je toliko mnenj o Ibsenovem prepričanju in značaju njegove umetnosti; še več je pa tolmačenj njegovih simbolov in alegorij. Pravzaprav ga ni mogoče spraviti v eno kategorijo, ker se v raznih dobah in raznih razmerah njegovi nazori menjavajo. Časih s pozitivnim namenom ocenja družbo, drugikrat pa z demonsko zlobo tepta vse in obupava nad lepšo bodočnostjo. Zdaj pa zdaj v njem ožive idealistične težnje; splošno pa prevladuje pesimizem, in sam pravi, da ne veruje v večnost idealov, kar pomeni da sploh nima nobenega pravega ideala. — Nekdaj je še sanjal o srečnem kraljestvu bodočnosti. V drami „Cesar in Galilejec“ nam predstavlja Juliana Apostata, ki hoče podreti krščanstvo in na njega razvalinah zopet sezidati kraljestvo poganske lepote; pa v tem boju omaga, ker je resnica nad lepoto. V ti drami pravi, da „stara lepota ni več lepa, in nova resnica ne več resnična“. Po kraljestvu lepote in po kraljestvu resnice mora priti novo „tretje kraljestvo“, kjer se bo oboje spojilo v novo popolnejšo celoto.¹⁾

Središče Ibsenovih reformatorskih nazorov je prostost, ki zahteva najsvobodnejši razvoj posameznika. Njegov poedinec se stavi nad vse in ne priznava nad seboj nikakih zakonov, nikake oblasti. Podlaga človeške družbe ni ljubezen do bližnjega, ampak ljubezen do samega sebe in ljubezen do neomejene individualne svobode — taka ljubezen je edino mogočno in večno čuvstvo. Lepota, fizična strast, navada, ljubezen, družina, — vse to se zruši v prah, če zadene ob težnjo po individualni svobodi; zakaj človeška narava je nasprotna vsakemu despotizmu, tudi despotizmu ljubezni.

Na Ibsena je vplival liberalizem s svojim načelom neomejene svobode. Ibsen je to načelo dosledno izvel do skrajnosti in utopije.

¹⁾ Cf. Przegląd Pow. LXVI. str. 5—7.

Umevno je, da nam Ibsen ne more podati pozitivne ideje vstajenja. Drama „Kadar mrtvi vstanemo“ je bolj podobna elegiji; namesto vstajenja slišimo le obupen krik umetnika, ki se je mnogo boril, mnogo razmišljal, pa še več dvomil.

Artist — kipar Rubek je v svoji mladosti napravil kip „Dan vstajenja“. Za model mu je z vso dušo služila plemenita mlada Irena. Ona ga je začela mrziti, ker je v njem pogrešala čutne ljubezni; imel jo je le za tovarišico umetnosti, ona pa mu je hotela biti tudi tovarišica življenja. Razšla sta se. Rubek je bil gluha za zemsko ljubezen, umetnost mu je bila nad vse. — Po nekoliko letih se srečata v norveškem mestu — oba duševno bolna. Rubek je v ti dobi ločitve spoznal, da ima le Irena ključ do njegovega srca. V nji pozdravlja svoje vstajenje in upa, da bo ona v njem obudila artistsko dušo. „Prazne sanjarije...“ — odgovori Irena — „za najino skupno življenje ni vstajenja.“ Nato dostavi: „Kar sva izgubila, bova našla šele... kadar mrtvi vstanemo.“ Prizori med Rubekom in Ireno imajo mučen značaj. Irena je zmedena, med pogovor vpleta divje fantazmagorije. Oba vidita, da je življenje za nju minilo; iz vsega odmeva le še gluha boleost. Vendar je Irena v Rubeku še vzbudila čutno ljubezen. Predno umrjeta, hočeta na „gori, v veličastnosti bleskov, na vrhu pozabljenja“ izpiti „čare do dna“. S težavo se vzpenjata na goro; pa pridrvi lavina in ju pahne v — prepad.

Kip „Dan vstajenja“ je simbol, ki osvetljuje celo dramo. Prvotno ga je Rubek izklesal tako, da je predstavljal budočo se deklico. Potem je kip predrugačil, da je predstavljal kos razpočene zemske oble. Iz razpoke gleda gneča ljudi z živalskimi obrazi in s človeškimi maskami. Budočo se devico je Rubek pomaknil v stran; svetla radost, ki ji je prej sijala z obraza, je potemnela. — To je menda simbol Ibsenove dramatične umetnosti. V mladosti je še veroval v vstajenje človeške družbe v „tretjem kraljestvu“, ki bo v sebi združevalo lepoto in resnico, poganstvo in krščanstvo, čutnost in duhovnost. Potem se je pa čutil prevarjenega in začel sovražiti svet. Ideja vstajenja je obledela in se umaknila galeriji strastnih, propalih, umobolnih ljudi — zverem s človeškimi maskami.¹⁾

Za Ibsenove ideje in nade ni vstajenja!

Jako značilne so Rubekove besede, ki pravi, da je v kipu „Dan vstajenja“ izrazil tudi sebe umetnika: „Nad potokom sedi človek, sklonjen pod težo krivd, tak kakor sem jaz v tem trenutku, in se ne more odtrgati od zemlje... Ta človek sedi, moči prste v tekoči vodi, da bi jih umil blata, pa že naprej ve, da se mu to ne posreči. Skozi večnost pojde in nikoli ne dočaka popolnega vstajenja; nikoli se ne osvobodi iz pekla, ki je v njem prikovan.“

III.

Ibsen je zastopnik individualizma in egoizma, njegov vrstnik Tolstoj pa je apostelj univerzalizma in altruizma.

¹⁾ Przegľad Pow. LXVI. str. 17. sq.

Tolstoj je sam preživel vse duševne boje, ki jih je moralo preživeti človeštvo v drugi polovici našega stoletja. Iz pozitivizma je zašel v skepti- cizem; nazadnje pa je obstal pri pesimizmu in budistični nirvani. Sam priznava, da je bil od 14. ali 15-tega leta dalje 35 let nihilist v pravem pomenu besede t. j. brez vsake vere. Na njegovo vprašanje: „Zakaj živim?“ mu veda ni mogla odgovoriti. In vendar brez odgovora na to vprašanje ni mogel živeti. Obhajale so ga misli na samomor. Naposled se je zatekel med preprosti narod, ki se ne ukvarja s filozofičnimi spekulacijami, ampak dela in trpi in se malo briga za namen in cilj življenja. Spoznal je, da se je treba vrniti k otroški veri preprostega naroda.

Tolstoj je začel prebirati Kristusov evangelij, ki je podlaga veri pre- prostega naroda. V njem je našel, česar je iskal, našel je filozofijo življenja, našel moralni ideal. V krščanstvu se je čutil poživljenega; vstal je in začel novo življenje.

Toda motili bi se, če bi mislili, da je Tolstoj postal kristijan. Njegovo krščanstvo je zgolj subjektivno, brez prave objektivne podlage; nekak pol- krščanski kvietizem je pomešan s fatalizmom in panteizmom. Tolstoj je zavrzel vse dogme, milost, čudeže, nadnaravnost in sploh vse, kar žali na podlagi pozitivizma izobraženega duha; obdržal je le krščansko morálo in jo prikroutil po svoje. Krščansko ljubezen, ki je podlaga krščanske morále, je izpeljal do skrajnosti. Ljubezen in „neprotivljenje zlu“ je podlaga njegovega moralnega sistema, ki ima mnogo prelepkih potez, povzetih iz Kristusovega nauka. Toda Tolstoj je vse pretiral in odtrgal od dogmatične in filozofične podlage; zato je njegovo naziranje nefilozofično, polno nedoslednosti in protislovij.

Tolstoj je prepričan, da je njegovo naziranje edino pravo in da se more le po njegovem naziranju človeštvo preroditi in vstati k boljšemu moralnemu in gmotnemu življenju. Kakor goreč apostelj širi svoje nazore v leposlovnih in znanstvenih spisih. Že v svojih prvih pripovednih spisih je začel filozofirati. Vse življenjske pojave hoče razložiti, povsod hoče prodreti do zadnjih vzrokov in zakonov, ki vladajo življenje. Dasi je eden izmed najgenialnejših umetnikov našega stoletja, mu je vendar mnogo več do živ- ljenske filozofije kakor do umetnosti. Svoje najboljše umetniške spise sam obsoja in veliko ljubše bi mu bilo, da bi svet hvalil njegov evangelij na- mesto njegove umetnosti.

V razpravi „Kaj je umetnost?“ zameta Tolstoj dosedanjo umetnost in obeta novo umetnost, ki bo v zvezi z njegovimi nazori prenovila svet. Lansko leto je spisal roman, ki naj bi bil ilustracija njegovih nazorov o umetnosti. V tem romanu razvija svoj program vstajenja in prerodenja za človeško družbo; zato mu je dal pomenljivi naslov „Vstajenje“.

Že dolgo ni kak slovstven pojav zbujal tolike pozornosti kakor roman „Vstajenje“. Predno je roman prišel v javnost, so že časopisi prinašali po- ročila o romanu in njega vsebini. Ko je pa lansko leto začel izhajati v „Njivi“, so ga sproti prevajali v razne jezike. V Ameriko so telegrafično sporočali njega vsebino. To kaže, kako se cel svet zanima za velikana- umetnika, ki ne mara biti umetnik.

„Vstajenje“ je tendenciozen, skoraj bi lahko rekli didaktičen roman. Povsod se vidi, kako nas hoče Tolstoj prepričati o resničnosti in blagodejnosti svojih nazorov in pokazati, da je vse drugo laž in nezmisel. Iz „Vstajenja“ lahko razvidimo, da se po Tolstega teoriji umetnosti ne more razviti prava umetnost. Le tako velik umetnik kakor je Tolstoj more na tak način ustvariti delo umetniške vrednosti.

Tolstoj - umetnik v svoji starosti ni opešal; še vedno ima bister in globok pogled za vse pojave življenja. Tudi njegov najnovejši roman kaže, da je resnica, kar pravi Vogué: „Ta pisatelj (Tolstoj) je, kadar hoče biti samo pripovednik (romancier), mojster prve vrste, eden izmed onih, ki bodo zastopniki stoletja.“¹⁾ Nekatera mesta so bolj podobna učni knjigi kakor romanu; vendar je vse proniknjeno z ognjem velikega umetnika. Poleg pisateljevih nazorov in vsiljivih naukov bije v romanu žila bujnega življenja. Kako zna Tolstoj pronikniti v človeško dušo; kako zadene in vam markantno nariše razne značaje!

Sicer pa v „Vstajenju“ zastonj iščemo nove umetnosti. To je še stari tolstovski realizem, tuintam tako skrajn in robot, da nam kar preseda. Tolstemu je zoprni vsak pesniški nakit; vse je preprosto; stilistika je časih jako nerodna. Tehnika je taka, kakor v njegovih prejšnjih večjih romanih. Prizor se vrsti za prizorom brez tesne medsebojne zveze; dejanje skače semintja, da nas kar utruja. O umetniški tehniki je pri Tolstem kaj malo sledu. — Novo je v „Vstajenju“ samo to, da je pisatelj v njem zbral svoje reformatorske nazore, ki jih je v zadnjih letih širil v mnogobrojnih razpravah in brošurah.

Glavni junak „Vstajenja“ je knez Nehljudov, znan že iz prejšnjih novel Tolstega. Srečamo ga v odločilnem trenutku življenja, ko gleda pred seboj posledice svoje grešne preteklosti. Ko porotnik se udeležuje sodnijske razprave proti Katjuši Maslovi, svoji znanki iz mladostnih let. Maslova je bila gojenka in hišna njegovih tet, bogatih posestnic. Nehljudov je kot vseučiliščnik hodil k njim na počitnice in začel Maslovo ljubiti s čisto in plemenito ljubavjo. Čez nekoliko let je Nehljudov izgubil ves idealizem; hotel je le uživati življenje. Ko je spet obiskal tete, je svojo mladostno znanko s silo pahnil v moralno propast. Po dolgem času se spet vidita — pred sodiščem. Maslova je padala nižje in nižje in postala prostitutka; zdaj pa je obtožena zaradi zastrupljenja bogatega kupca. Nehljudov jo je spoznal in videl, da je sam kriv njene propalosti. To je v njem zbudilo moralno reakcijo. Obžaloval je svoj greh in izkušal popraviti krivico. Rad bi bil oprostil Maslovo, pa bila je obsojena — Tolstoj pravi, da po nedolžnem — na štiriletno robstvo in prognanstvo v Sibirijo. Ker je Nehljudov ni mogel rešiti, je sklenil z njo se oženiti in jo spremiti v Sibirijo. Maslovo je prosil odpuščanja; pa propala ženska se mu je smejala. Vendar se je začela polagoma zavedati svoje propalosti in se duševno prerajati. — Maslovo so z drugimi kaznjenci odpeljali v Sibirijo; Nehljudov jo

¹⁾ Le roman russe, 4. edit. Paris, Plon. p. 281.

je spremljal. Pa njegove žrtve ni bilo treba, ker se je Maslova med tem seznanila s političnim kaznjencem in se z njim zaročila. Nehljudova uloga je končana. Zdaj premišljuje, kako bo izpeljal svoje nazore in človeštvu pripomogel do vstajenja. S tem se konča roman.

V „Vstajenju“ je opisano vstajenje Nehljudova in Maslove, obenem pa je v njem Nehljudov oziroma Tolstoj podal teorijo vstajenja za človeško družbo. Prerojenje in značaj Nehljudova je tuintam nekoliko neverjeten, ker je nanj preveč vplivala pisateljeva tendenca. Sploh sta si Nehljudov in Tolstoj po značaju jako podobna. Tudi njuno življenje se v marsičem strinja. Kar se je vršilo v duši Tolstega celo življenje, to se v Nehljudovu izvrši prehitro.

Tolstoj vidi človeško vstajenje v zmagi duhovnega človeka nad živalskim. Po njegovi misli je duhovnost bistvo človeka; razumna in živalska plat v človeku ni združena substancialno ampak le fenomenalno. Zato on tudi veruje v absolutno dobrot človeške narave; človek more sam od sebe postati dober in blag, brez vsakega zunanjega pravca za нравno delovanje. Ko se bodo mogli vsi ljudje otresti pogubnih družabnih form, bo v vsakem posameznem človeku zmagal duhovni človek, in med vsemi ljudmi bo zavladata ljubezen. Tako Tolstoj na čuden način združuje subjektivizem in individualizem z univerzalizmom in socialnim evdemonizmom. Na eni strani zahteva svoboden razvoj posameznika, na drugi pa, da se vsak odreče svoji osebnosti in vse pretrpi.

V Nehljudovu sta se borila dva človeka: duhovni in živalski. Duhovni je hrepenel po taki sreči, ki bi bila tudi sreča drugih; živalski pa je hlepel po svoji sreči, najsi bi pri tem morebiti trpel ves svet. Po prizoru pred sodnijo je začel v Nehljudovu prevladovati duhovni človek. Vest mu je očitala greh. Javno je priznal svojo krivdo, celo pred svojimi služabniki. Še ga je zdaj pa zdaj mikala zapeljivost življenja; vendar je zmagoval duhovni človek. Greh mu je odpušen. Kdo mu ga je odpustil? Bog?! Menda; pa kakšen Bog je to! Tolstoj pojmuje Boga nejasno; včasih se bliža krščanskemu naziranju, največkrat pa je njegov Bog panteističen. Njegov Bog je le dober, ne pa vseoder in vseмогоčen. Bog biva v vsakem človeku, le da se ga še vsak ne zaveda. Zanimivo je, kako Nehljudov prosi Boga odpuščanja grehov, in kako vstane njegova duša iz greha.

„Obstal je, sklenil roke na prsih, kakor je to delal, ko je bil še majhen, povzdignil oči in se obrnil k n e k o m u :

„Gospod, pomagaj mi, pouči me, pridi in naseli se v meni in očisti me vse grdobe.““

On je molil, prosil Boga za pomoč, da bi se v njem naselil in ga očistil, a med tem se je to, za kar je prosil, že dovršilo. Bog, živeč v njem, se je zbudil v njegovi zavesti. On se je začutil Boga in zato je začutil ne samo svobodo, bodrost in radost življenja, ampak začutil je vso mogočnost dobrega. Čutil se je sposobnega storiti vse, vse najboljše kar more storiti človek.“¹⁾

¹⁾ „Воскресение“. Издание „Свободного Слова“. Maldon, Essex, England, p. 107.

Solze so mu stopile v oči — solze radosti in kesanja.

Taka je molitev vstajenja! Videti je, da Tolstoj ne priznava osebnega, od človeške duše različnega Boga. Zato njegova molitev ni nič drugega kakor panteistično-pobožna sentimentalnost. Očiščenje in vstajenje človeške duše provzroči prvotno neki človeku vrojeni instinkt.

Tolstoj ima jako slabo versko filozofijo; jedro njegove vere je neki panteistični kvietizem okrašen s pretirano krščansko etiko. Vera mu je „veda, ki loči dobro in slabo“. Vse, kar se vrši v našem življenju in ves zmisel tega mu je neumeven. „Razumeti delo Gospodarjevo ni v moji moči. Toda delati Njegovo voljo, zapisano v moji vesti — to je v moji moči in to vem zatrdno. In kadar tako delam, sem miren.“¹⁾ Človeški um je slab in nevaren ter se ne sme vmešavati v vero.

Po svojem vstajenju je spoznal Nehljudov, da je bilo njegovo dotedanje življenje polno laži, hinavstva, nedoslednosti in neskladnosti med mišljenjem in delovanjem. Zdaj je želel svoje življenje uravnati po svojih očiščenih nazorih. Povsod se je boril proti hinavstvu višjih krogov in sploh proti kulturi in civilizaciji. Zakaj kultura je lažnjiva in pogubna; zatorej nazaj k preprosti, zdravi naravi!

Zasebne lastninske pravice Nehljudov in Tolstoj ne priznavata. Zemlja ni tega ali onega, temveč zemlja je božja, in vsi imajo do nje enako pravico. Na nekem mestu nas Nehljudov uči, kako je mogoče zemljo enako in pravično razdeliti. To mesto je naravnost didaktično; pa Tolstoj zna v didaktičnem okvirju narisati umetniško sliko iz kmečkega življenja. Nehljudov disputira s kmeti o najpravičnejši razdelitvi posestva; najboljša se mu zdi ekonomična teorija amerikanca Henryja Georgea. Kmetje delajo jako značilne opazke, v katerih so narisani razni kmečki tipi. Neki muhasti starček je vzklknil: „To ti je bil glava ta Žorža!“

Nehljudov je dal po Georgeovi teoriji zemljo kmetom za nezatno ceno v najem; najemščina naj se pa zopet obrne kmetom v korist. To se mu zdi najboljši začetek komunizma. Potem se je Nehljudov ves posvetil ljubezni do bližnjega. Hotel se je žrtvovati za Maslovo. Pa tega ni bilo treba. Zdaj je lahko s še večjo energijo izvrševal svoje reformatorske misli in začel iskati „kraljestva božjega“.

Mojstrsko je narisana značaj Maslove. Njen padeč je globoko psihološko utemeljen; prav tako tudi njena zakrknjenost, njeno počasno popoljševanje in končno vstajenje. Le kadar hoče pisatelj duševno stanje filozofično razložiti, zaide v nedoslednost in temo. Njegovo naziranje o nepokvarjenosti človeške narave je krivo in ničesar ne razloži.

V „Vstajenju“ je Tolstoj hotel dokazati krivičnost sodbe in jo osmešiti. Tendenciozno dokazuje, da je sploh vsaka sodba krivična in navaja slučaje, ki kažejo nezmisel sodništva. Bistvo sodbe mu je neumna in nezmiselna formalnost. Večkrat sami sodniki in protniki spoznajo, da ne delajo prav; vendar sodijo, ker to zahtevajo formalnosti in višja oblast — vlada. Iz tega

¹⁾ „Богословіе“ str. 228.

pa Tolstoj dalje dokazuje škodljivost vsake oblasti, državne in cerkvene. Njegovo naziranje se loči od anarhizma le v tem, da se opira na ljubezen in potrpežljivo prenašanje krivice, anarhizem pa na silo.

Kakor je krivična sodba, tako je tudi krivična kazen. Kazen je tudi nezmiselna, ker nikogar ne poboljša, ampak le poslabša. Kaznjence nam Tolstoj tako opisuje, kakor da bi hotel pokazati, da smo mi kazni, ječe in prognanstva vredni bolj kakor največji hudodelci. Kaznjence deli v pet razredov.

V prvi razred spadajo ljudje, ki so obsojeni po zmoti sodnikov. V drugem so oni, ki so izvršili zločin v takem stanju, v kakršnem bi ga izvršili tudi sodniki. K tretjemu razredu spadajo oni, ki so kaznovani zato, ker so po svojem mnenju delali dobro. Četrty razred tvorijo ljudje, ki stojé nad srednjo višino npravstvenosti. Sem spadajo politični zločinci, socialisti in uporniki, ki se boré za neodvisnost. V petem razredu so ljudje, pred katerimi je družba mnogo bolj kriva, kakor oni pred družbo. Sem spadajo mnogi najbolj propali zločinci (ubijavci, tatje i. t. d.), ki jih je pokvarila in pohujšala družba in slabe razmere. — Po mnenju Tolstega so sploh vsi ljudje enako dobri ali enako slabi; nobeden nima pravice soditi ali kaznovati drugega. Zato so vedno boljši oni, ki prenašajo kazen, kakor oni, ki kaznujejo. Tolstoj celo trdi, da največ zla izvira odtod, ker hočejo zli ljudje popravljati zlo. Kadar bodo pa vsi ljudje priznali, da so krivi pred Bogom in da nimajo pravice kaznovati drugih, bo izginilo vse zlo z zemlje

Tolstoj ne priznava zunanje cerkve in duhovništva. S pikro ironijo se zaletuje v cerkveno oblast in njene naprave. Češčenje Boga v cerkvah se mu zdi malikovavstvo. Naravnost blasfemično smeši sv. mašo in cerkvene molitve. — Marsikomu se je čudno zdelo, ko je čital, da je ruska cenzura z mogočno roko posegala v roman „Vstajenje“. Toda če primerjamo popolno izdajo, ki je izšla na Angleškem, in po cenzuri pristrižene izdaje, moramo priznati, da je bila ruska cenzura primeroma dovolj milostna. Cenzura je bila posebno stroga proti blasfemijam; v prvem delu je konfiscirala celi dve blasfemični poglavji (39. in 40.).

Tolstoj je s svojim bistrim pogledom zapazil marsikako zlo, ki tare današnje človeštvo in našel mnogo ran na telesu človeške družbe. V svoji preveliki gorečnosti je pa mnogo pretiral. Začel je pri samoopazovanju in spoznal, da je razum slab nagib moralnega delovanja. Veda mu ni mogla dati odgovora na najvažnejša vprašanja. Civilizacija in kultura, ki je delo razuma, mnogim služi le za to, da zakrivajo laž in hinavstvo in zatirajo glas vesti; na vrhuncu civilizacije stojé ljudje, ki „živé v laži“. Razne oblike družabnega življenja in naprave, ki vzdržujejo red, se zlorablajo in ljudi zapeljujejo, da prezirajo duha in vest. Zdaj pa začne Tolstoj sklepati s čudno radikalno logiko. Torej je razum ničvreden. Torej je veda sama sleparija. Torej je kultura lažnjiva in pogubna; vse oblike družabnega življenja in vse družabne naprave so človeka nedostojne in več škodujejo, kakor koristijo. Zatorej proč z razumom, proč z vedo, kulturo in civilizacijo; proč z državo in sodništvom; proč s cerkvijo in duhovništvom! Vladajo naj le zdrava naravna

čuvstva, slepa vera, vest, ljubezen in „neprotivljenje zlu“. — Tako je Tolstoj prišel do svojih skrajnih, utopističnih nazorov.

Veliko zaslug si je Tolstoj pridobil s tem, da nasproti racionalizmu in brezverski vedi našega veka poudarja važnost vere in nrvnosti. Pod njegovim vplivom so na Francoskem mnogi duhovi začutili potrebo vere in se začeli bližati katoličanstvu.

Tolstoj ima res plemenito srce in najboljšo voljo; jako slaba je pa njegova filozofija. Neločljive metafizične trojice Tolstoj ne prizna; on prizna le dobroto, resnico in lepoto je pa zavrgel. S tem je pa na stežaj odprl vrata nevarnim zmotam in zašel v nedoslednost in protislovje. Zato je vse njegovo prizadevanje, da bi prenovil človeško družbo in odpravil zlo s sveta, brezuspešno; zakaj brez resnice in brez umske podlage ni mogoča niti dobrota, niti nrvnost, niti vera.

* * *

Kakor Coppée tako tudi Tolstoj trdi, da je le v krščanski ljubezni in zatajevanju mogoče vstajenje za človeško družbo. Ko bi znal svet trpeti in ljubiti zaradi Boga, bi napočila nova zarja miru in sreče — tako pravita oba. Vendar je le Coppéejevo naziranje pravo, ker sloni na oni resnici, ki stoji neomajana že devetnajst stoletij. Tolstoj je pa kljubu svojemu plemenitemu značaju in kljubu odkritosrčnemu iskanju resnice v svojem naziranju in v svojih teorijah zašel v protislovja in utopije, ki ne bodo nikoli mogle osrečiti človeštva. Zašel je pa zato, ker je njegov po zmotah našega stoletja zmedeni um obtičal v popačeni človeški naravi in se ni mogel povzpeti do narave, očiščene po odrešenju in milosti. Nič mu ne pomaga njegova kvietistična vera, ker ji manjka umske podlage in nadnaravnega svita. Kako naj človeštvo osreči vera, ki nima pravega pojma o človeku, o Bogu in o onstranskem življenju? Če se do sedaj človeška narava ni mogla odrešiti sama po sebi, je tudi Tolstega utopije ne bodo odrešile. Človeška duša ne more vstati po svojih naravnih močeh. Pravo vstajenje je le tam, kjer naravo podpira nadnaravno.

F. G.

Novost v francoski literaturi.

Pred nekaj meseci je izšel v Parizu nov roman znanega romanopisca Marcel Prévost-a, ki je vzbudil mnogo opravičenega zanimanja. Pisatelj je znan, da ljubi pikantnosti v svojem pripovedovanju, in v romanu „Confession d'un amant“, zlasti pa v „Demie-Vierges“ je zadovoljil one mnogobrojne bravece, katerim ni umetnost družega nego dražilo za čutnost. Vsi ti so bili neprijetno „presenečeni“, ko je izšel roman „Frédérique“, prvi del serije „Les vierges fortes“.

Nas ne zanima toliko moderni, blesteči slog tega romana, tudi ne tehnika in kompozicija, marveč zanimiva je za nas pred vsem ideja romana. Ni

še dolgo tega, ko je izdal E. Zola za evangelij francozkemu narodu roman „La fécondité“, v katerem proslavlja kot najvišji ideal ženske materinstvo. Francozkemu narodu je ta ideal v resnici potreben v očigled groznega moralnega propadanja. To sredstvo — proslavljanje materinstva — leži najbližje materialistiškemu narodu, vpliva nanj najboljše in ima morda največ praktičnega vspeha. — Komaj pa je Zola-jeva „Plodovitost“ poplavila Francijo in osvojila duhove, prikaže se iz srede modernih pisateljev mož, ki se postavi na skrajno nasprotno stališče in proslavlja kot ideal ženske — devištvu. To je storil Prévost v gori omenjenem romanu.

Vsebina romana je ob kratkem ta-le: Friderika in Lea, pol-sestri, sta že v svoji zgodnji mladosti okusili gorjé modernega združenja moškega in ženske. Zgodaj zreli, zroč grehe svojih starišev, dobili sta slab pojem o zakonu. Moški sploh se jima je zdel v principu tiran in izkoriščevavec ženske. Videli sta svojo mater, videli toliko svojih pariških tovarišic — delavk — kot žrtve modernih socialnih razmer. Plod teh izkušenj je bil sklep starejše Friderike: „Jaz se ne bom nikdar možila.“ Pod velikim, skrivnostnim vplivom neke moderne ženske apostolinje, ki zastopa v romanu nazore pisateljve o ženskem vprašanju, se posvetiti socialnemu delu za rešitev ženskega spola. V Londonu, kamor sta odšli študirat razmere in moderne ženske šole, se pa seznaniti mej drugim tudi z nekim slikarjem Georgom. Med tem in mlajšo Leo se vname idealna, bratovska ljubezen. Končno skleneta t. zv. mističen zakon (iznajdba pisateljeva), katerega definira pisec tako-le: „Mističen zakon je zveza dveh bitij, ki si dasta drug drugemu svojega duha in svojo ljubeznjivost, nič več, in ki se ljubita drug drugega kakor izvoljen brat in izvoljena sestra“. — Ko pa se zavé „mistični soprog“, Georg, da živi v njem tudi nizka čutnost, se odtrga „mistična soproga“ Lea od njega in odpotuje s sestro nazaj v Pariz. Toda tudi sem ji sledi Georg, ki je mej tem živel v Italiji nenravno življenje in spremenil svoje prejšnje nazore o zakonski zvezi. Že se mu posreči po dolgem sladkem govorjenju in prepričevanju dobiti Leo za svoje namene, za zakon, v katerem bi bila mati, ko ga razkrinkati sestra Friderika in ona vplivna zagovornica devištvu kot navadnega možkega, kateremu je nizka strast vse. Lea zmaga zapeljivca, ostane devica ter se posveti popolnoma vzgoji deklic s svojo sestro Frideriko.

Roman je posvečen ženskemu vprašanju. Na mnogobrojnih mestih odkriva pisatelj svoje nazore o ženski, njeni socialni nalogi, njeni vzgoji itd. Emancipacijo ženske razume kot osvobojenje ženske od materinstva. Oba spola sta si v pravicah enaka, zato nikakor ne gre, da bi ženska bila samo za zakon in za materinstvo. Samostojna mora biti kakor možki, in to se doseže z vzgojo. Na vzgojo polaga pisatelj veliko važnost. Nemogoče je, da se vsaka ženska omoži; čimdalje manj jih doseže zakon, po katerem vsled napačne vzgoje vse hrepenijo. Treba je torej vzgajati ženske v misli, da ne bodo dobile mož, v čuvstvovanju, ki abstrahira od zakonske in rodbinske sreče. Prvotna ideja celega sestava je: „Ženska bodi vzrejena in vzgojena za samo sebe in ne za moža, katerega morda ne bo nikdar dobila.“

Kakor razvidno, ni nič bistveno novega v teh naukih. Vendar je zanimivo in novo to, kar pisatelj iz njih izvaja. Žensko treba osvoboditi iz nadvlade možkega. Treba jo iztrgati možkemu. To pa bodo dosegle ženske same, a ne take, ki so že oddane možkim, marveč čiste, neomožene ženske. Nositeljica vseh idej o ženski emancipaciji govori: „Vedno sem zapazila več zatajevanja, več ognja in odkritosti pri onih naših, ki niso nikdar poznale možkega. Poštena devica more biti močna ženska in močna devica postane ideal ženske v bodočnosti. Vedno se bode dovolj mladih deklic možilo; človeštvo se ne manjša. Prišel pa bo dan, ko bode sestajala ženska aristokracija iz močnih devic (vierges fortes).“ Druga misel je torej: Ženska, osvobojena od nadvlade možkega, se bo čimdalje bolj oprashačala telesnosti, in v bodočnosti bo devištvo najvišje vrednosti za žensko.

„Treba je deviških žensk.“ Tukaj se spomni pisatelj katoliških ženskih samostanov. Katoliška cerkev, pravi, je vedno visoko in višje cenila devištvo nego materinstvo. Le deviška ženska se more žrtvovati v toliki meri človeštvu. Jeanne d'Arc je rešila Francozko sovražnika. „Katera druga nego močna devica bi bila mogla v dobi, ko je živela Jeanne d'Arc, rešiti to deželo?“

Skozi celo knjigo veje ideja devištva. Da, celo ob strani moževi hoče pisatelj od ženske devištva in tako si ustvari svoj „mistiški zakon“.

Ta roman je prvi del serije o „močnih devicah, ki bodo svet prerodile“. Slikal bo pisatelj še nadalje ženske, ki se ne udajajo svetu, marveč stremijo za gotovimi cilji, katere mislijo doseči edino le na podlagi devištva.

Skrajna nasprotja se dotikajo. Zato ni čuda, ako je v modernem, propalem Parizu prišla na svetlo nekaj mesecev po skrajno umazanem romanu Zola-jevem („Plodovitost“) knjiga, ki je na skrajno nasprotnem stališču. Zola pridiguje ideal rodovitnosti, ki bo svet prerodila, Marcel Prévost prorokuje, da bo devištvo svet prenovilo in se obrača s prezirom od materinstva, dasi priznava njegovo veljavo in vrednost za človeštvo. Zola ima aristokracijo rodovitnih mater, Prévost aristokracijo čistih devic.

V sredi mej obema pa stoji trden in nepremičen nazor katoličanstva. Gotovo je katoličanstvu bližji Prévost nego Zola, vendar tudi on je samo gola reakcija na nizkost Zolajevo. Moderni svet se vrti v samih nasprotjih, v nasprotovanju išče svoje slave. Nervoznost in napetost ne dasti modernim ostati na zlatem srednjem potu. To je znak velike bolezni. Prévost je pred kratkim še spisal zelo „pikanten“ roman; zdaj je dobil vse drugače nazore. A mesto, da bi ostal v pravi sredi, udari takoj na drugo stran. Zato je v teh njegovih naukih nekaj nezdravega, pretiranega, in človeku se zdi, da je vse navduševanje za devištvo samo igrača pesnikova; danes mu tako prija, jutri bo drugačne volje, bo pisal drugače, saj pesniki so rezultat vnanjih in notranjih vtiskov.

Ni torej velikega pomena ta roman za socialno življenje. Skrajnosti vplivajo pač na nekatere, a ti so eksaltiranci, nezdravi ljudje. Na ljudstvo v širnosti in trajnosti vpliva le resnica.

Ne Zolajeva rodovitnost ne bo pomnožila prebivalstva propale Francozke, ne Prévost-jeva nenaravna „mistiška zveza“ ne bo povzdignila moralnega nivoja. Vse to ne vpliva trajno in širo. Vse moralizovanje brez vere je zaman, kakor ni mogel Kant s svojo moralo izpreobrniti niti ulice, v kateri je stanoval.

Katoliška cerkev hvali in stavi nad materinstvo le tisto devištvo, ki je radi Boga. To je v resnici ideal ženske. Zato pa kaj neprijetno vplivajo ženske zagovornice v romanu, ki imajo celo teorijo o devištvu, a o ljubezni in udanosti do Boga, o vzoru devištva — o Kraljici devic, ne črhejo besedice.

In čuden razloček najdemo mej temi emancipiranimi devicami in mej krščanskimi. Prve so odločne nasprotnice možkega spola, katerega prezirajo, da, sovražijo. Krščanske device ne poznajo mržnje in sovraštva. One ne gredo v samostan, se ne posvetijo dobroti iz sovraštva do možkega spola, marveč iz ljubezni do Boga in človeštva brez razlike. Neprijetno nas dirne, ko čitamo, kako se je vedla Friderika ob smrti svoje matere. „Tudi ona je pokleknila ob postelji. Moliti ni znala. Poslušala je besede svoje vesti.“ „Močna devica“ Friderika je bila — r a c i o n a l i s t k a . . .

Cudno je, kako mrzi modernim katolicizem. Ko spoznajo, da ni pravo in resnično njihovo stališče, žrtvujejo rajši vse svoje prejšnje prepričanje in sprejmejo skrajno nasprotno, le da se ognejo katoličanstvu, ki stoji trdno skozi množino stoletij v zlati sredi. Le katoliški nauk — tega ne vesta ni Zola ni Prévost — daje na vse strani, kar pristoja: materinstvu in devištvu. Oba stanova sta mu v visokih časih, dasi stavi katolištvo Bogu posvečene device nad zakonske žene. Oba stanova sta združena v krasni nadnaravni harmoniji v idealu ženske, Kraljici devic in Materi Božji. Te krasne slike ne vidijo moderni in vendar je v nji najvišja poezija, ki se izgubi v neskončnosti.

Zato ne pomagajo nič taki romani v saniranje socialnih razmer. „Močne device“ dajalo bo svetu edino le krščanstvo, a istotako bo tudi edino le krščanstvo vzrejalo v z o r n e , p o š t e n e m a t e r e . I. Š.

† Dr. Frančišek Lampe.

Bridka izguba je zadela slovenski narod, ko je dne 24. septembra t. l. kanonik dr. Lampe za vedno zatisnil oči. Redkokdaj se v naših razburkanih in nasprotij polnih časih čut spoštovanja tako soglasno pojavlja pri vseh družabnih slojih, kakor se je ob rakvi blagega rajnika. Somišljeniki in nasprotniki mu pišejo nekrologe, vsak s svojega stališča. Toda vsi se strinjajo v tem, da smo ž njim izgubili v e l e i z o b r a ž e n e g a m o ž a , „ki

si zaklade duha Krezovega bil je nabral“, neumornega delavca na polju krščansko-narodne prosvete. — Delovanje dr. Lampetovo je bilo mnogostransko. Njegov orjaški duh je obsegal vse umstvene stroke: znanstvo, leposlovje, umetnost. Poleg tega si je pridobil še velikih zaslug za vzgojo osirotele mladine. In na vseh teh popriščih je deloval s toliko vnemo, s toliko vztrajnostjo, da je žrtvoval temu delu svoje zdravje in — življenje. Sila duha je bila večja, kakor fizične moči. Zato je obležal, kakor vojak na bojišču; zato ima njegova smrt nekaj tragičnega na sebi. Kakor sveča, ki drugim sveti, a sama vedno bolj dogoreva, tako se je poživljalo njegovo življenje...

Dasiravno je pokojni dr. Lampe na raznih poljih učinil veliko lepega, vendar je bilo njegovo življenje pred vsem posvečeno vednostnemu delovanju. Zato je umestno, da se ga spominjamo v „Katol. Obzorniku“. Rajnik ni bil sotrudnik tega lista, akoravno mu je bil iskren prijatelj. Deloval je raje „proprio Marte“ — na lastno roko. — Njegove zasluge za krščansko vedo sploh in za filozofsko posebej so neprecenljive. Njegovo „Dušeslovje“, „Uvod v modroslovje“ in „Cvetje s polja modroslovskega“ je tem višje ceniti, ker je dr. Lampe tu oral ledino, in si sam sproti ustvarjal pripravno terminologijo. Slovensko bogoslovno književnost, ki se je še-le nekaj let sem začela krepkeje razvijati, je pomnožil z lepimi „Apologetičnimi razgovori“, ki so izhajali kot priloga „Duhovnega pastirja“.

A ne gledé na temeljito književno vrednost njegovih spisov zasluži dr. Lampe tudi v drugem ožiru skromen spomenik v „Katol. Obzorniku“. Vse njegovo delovanje so vodila tista načela, za katera se bojujemo tudi mi. Krščanska načela so mu bila merodajna v znanstvu, leposlovju in umetnosti. — Pokojnik je bil skozinskoz miroljubne in spravljive narave. Zato res ni rad vihtel meča kritike in polemike, marveč si je prizadeval, da bi „s pozitivnim delom nadomestil slabo z dobrim“. Vendar je bil vrhovni in glavni namen njegovega delovanja ta, da bi krščanskim nazorom ohranil veljavo tudi v naši znanstveni in leposlovni književnosti.

Naj mu nasprotniki očitajo „enostranske, sholastične nazore“, in govore „da je filozofijo, umetnost in poezijo vklepal v dogmatski jarem“, mi pokojniku ravno to načelno krščansko stališče štejemo v največjo zaslug!

Njegova vseobsežna duševna naobrazba in skrajna požrtvovalnost nam izpričuje, da verske resnice niso okove, ki duha moré in zatirajo, temuč da ga oplodé in vspodbudé za vzvišena dejanja. Pokojni dr. Lampe je bil katoliški učenjak v popolnem pomenu besede. Slava njegovemu spominu, večni mir njegovi blagi, plemeniti duši!

Dr. J. G.

Prva slovenska umetniška razstava v Ljubljani.

Dne 15. septembra t. l. se je slovesno otvorila v Ljubljani prva slovenska umetniška razstava. Prvič je stopila tu slovenska umetnost pred javnost v nekaki celoti. V nekaki celoti, pravim zato, ker na tej razstavi niso bili zastopani vsi sedaj živeči in delujoči obrazovalni umetniki; marsikaterega znamenitega umetnika pogrešamo; naj omenimo le mojstra kiparja Alojzija Gangla. Pa vendar nam razstava odpira pogled v misli, čustva, stremljenje in naobrazbo onih umetnikov, ki delujejo na polju obrazovalne umetnosti. Na razstavi naj bi nje obiskovavci spoznavali individualnost vsakega naših umetnikov, naj bi jih primerjali in presojali. A tudi umetnikom je razstava, upamo, koristila. Tu so bili med seboj, v svojih delih so gledali svoje zmožnosti, vrline in mogoče tudi kake pomanjkljivosti. Pa čuli so tudi različne kritike o svojih delih. Tudi to je potrebno. Smo mnenja, da se pravi umetnik kritike ne sme bati. Proučavanje zgodovine umetnosti in teorije vsposobuje mnogokrat gledavca, da bolj spozna pravo in dobro, nego umetnik sam, ki je ves zatopljen v svojo poedino stroko in smer. Le ekscentrični talenti bi mogli že a priori zavrniti vsako dobro, z razlogi podprto kritiko in teorijo. Take talente seveda je treba pustiti, da gredo svoja pota, in slednjič propadejo — ker sami hočejo.

Ljubljana je videla že več umetniških razstav. Sredi potekajočega stoletja so se prirejale redne umetniške razstave, a so prejenjale. Ljubljčan slikar Anton Karinger (1829.—1870.) jih je leta 1864 zopet oživil ter je v Ljubljani tudi ustanovil podružnico avstrijskega umetniškega društva na Dunaju. Po njegovi smrti pa je umetnost v javnosti zopet zadremala. Prišle so nekatere razstave posameznih umetnikov. Ob koncu l. 1889. je razstavila naša priznana umetnica Ivana Kobilca svoje slike v realčni dvorani. Bilo jih je 31, katere je izobrazeno občinstvo z veseljem in velikim priznanjem ogledovalo. Pred dvema letoma je napravil razstavo svojih slik Jožef Germ v prostorih deželnega muzeja. Tudi to razstavo so kritiki hvalili. Izmed njegovih slik (bilo jih je 32) takrat najlepša je bila slika „V atelieru“. Izmed kiparjev je pred nekaj leti razstavil Alojzij Gangl svojo prekrasno Madono iz kararskega marmorja. In ni dolgo temu, ko smo gledali osnutke raznih naših kiparjev za Prešernov spomenik.

To bi bili nekateri površni spomini na preteklost umetnosti v Ljubljani, na Slovenskem. Pa vrnimo se k naši razstavi. Gotovo ostane razstava velikega pomena v razvoju in v zgodovini upodablajoče umetnosti med Slovenci. Veselo znamenje je tudi, da se je občinstvo jakoanimalo zanjo; imela je obiskovavcev za naše razmere mnogo.

Razstava naša je bila podučljiva in zanimiva. Edenintrideset slikarjev in kiparjev je razstavilo blizu 200 del. In raznolična so bila dela te razstave. Tu si našel oljnate slike, pastelne, perorisne, nekaj akvarelov i. t. d. pa kiparska dela. Vsakdo je našel na razstavi kaj za se; bili so umotvori verskega značaja, portreti, raznovrstne študije, alegorije, pokrajinske slike. Res je, da moramo ob vsem tem razstavo imenovati skromno in ponižno, kajti na njej ni bilo historičnih slik; tudi v kiparstvu je manjkalo dragocenih del iz marmorja. Pretežna

večina umetniških del so bila reproduktivnega značaja, bile so študije; zlasti mlajši slikarji so pokazali, kaj so se priučili na tujih akademijah, kak duh veje splošno v današnji umetnosti. Ali vendar smemo biti veseli razstave. Dete je storilo prvi korak, in dosti je bil krepek ta prvi korak. Upajmo, da bodo naši slikarji in kiparji mnogo koristi želi od minule razstave, pa da bodo vsestransko napredovali. Ali to naj storé v pravem duhu. Bojé naj se pred vsem posnemati slabosti moderne umetnosti večjih narodov. Naj iščejo pred vsem in v vseh svojih delih umetniške, estetične lepote, in potem smejo pričakovati simpatij vseh dobrih Slovencev.

Preidimo zdaj na posamezne predmete v razstavi. Največ slik, raznovrstnih, je razstavil slikar Ferdinand Vesel, bivajoč sedaj v Kamniku. Njegove slike imajo neki prav poseben značaj. Vesel ljubi nekako temne, manj izrazite barve, s svetlobo jako skopari. Izjemo dela mična študija kmetiške deklice. Nekatere njegove študije kažejo neki asfaltni ton, vse njegove slike pa napravijo na gledavca nekak starinski utis. Izvrstno zna slikar pogoditi karakteristiko oseb, katere predstavlja. Tehniko je v teku časa zeló izpreminjal, tako da je zašel že v takozvano „genialno“ površnost. Njegovo najlepše in najdragocenejše delo je pač alegorija, ako jo smemo tako imenovati, nazvana „Usmiljenost“. Usmiljenka streže ranjenemu vojaku. Umetnik je izvrstno pogodil utripajočo razsvetljavo svetilke. Obraz usmiljenke je jako lep in miren. Žal, da nam noče ugajati tehnika na tej sliki. Veselove študije n. pr. „Proletarec“, „Vitez“ in portretna študija „Prelat“ so dobro slikane, le izraz prelatovega obraza ne pove nič posebnega. V sliki „Zamišljena“ je psihološki moment vrlo dobro izražen. Tudi v genreslikah in v pokrajinskem slikanju se je pokazal mojstra. Izbira res dobre motive. Občinstvu pa izmed njegovih slik najbolj ugaja slika „Slepe miši“. Naravna je in naivna. Omenimo še njegovi sliki: „Pred poroko“ in „Pravljice“.

Naj sledi zdaj naša umetnica Ivana Kobilca. Ako se ne motimo, bi smeli reči, da živi zdaj umetnica v najlepši dobi svojega umetniškega delovanja. Dosegla je že tudi vrhunec svoje umetniške izobraženosti. Razstava hrani osem njenih slik. Med portreti je seveda najboljši portret biskupa Josipa Jurija Strossmayerja. Zanimiva je tudi portretna študija predstavljajoča mlado, živahno deklico, morda kako Parižanko. Ta študija posebno kaže, koliko plastičnost je mogoče doseči tudi s priprosto tehniko. Sliki „Poleti“ se vidi na prvi pogled, da jo je slikala umetniška roka. Fino risana postava sedeče deklice, ali onega dečka v travi, vse ti mora ugajati. Morebiti bi se edino moglo reči, da je v barvi premalo izražen razloček med ozadjem pa ospredjem. Pa gotovo je imela umetnica tudi v tem svoje vzroke. Slika je bila razstavljena svoj čas že v Pragi, in tam so jo zeló ugodno ocenili. V malih prizorih iz mrtve narave, takozvanih „tihožitjih“, kaže umetnica izredno ljubezen do narave in njene lepote. Kako nežno in natančno zna slikati cvetlice!

Slikar Rihard Jakopič v Ljubljani. Razstavljenih ima približno 20 slik, za Veselom ki jih ima okrog 30, največ. Med domačimi slikarji je Jakopič prvi edinec. Ta slikar nam je popolnoma nerazumljiv. Nerazumljiv nam je v predmetih, katere jemlje za svoje študije, bodisi figuralne ali pokrajinske. Tehnika njegova je silno zmučena; vidi se, da namerava posnemati najsrajnejšo impre-

sioniško tehniko. Na svoje študije, katere rad slika en plein air, spravi vse mavrične barve. Škoda nekaterih dragih barv! Ta efekt, katerega on doseže s svojo tehniko, je mogoč na preprostejši način. Naj omenimo nekaj posameznih slik. Radi razsvetljave je zanimiv „Portret“. Način, kako je slikan ta portret, na prvi pogled iznenadi, morda tudi ne zadovolji. Slikana oseba sedi v nekem polmraku v sobi med dvema oknom, skozi katera sije huda dnevna svetloba. Imenovati moramo to neko slikarsko kaprico pri portretu. A priznati se mora, da se je slikar resno trudil, da bi rešil težko nalogo. Najbolj se je posrečila slikarju aktna študija „Veslač“. V pokrajinskih slikah išče Jakopič svetlobnih učinkov, ali pri vsem tem ne napravijo na gledavca dobrega utisa.

Simpatičen nam je portretist in pokrajinski slikar Anton Gvaiz. Kaj premore v portretih, je pokazal v lepi sliki „Stara mati“ in v pastelnem portretu prof. V. B. Posebno pri poslednji sliki lahko zabeležimo: prav natančna podobnost. Tudi v pokrajinskih slikah kaže veliko spretnost in vajeno, izbirčno oko. Zeló so nam všeč njegova tihožitja, pred vsem „Cvetlice“ v vazi. Slika je lepa, kakor bi jo bil slikal kak Nizozemec. Primerjaje s to sliko istega slikarja sliko „Tihožitje“, ki predočuje buče in grozdje, pri kateri sliki je rabil bolj moderno tehniko, vidimo, da prva ugaja a druga ne tako. Lepa je slika „Njega ni“. Le zdi se nam, da smo pred leti nekje videli skoro popolnoma slično sliko naslovljeno „Ifigenija na Tauridi“.

Cesarski svetnik prof. Ivan Franke je razstavil svoje slike iz prejšnje dobe. V portretih je mojster; posebno psihološki moment dobro zadene. Barve rabi mirne, brez posebnega sijaja. Odličen je n. pr. portret barona Winklerja. Kot sad svojega potovanja po orientu je razstavil študije iz Kitaja, skice kineških tipov iz okolice Shangaja in nekatere pokrajinske sličice. Tipi, kineške značaje predstavljajoči, so silno skrbno in natančno dovršeni. Pa bi tudi ne škodilo, ako bi bili manj natančno, le v glavnih karakteristiških potezah začrtani.

Slikar Matej Strnen se je pokazal z razstavljenimi slikami učenca moderne tehnike. Slika krepko in menda hitro in manj skrbno, zato se bodo njegove slike marsikomu zdele nedovršene. V njegovih slikah prevladuje izvečine mrzel kolorit. Slika „Grintavec“ se nam ne zdi v barvah kaj resnična. Ta mrzli zrak, mrzli ton planin, zlasti v sencah, in strupena barva zelenja! Bolje se od daleč vidi sličica „Cerkljansko polje“, v kateri je motiv mlado zelenje na njivah ob oblačnem nebu. Splošno so Strnenove pokrajine hladne, mrtve. Impresioniška sličica „Na potu“ ima nekaj zanimivega. Za dvorano Mestnega doma je Strnen naslikal veliko sliko „Naš cesar s spremstvom“. Na tej sliki pa tehnika radi velikih dimenzij ne moti, četudi je portret cesarja zeló realistično izdelan.

Tudi slikar Matija Jama je učenec moderne šole. Ima mnogo vrlin moderne tehnike, a tudi marsikatero njeno napako. Jama je slikar velike nadarjenosti, seveda je še mlad v razvoju. Želeli bi, da ne postane prehud secesionist, to že iz praktičnih ozirov. Napaka sedanje šole je posebno ta, da smatra slikarstvo vedno le kot dekorativno, naj si bo portret, pokrajina ali genre-slika. Le pogledjmo za primer Jamovo sliko „Gospica“. Trde poteze, hudi kontrasti v dveh treh barvah, posamezne partije luči in sence na obrazu so le naznačene itd. Boljša je študija „Grajski oskrbnik“. Jamova najboljša in najbolj ljubka v kom-

poziciji je po natančnem opazovanju otroškega življenja dovršena slika „Pri obedu“. Vsakdo se je mora razveseliti. To nam ugaja. Ne glej površne tehnike, pa imaš vtis kakor kake Murillove genre-slike.

Ivan Grohar ima zopet svoj poseben značaj. Najbolj so ogledovali njegovo sliko „Srce Jezusovo“, altarno sliko. Kaj naj rečemo o njej? Kompozicija slike se mu je jako posrečila. Tudi perspektiva je pravilna in lepa. Ideja slike je: Slovenci se klanjajo in priporočajo ljubezni božjega Srca Jezusovega na priprošnjo Matere božje. Ali slika ima biti altarna slika, to naj je njen značaj. Radi tega ne moremo odobravati ali hvaliti, da je Grohar z vso vnemo in skrbjo slikal osebe, ki naj bi bile le glavna pritiklina sliki, Jezusa pa tako vizionarično megleno obdelal. V barvah pa slika ni harmonična, ampak jako raztrgana. Nekateri posamezni svetlobni učinki sami za se so pač krasni. — Groharjev „Naš Peter“ je pa kar iz življenja vzet, tako naravna je slika. Manjše umetniške cene so druge njegove razstavljene slike. Grohar ima velike zmožnosti, ali moral bo še mnogo študirati, zlasti barve.

Izmed verskih slik, katerih je na razstavi malo bilo, je imenovati zelo pohvalno oljnato sliko Otona Rudolfa: „Meč prebode Tvoje srce.“ Tu je upodobljena skrbna ljubezen Matere božje za svoje nebeško dete. Ko gleda Marija Jezusa, tedaj gleda tudi v prihodnost, spominjajoč se besed Simeona starčka: „Tvoje srce bo meč prebodel.“ Kako lepi so obrazi na sliki, kako lep tudi kolorit: nebo, ozadje, vse v neki jako harmonični svetlobi in v gorkih barvah. Rudolf je razstavil tudi en pastelni portret: dve nežni otroški glavici. To je krasna slika, po sodbi vseh večjih gledavcev jo je prištevati najboljšim v celi razstavi. Ta portretna slika jasno kaže, kaj more slikar doseči s pastelno tehniko. Nemogoče je otroško nežnost boljše upodobiti.

Slikar Ludovik Grilc, ki nam je že od drugod znan kot marljiv in izvrsten portretist in tudi kot pokrajinski slikar, je imel na razstavi oljnato sliko predstavljačo sv. razpelo, ob njem nabožne knjige molek itd. Za razpelom je rudeč zastor. Ne motimo se, če pravimo, da spada ta slika med najboljša Grilčeva dela. Barve so lepe in harmonične, senca in luč (svetilke) prav primerno razdeljeni.

Spretna slikarica je Henrika Šantel z Dunaja. Njene slike „V kuhinji pred prazniki“, „Ko sem bila še v tvojih letih“, „Za njega“, kažejo lep liričen talent pa lepe barve.

Slikar Anton Ažbe iz Monakovega je poslal na razstavo eno samo sliko „Zamorka“, portretno študijo. Bila je tudi v Monakovem razstavljen. Slikarju Petru Žmitemku se hoče poznati še nekaka negotovost, diletantizem. Josip Germ je razstavil dve sliki, eno secesioniško „V dobi cvetja“, lepih barv, a brez plastike, in eno izmed onih, ki so bile na njegovi lastni razstavi pred dvema letoma, naslovljeno „Nagajivka“, zanimivo radi narodne noše in lepe pokrajine. Mladi slikar Anton Koželj je bil zastopan po dveh slikah, ki kažeta njegov talent za risanje in obliko, v tehniki barv ste pa sliki jako enolični, najbrže ste izmed prvencev slikarjevih. Po portretu, ki ga je razstavil Ivan Vavpotič, se ne more soditi njegov slikarski talent. Načrti za Prešernove razglednice pa kažejo, da se Vavpotič poskuša tudi v simbolizmu. — Na razstavi je bilo nekaj akva-

relov, izmed katerih naj imenoma navedemo Gvaizev akvarel „Po zimí“. Ivan Trinko, prof. bogoslovja v Vidmu, je poslal na razstavo nekaj perorisov, ki kažejo lepo nadarjenost, pa tudi natančnost in veliko vstrajnost. Učitelj na c. kr. strokovni šoli v Ljubljani, Celestin Mis, je razstavil nekatere kompozicije n. pr. za altar, leco, i. t. d. pa nekaj motivov iz slovanske ornamentike. O njem se moremo le pohvalno izreči. Razstavili so slednjič manjša dela še Avgusta Šantel, Fr. Horvat, in arhitekt Ivan Jager.

Oglejmo si zdaj še kiparska dela razstave. Tu vidimo najprej kiparja Alojzija Repiča. Razstavil je osem del. Repič bo še velik umetnik, soditi po njegovih dosedanjih delih. Gledavcem sta bila posebno všeč njegova „Dečka borilca“. Kako je tu vse naravno, kako natančno je umetnik preštudiral človeško telo; kar zdi se, da bo deček oživel in udaril onega, ki mu hoče zmago zagreniti. Morda je strast na obrazu dečka prehudo izražena, vsaj psihologiška pretiranost je to za deško starost. Krasno delo in lepo zamišljeno je tudi Repičev „Slepec siromak“. Lepo minijaturno delce je njegova skupina „Po grehu“. Razstavil je dalje portretno soho Slomšeka in nekaj manjših reliefov. Kipar Ivan Zajc je imel na razstavi popravljeni model za Prešernov spomenik, dalje soho cesarice Elizabete, Madono in še tri manjša dela. Tu naj opomnimo, da njegova dela religiozne vsebine kažejo bolj njegovo umetniško nadarjenost, kakor druga dela, razstavljena na prvi slovenski umetniški razstavi. S Prešernovim spomenikom, kakoršen bi bil na podlagi sedanjega Zajčevega načrta, se kar ne moremo sprijazniti. Ne bo posebno mnogo življenja v njem. Premasivni podstav jako kazi. Tudi ne vemo, kako se bo kaj podal oni genij nad Prešernom, zlasti še, če pomislimo, kako težko se bo kiparsko dala vpodobiti „tančica“, ki se ovija geniju okrog glave. Lepa je Zajčeva skupina „Adam in Eva“ iz Rudolfinuma. Umetnik je izvrstno upodobil prvih starišev duševni stan in nesrečo po storjenem grehu. — Skici za dve skupini, eno iz romana „Quo vadis?“ — jako kočljiv predmet — in drugo naslovljeno „Čas“ je razstavil kipar I. Zalar. Skupina „Čas“ me spominja na zelo slično, krasno skupino, nahajajočo se v zbirki Rivoltello v Trstu. Naj umetnik svoje zmožnosti marljivo izpopolnjuje, pa bo mogel mnogo lepih del ustvariti.

Kipar Jakob Žnidar, bivajoč na Dunaju, je razstavil štiri modele, izmed katerih se najbolj odlikuje sv. Mihael. Pa tudi dva Kristusa (razpeli) sta lepo delo. Lep Kristus na križu v dekorativnem slogu izvršen, z medaljoni ob konceh križa je delo kiparja Ivana Cesarja. Kiparja Fr. Bernekeza označujeta dve dobri, izraziti portretni sohi.

* * *

To bi bil površen pogled v prvo slovensko umetniško razstavo. Pokazala je, kaj premorejo naši umetniki, pa tudi, česa še ne znajo, kje je kaj pomanjkljivega. Tedaj na delo zopet, na resno delo za čast in ugled Slovencev tudi na polju obrazujočih umetnosti! Dela ne bo manjkalo. Zlasti pa izrazimo ob tej priliki željo, da bi dobila umetnost slovenska, ako jo hočemo tako imenovati, značaj, dušo slovenskega naroda, po kateri se bo v nekaterih znakih individualno mogla spoznati in razločevati od umetnosti drugih narodov — hočem reči: na

slovenski zemlji, v življenju, v značaju, šegah in navadah in v zgodovini Slovencev je najti mnogo prekrasnih motivov, katerih se doslej še ni lotila obrazujoča umetnost. — Slovenskim obrazovalnim umetnikom pa želimo mnogo velikodušnih prijateljev in mecenov.

Jožef Dostal.

Slovstvo.

Knjige družbe sv. Mohorja za leto 1900.:

1. **Zgodbe sv. pisma.** Slovincem priredil in razložil dr. Frančišek Lampe, 7. snopič.
2. **Priprava na smrt** ali premišljevanje večnih resnic. Spisal sv. Alfonz Marija Liguorski. Poslovenil dr. Andrej Karlin.
3. **Anton Martin Slomšek.** Spominska knjiga ob stoletnici njegovega rojstva. Spisal dr. Anton Medved.
4. **Slovenska pesmarica.** Uredil Jakob Aljaž. II. zvezek.
5. **Slovenske Večernice** za pouk in kratek čas 52 zvezek.
6. **Koledar** za navadno leto 1901.

Pozdravljamo od srca krasni letošnji Mohorjevi dar! Oceno o knjigah pričujemo v prihodnjem letniku.

Drobtinice.

Četrti mednarodni psihološki shod. Dne 20.—25. vel. srpana letošnjega leta je zboroval imenovani shod. Predsedoval mu je urednik „Revue philosophique“ Th. Ribot. Po „Revue Thomiste“ priobčujemo o njem kratko poročilo. Znamenito je, da se je shoda vdeležilo 400 učenjakov, med njimi 30 večinoma francoskih duhovnikov. Maristi, jezuitje, dominikanci so bili zastopani. Shod je dokazal, da stojé duhovni znanstveniki na trdnem vednostnem stališču; častno so zastopali svojo aristoteliško-tomistiško metodo in pri tem se je jasno pokazalo, koliko bistvenega stika ima ta metoda z eksperimentalnimi metodami novodobne psihologije. Shoda so se udeležili tudi špiritisti, ki so s posebno vnemo zagovarjali svoje podmene. Bili so navzoči Dellanne, urednik „Revue scientifique et morale du spiritisme“, Léon Denis, Encausse, Myers, Joine, Th. Pascal. S svojo nadležnostjo so vznevoljevali zborovavce. Stari materializem je imel tudi pogumne zastopnike, na čelu jim dr. Hartenberga, urednika „Revue de psychologie clinique et thérapeutique“. Ti so se tudi osmešili. Posegali so radi v razpravo zviška in oholo; modroslovskega ni bilo na njih kar nič, ni metoda, ni zaključki.

Bilo je šest splošnih zborov, razdeljenih po raznovrstnih oddelkih psihološke vede. Pri prvi seji je predaval Th. Ribot o razvoju psihologije izza zadnjega psihološkega shoda, in prof. Ebbighaus iz Vratislave o psihologiji sedaj in pred sto leti. V drugi seji se je razpravljala možganska fiziologija. Znamenito je bilo vzlasti predavanje bruseljske zdravnice Joteyko „o utrujenju kot sredstvu, s katerim se brani organizem“. — Profesor Richet je predstavil triletnega dečka, ki je spretno tudi težje stvari, ki jih je čul igrati od svoje matere, igral na klavirju. Komaj dve leti in pol star, je že silil za klavir in poskušal ponavljati, kar je slišal, pa tudi igrati svoje melodije. V razlago niso navedli

drugega, nego da je ta otrok skrivnostna izjema. Tretja seja je bila zanimiva vsled tega, ker so se v nji prepirali špiritisti s svojimi nasprotniki. Obravnavali so se somnambulski pojavi. Materialisti so bili že zavoljo predmeta samega nevoljni; spiritisti so pa tako rekoč zahtevali, naj se jim vsi drugi podadò in naj priznajo njihove nauke. Genfski učenjak Flournoy je posredoval: „Če mi resen človek pravi, da je neki tič zgrabil s svojim kljunom Eiffelov stolp in ž njim pohaja po zraku, porečem: Pojva gledat!“ — Tudi izvenredni pojavi se morajo proučevati; znanost pa mora vedno ostati le na polju dejstev. Četrta seja se je pečala s filozofskimi študijami o psihologiji. Dr. Aars je predaval pod naslovom „Sept problèmes de la Psyché“ o poglobitnih vprašanjih notranje psihologije. Pokazalo se je vzlasti tu, kakò malo premore moderna veda. Ker ne priznava duše kot vzroka objektivnih pojavov, se more filozofska psihologija pečati le z notranjimi pojavi, ne da bi jih mogla razložiti ali spojiti v eno celoto. To, kar se imenuje psihologija, je potemtakem prazna igrača, ki ne zasluži imena znanosti, ker so objektivni psihologiji izpodmaknena tla. Bergson je predaval o umstvenem delovanju, v kolikor se javlja v zavesti. Po načelih tomistiškega modroslovja je razpravljal to vprašanje in splošno se je videlo, koliko spretnjeje, jasneje in globlje se giblje v svojem vednostnem raziskavanju, nego vsi drugi moderni psihologi. V peti seja se je razpravljala eksperimentalna, v šesti pa socialna in patološka psihologija. Kogar zanimljejo ta vprašanja, naj si naroči uradno poročilo, najlozje pri uredništvu „Revue philosophique“ v Parizu. Opisani shod je imel za nas še dve posebni zanimivosti. Udeležilo se ga je več ruskih učenjakov; njihova predavanja so se odlikovala. Zasedili pa nismo nobenega Avstrijca. Dr. J. E. K.

Mednarodni kongres katoliških učenjakov v Monakovem. 26. septembra t. l. se je začel v nemških Atenah veličasten kongres katoliških učenjakov. Zbralo se je malone 2500 mož na tem shodu, ki je peti v vrsti mednarodnih kongresov katoliških učenjakov. Veselo znamenje je to, kakor je v svojem pozdravu omenjal monakovski župan pl. Borscht, da je v naši razdejani materialistični dobi še toliko resnih mož učenjakov, ki niso izgubili izpred oči idealnih smeri človeštva, ampak so prešinjeni z živo zavestjo, da veda ne nasprotuje veri in da se tudi možu učenjaku ni treba sramovati izpovedi: Credo in unum Deum. Za predsednika kongresu so izbrali profesorja geologije v Parizu de Laparenta. Pozdravila sta shod poleg drugih apostolski nuncij msgr. Sambucetti s krasnim latinskim nagovorom, in minister za uk in bogočastje pl. Landmann. Govorili so na prvem slovesnem zborovanju med drugimi rector magnificus dr. Bach, msgr. Duchesne (iz Rima), dr. Hertling. Dr. Hertling je govoril o razmerju krščanstva do grške filozofije. Pri drugem zborovanju je govoril španski škof Camara o veri in vedi z ozirom na anarhizem, sloveči laški sociolog prof. Toniolo o napredku krščanske sociologije v XIX. veku. Na tretjem slovesnem zborovanju je predaval dr. Giovannozzi o nebesni fotografiji, dr. Hagen o razvoju starobavarske umetnosti, Grisar S. I. o historični kritiki. Poleg slovesnih zborovanj so se marljivo shajali odseki. Osnovali so se odseki za verstvo, filozofijo, pravo in sociologijo, zgodovino, kulturno zgodovino, orientalijske, filologije ter prirodne vede. V odseku za sociologijo je obravnaval dr. Koch vprašanje o stanovanjih, dr. Hilgenmair je govoril o nacionalni ekonomiji sv. Tomaža, msgr. dr. Baumgartner o žrtvah za katoliške misijone. V odseku za pravo se je posebno živahno razpravljalo vprašanje o delavskih posredovalnicah. Sploh je pokazal ta kongres, kako katoliška misel nikakor ne brani upravičene „mislj svobodne“. Učenjaki najrazličnejših narodov (264 s Francoskega, 1750 iz Nemčije, 170 iz Belgije, 125 iz Italije, 150 iz Avstrije, nekaj iz Švvice, Španije, Amerike i. t. d.) so svobodno tolmačili vsak svoje mnenje po zares katoliškem geslu: In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus charitas! Dr. A. U.

Viljem Liebknecht je začetkom meseca avgusta v Berlinu nanaglomala umrl. Ž njim je padel zadnji socialno-demokratski voditelj, ki je stal ob zibelki tega gibanja. Poleg Marxa, Lassallea in Engelsa šteje zlasti nemška socialna demokracija po pravici Liebknechta med svoje najznamenitejše prvake. Rodil se je Liebknecht dné 29. sušca 1826. v Giessenu. Na vsučilišču se je učil filologije in filozofije, ki je bila ob tistem času brezizjemno Hegelovega duha. Dijak se je seznanil s spisi francoskih socialistov in se priklonil njihovim idejam. Pokazal je to tudi v dejanju. Udeležil se je meseca kimavca

Strujejeve vstaje in sedel vsled tega do meseca vel. travna 1849. v badenskih ječah. Ko se je badensko vojaštvo uprlo, so ga osvobodili in vstopil je v ljudsko armado. L. 1850. je ubežal v Švijo, kjer je postal predsednik nemškega delavskega društva. Brž je skušal ustanoviti splošno enotno delavsko organizacijo po celi Šviji, a vlada ga je zaprla in kasneje izgnala. Šel je v London, kjer je vstopil v komuniško zvezo in se že takrat popolnoma pridružil Marxu. L. 1862. se je vrnil v Berlin. Kruh si je služil s časnikarskim dopisovanjem; marljivo je deloval poleg tega za internacionalno delavsko organizacijo v Marxovem zmislu. Bojeval se je proti Lassalleancem in njihovemu splošnemu nemškemu delavskemu društvu in po njegovem prizadevanju se je ustanovila v Eisenachu l. 1869. socialno-demokraška delavska stranka. Njegovo revolucionarno mišljenje ga je večkrat zapletlo v pravde in kazni. Zadnjič je bil obsojen l. 1872. na dveletno ječo zavoljo veleizdaje. Socialni demokratje so ga izvolili za poslanca saksonskega deželnega zbora. Bil je tudi do svoje smrti državni poslanec in zadnja leta urednik socialno-demokratskega glasila na Nemškem, „Vorwärts“-a. Med socialističnimi prvaki je pokazal Liebknecht največ požrtvovalnosti. Izmed njegovih samostojnih spisov omenjamo: „Zur Grund- und Bodenfrage“; „In Schutz und Trutz“; „Wissen ist Macht“; „Ueber die politische Stellung der Socialdemokratie“; „Hochverrat und Revolution“; „Robert Owen“; „Robert Blum und seine Zeit“; „Ein Blick in die neue Welt“ (opis njegovega agitacijskega potovanja po Ameriki).

Dr. J. E. K.

Garcia Moreno. 6. avgusta je bilo 25 let, kar je bil umorjen veliki predsednik republike Ecuador, Don Gabriel Garcia Moreno. To je bil v zadnji dobi eden tistih redkih državnikov, ki jim je zvezda-vodnica sveto prepričanje, da se krščanstvo ne strinja le z napredkom, ampak da brez krščanstva celo ni mogoč harmonični kulturni napredek človeštva. V krščanstvu je zrl rešitev svoje nesrečne domovine. In če človek bere njegovo življenje, se mora zares čuditi, koliko je storil ta mož za svoj narod. Sredi krvavih domačih bojov je dvignil svojo domovino do tedaj neznanе višine. Veda in umetnost, obrt in trgovina so se razcvetele; v narodu se je vzbudila samozavest, ojačila moralna sila, okreplil se čut za pravico in resnico, razvile se vse duševne kulturne sile Garcia Moreno je bil vsem vse; vojskovodja zoper sovražnike domovine, učenjak, stavbenik, zaščitnik umetnosti, reformator duhovščine... Ustanavljal je šole in akademije, podpiral je učenjake in umetnike; gradil ceste in železnice; zidal tovarne; preosnoval je zakonodajstvo; reformiral je od masonstva pokvarjeno in z liberalizmom prepojeno duhovščino; bojeval se je zmagoslavno zoper domače upornike in tuje sovražnike. V vednem delu ni zanemaril sam sebe. Bil je mož žive vere ter otroške vdanosti do katoliške cerkve in do sv. očeta. Kot značajan mož ni nosil krščanskega prepričanja le na jeziku, ampak bil je dejansko kristjan.¹⁾ Izmed vseh katoliških vladarjev je bil menda edini, ki se je neustrašeno potegoval za pravico, ter protestiral zoper božjeropno osvojitve Rima. Zato so ga pa tudi črtili framasoni vsega sveta s satansko zlobo. Loža v Nemčiji je sklenila njegovo smrt in od tedaj so ga neprestano zalezovali brezbožni zločinci. 6. avgusta 1875. se jim posreči temni naklep. Napadli so ga na poti v pisarno ter strašno razmesarili. Njegove zadnje besede, pravijo, da so bile: *Dios no muere!* Bog ne umrje! Sedaj so se dežele polastili framasoni ter jo za celo vrsto let pahnili nazaj v staro suženjstvo in podivjanost.

Dr. A. U.

Aškerc in — sholastična filozofija. V nekakšnem „nekrologu“ po † dr. Frančišku Lampetu pravi zadnja (10.) številka Aškerčevega „Ljubljanskega Zvona“ med drugim naslednje: „Dr. Lampe je zastopal v vseh svojih spisih strogo konservativne ideje in tudi filozofijo in umetnost in poezijo je vklepal v dogmatski jarem. Drugo vprašanje je seveda, v koliko je mogel on s svojimi enostranskimi nazori koristiti slovenskemu narodu? Sholastična doba je že davno za nami, in seveda ni misliti, da bi se mogla kdaj povrniti, ker se po strogih zakonih evolucije

¹⁾ Primeri lepi životopis: Don Gabriel Garcia Moreno von Amara George - Kaufmann. Freiburg. Herder. 1891.

absolutno ne more več povrniti⁶... Pustimo na strani „dogmatiški jarem“, kateri teži k večjemu njega, ki noče priznati, da so katoliške dogme glasovi tiste večne Resnice in Lepote, katera ne more nasprotovati nobeni stvarjeni resnici in lepoti — in vprašajmo gospoda Aškercera samo to-le: Misli li g. Aškercer zares, da je za vselej spodnesel tla sholastični filozofiji med nami z zgoraj citiranim „dokazom“? To je krasen „dokaz“! „Ni misliti, da bi se (sholastična doba) mogla kdaj povrniti, ker se po strogih zakonih evolucije absolutno ne more več povrniti“... Zakaj pa ne? Katera pa je vendar tista „evolucija“, kateri nje „strogi zakoni“? Ali so to „evolucija“ in zakoni človeškega uma? Bržkone, če imamo v mislih filozofijo! No, potlej pa povejte, kam teže „evolucija“ in zakoni človeškega razuma, če ne za — resnico, in povejte, v katerem filozofskem zistemu je več resnice nego v sholastičnem, povejte in — dokazite!

Dr. M. O.

Dolgovi nepremakljivega posestva. Vprašuj v Ljubljani, vprašuj po slovenski zemlji, vprašuj po širni Avstriji, in povsod ti zadoni na uho žalostinka o grozovitem propadu našega ljudskega gospodarstva. Posebno naše kmetijstvo hiti v pogubo. Pač se je zgodilo v našem stoletju dvoje, kar bi moralo povzdigniti kmetijstvo: odpravilo se je robstvo in povzdignilo se je intenzivno obdelovanje zemlje. Boljše se gnoji, rabijo se kmetijski stroji, globje se orje, vse javno življenje odmeva od slavospevov napredka, in vendar propadamo grozovito. Strašna mōra kapitalizma teži naš kmečki stan in ga duši od dne do dne huje. Naj govore številke! Navesti hočemo hipotekarično zadolžitve naših nepremakljivih posestev v letih 1859 in 1894., in vsakdo naj primerja sam pretekli in sedanjí čas! V zemljiških knjigah, v kolikor so pravilno urejevane, je bilo na nepremakljivo posest vknjiženih dolgov:

	l. 1859.		l. 1894.
Nizje Avstrijsko	231,455.586 gld.	mesto Dunaj	544,205.204 gld.
		dežela	278,624.199 „
Gorenje Avstrijsko	143,923.314 „		181,007.484 „
Solnograško	20,473.090 „		43,608.795 „
Štajersko	113,004.775 „		272,950.793 „
Koroško	34,622.500 „		75,283.518 „
Kranjsko	31,407.527 „		68,970.137 „
Goriško, Istra, Trst	47,132.458 „		88,553.529 „
Tirole in Predarlisko	18,849.167 „		303,078.448 „
Češko	294,191.363 „	Praga	1,495.603 „
		dežela	1.155,546.878 „
Moravsko	114,137.406 „		368,752.843 „
Šlezija	23,865.726 „		109,985.083 „
Galicija	72,219.029 „		409,975.563 „
Bukovina	—		—
Dalmacija	11,899.123 „		35,766.776 „

Vsi vknjiženi dolgovi, v kolikor so zapisani v zemljiški knjigi in še ne izbrisani, so torej v naši državni polovici znašali:

l. 1859.

l. 1894.

1.207,180.764 gld. 4.090,389.626 gld.

V 35 letih torej se je dolg, ki teži nepremakljivo posest, potrojil. In ta dolg še neprenehoma raste. l. 1896. je znašal že 4.402,879.659 gld.

Te številke ne podajajo še natančne slike našega nepremakljivega posestva zato, ker so nekateri dolgovi vmes plačani, a še ne izbrisani, veliko je pa dolga, ki nikjer zapisan ni. Reči pa smemo, da je celotna slika še bolj žalostna, nego slika, ki nam jo podajajo te številke. Naše slovenske pokrajine so propadle za več, nego za polovico. Kam pridemo, če gre tako dalje? Ta kapitalistična mōra, ki tlačí naše posestnike, je hujši, nego staro robstvo. Na tem polju se morajo združiti vse stranke, odrezati kapitalizmu žile, po katerih sesa kri iz naših posestnikov! Ta je edina rešilna politika!

Dr. E. L.

Popravek. V zadnji številki „Obzornika“ se je vrnila na stran 273. jako neljuba pomota. V drugem novem odstavku, v prvi vrsti naj se beseda „nemoralnosti“ zameni z „nenormalnosti“, tako da se bode glasil popravljeni stavek: — V „Srakoperjevi hruški“ je značaj čudnega starca kljub nenormalnosti narisana simpatično.

Glasnik „Leonove družbe“.

Leta 1900. so pristopili „Leonovi družbi“:*)

I. Ustanovitelji:

31. P. n. gospod <i>Janez Oblak</i> , župnik v Gradu.	32. P. n. gospod <i>dr. Frančišek Pernè</i> , gimn. katehet v Kranju.

II. Redni člani:

115. P. n. gospod <i>Matija Sila</i> , dekan v Tomaju.	117. P. n. gospod <i>Anton Veternik</i> , kaplan v Braslovčah.
116. P. n. gospod <i>Leopold Voslič</i> , kaplan v Radgoni.	118. P. n. gospod <i>Ignacij Nadrah</i> , mestni kaplan v Ljubljani.

III. Podporni člani:

120. P. n. gospod <i>Matija Erjavec</i> , dekan v Vipavi.	122. P. n. gospod <i>P. Oton Einspieler</i> , frančiškan v Gorici.
121. P. n. gospod <i>Jožef Hartman</i> , kaplan v Smihelu pri Nov. Mestu.	123. P. n. gospod <i>Matija Kralj</i> , župnik v Tunjcah.

*) Imena so uvrščena po tem, kdaj je kdo pristopil družbi.